

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

Gyulaffy Béláné
Dr. Berényi Mária
PhD hallgató
2005

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

Globalizáció és regionalizálódás - pénzügyi folyamatok és kockázatok

Írta:

Gyulaffy Béláné dr. Berényi Mária

Készült a Nyugat-Magyarországi Egyetem Gazdasági folyamatok elmélete és gyakorlata Doktori Iskola Nemzetközi piaci stratégiák alprogramja keretében

Témavezető: Dr. Lehotai László PhD.

Elfogadásra javaslom: (igen / nem)

.....
aláírás

A jelölt a doktori szigorlaton ..... %-ot ért el,

Sopron, ...

.....
a Szigorlati Bizottság Elnöke

Az értekezést bírálóként elfogadásra javaslom (igen/nem)

Első bíráló: ..... (igen/nem)

.....
aláírás

Második bíráló: .....(igen/nem)

.....
aláírás

A jelölt az értekezés nyilvános vitáján ..... %-ot ért el

Sopron,

.....
a Bírálóbizottság elnöke

A doktori (PhD) oklevél minősítése: .....

.....
az EDT elnöke

Tartalomjegyzék

Bevezető	7
1. A globalizáció	9
1.1. A globalizáció értelmezése a szakirodalomban	10
1.2. Nyitott, kis gazdaságok a „multik” tőkéjének megszerzéséért folytatott versenyben	21
2. A pénz és tőkepiacok liberalizálása	23
2.1. A pénzügyi rendszer instabilitásának növekedését okozó tényezők	27
2.2. Pénzmozgások – pénzmosás	28
2.2.1. Pénzmozgások jellemzői a pénzügyi piacokon	28
2.2.2. A pénzmosás kialakulása, jellemzői	29
2.2.3. Pénzmosás – technikák és cégek	31
2.2.4. Pénzmosás és a magyar gazdaság	34
2.3. A fúziók	36
2.4. A pénzügyi globalizációt segítő rendszerek	41
2.5. Spekuláció	47
2.6. Spekulációs stratégiák	53
2.7. Szabályozható-e a pénzügyi spekuláció? .. és a globalizált piacok?	54
2.8. Vissza a kezdetekhez?	58
2.9. Fenyegető világrecesszió?	59
3. A fejlődés jellemzői – az ember és a természet viszonya	61
3.1. Természet – gazdaság – evolúció	61
3.2. .... Déjà vu a műszaki fejlődés áttekintése kapcsán	65
3.3.....és a jelen időszak műszaki megoldásai a XXI. század elején	67
3.4. A kezdetek a pénz fejlődésében és a gazdaságban	69
3.5. A XX. század eleje	70
3.6. A XX. század közepe – a regionalizálódás jellemzői	71
3.7. A globalizáció folyamatábrája és a folyamat értelmezése	72
3.8. A fejlődési folyamat kölcsönös hatásterületei	77
4. Globalizáció és kockázatok	79
5. A folyamat új formája – az eGazdaság	87
5.1. Az elektronikus kereskedelem	92
5.2. Elektronikus pénzügyi szolgáltatások	100

6. Etikai bankok, befektetések - a fejlődés lehetséges új megoldása?	103
6.1. Etikai befektetések	103
6.2. Etikai bank	104
7. Összegzés, tézisek	111
7.1. Globalizáció – gazdasági, pénzügyi hatások – korrekciós lehetőségek	111
7.2. Tézisek	116
Hivatkozások	124
Felhasznált irodalom	125
Folyóirat és újságcikkek	126
Internet információs oldalak	129
Folyóiratok	130
Törvények, rendeletek	130
Mellékletek	131
1. sz.: Fontosabb offshore helyszínek részletes ismertetése	
2. sz.: Kettős adóztatást elkerülő egyezmények	

Bevezetés

A XX. század igen jelentős változásokat hozott az egyes gazdaságok és a világgazdaság egészének termelési, gazdasági, társadalmi, politikai rendszerében. Súlyos háborúk zajlottak a világ szinte minden területén óriási pénzüsszegeket felhasználva a háborúk megvívására és megnyerésére, miközben a világgazdaság számos országában a szegénység növekedése, a munkanélküliség fokozódása jelent meg.

A múlt század 70-es éveiben a Római Klub a növekedés határait figyelmeztetett. A 80-as években megjelentek a környezetvédők, mivel láthatóvá váltak azok a vészjelzések, amelyek az ember és a természet kapcsolata során a természeti környezet károsodásáról szóltak.

Az ember, mint gondolkodó, globális lény rákényszerült elfogadni a szigorú szabályokat, amelyek a gazdasági élet megvalósítása, az emberi együttélés biztosítása területén érvényesültek, miközben gondolatai szabályok nélkül, szabadon szárnyalhatnak. Törekedett arra, hogy életlehetőségeit a lehető legkedvezőbbé tegye, fejlesztései során a hozadékot vizsgálta, a hatásokat, amelyeket a termelés illetve az újdonságok felhasználása a környezetre gyakorolt figyelmen kívül hagyva, nem gondolva arra, hogy ezzel természeti környezetét károsíthatja.

A gondolkodásban kizárólagosan jelent meg a pénzügyi eredmény igénye, a rövid távú haszon határozta meg az egyes területeken tevékenykedők érdekeltségét. A gazdasági globalizáció túllépett a kormányzati szinteken is, a tőkés közösség törekedett arra, hogy gazdasági hatalmát politikai hatalom területére is kiterjessze.

A folyamat igen gyors megvalósulása keltette fel a globalizáció és kockázatai iránti érdeklődésem, így e területen zajló változások feldolgozásával a természeti, gazdasági és emberi együttélés jellemzőit törekedtem feltárni.

A kutatás alapvető célkitűzései:

- a multipolárisá váló világ jellemzőinek megismerése,
- a XX. századi technikai, technológiai forradalom áttekintése és hatásának értékelése,
- az evolúció – az ember és a természet viszonya, gazdaság és természet együttműködése,
- a globalizáció, a pénzügyi globalizáció és kockázatai,
- az e-gazdaság és az e-pénzügyek kérdései,
- a tudatos emberi magatartás (etikus magatartás) hatása a fejlődésre.

A kutatás hipotézisei a következőkben foglalhatók össze:

- A globalizáció és a regionalizálódás egymást kiegészítő, egymással párhuzamosan megvalósuló folyamat, amely a XX. században érzékelhetően felgyorsult, egymást kiegészítő folyamatként érvényesült,
- A globalizáció a pénzügyi piacok területén különös jelentőségű, mivel a gyors pénzáramlás egyensúlyi gondokat okozhat világméretben. E területeken a kockázatok a korábbinál sokkal erőteljesebben hatnak, spekulációs hullán megjelenése világméretű instabilitást, súlyos esetben pénzügyi összeomlást eredményezhet,
- A fúziók (fúziós hullámok) okként és okozati jellemzőként egyaránt működnek a cégek és a bankok globalizációja tekintetében,
- A globalizáció következménye, hogy átalakulnak a kockázatok, a korábbi kockázati tartalom mellett új tartalmi elemek és új kockázatok jelennek meg,
- A fenntartható (vagy nulla növekedésű) fejlődés csak az ember és a természet harmonikus együttműködésével lehetséges,
- Fontos a tudatos döntések meghozatala a rövid és a hosszútávú érdekek közötti választásnál a nemzeti, a regionális és a nemzetközi érdekek figyelembe vételével,
- A megváltozott feltételrendszer tudatos magatartást, kultúrált együttélést feltételez, amely tudatformálással, az oktatási rendszer ilyen irányú fejlesztésével és felhasználásával valósulhat meg,
- Az etikai befektetés és az etikai banki tevékenység hosszú távon jövedelmező. Az etikus gondolkodás hosszú távon nem rontja a jövedelmezőséget. Az öko-hatékonyság kedvező befektetési lehetőségeket jelent.

A kutatás módszereként a hipotézisek megfogalmazása, a szakirodalomban fellelhető jellemzők megismerése, összehasonlítása, majd értékelése a saját vélemények megjelenítésével jelentette a munkavégzés folyamatát.

"Nézd, mi mögötted van, s mi előtted. lásd meg előre,
Igy tesz a bölcs Janus, két arccal kétfelé néz szét."

Cato - Bölcsességek könyve

1. A globalizáció

Új folyamat-e a globalizáció, vagy már a korábbi fejlődési folyamatokban is fellelhető? Érdemes ezt a kérdést feltenni, és végiggondolni. Amennyiben ezt nem tesszük, jogosan érezzük úgy, hogy ez csak a mai korra, pontosabban az elmúlt évtizedre lehet jellemző. Tényleg így van ez? Esetleg nem így nevezték? Vagy az emberiség írott történelme során többször jelentek meg alapvető változások a pénz és gazdaságfejlődés történetében? Esetleg a vizsgált korban a földrajzi környezet méreteinek korlátozott volta miatt erre nem figyeltek fel? A nagyobb régiók kialakulása és érdekazonosságai felismerése, majd ezek összekapcsolódása az egyre inkább határok nélkülinek mutakozó világunkban kerül ez felszínre?

A jelen időszak gazdasági folyamatainak leginkább meghatározó jellemzője a globalizáció, és a globális gazdaság jellemzője a pénztőke óriási szerepének megjelenése. A Nemzetközi Fizetések Bankja (BIS) becslése alapján a forró pénz állománya 13 ezer milliárd USD, amely spekuláció formájában, a telekommunikáció segítségével (óriási tőkeáttétellel jelezve jelenlétét) az egész világ pénzügyi folyamatait rendkívül gyorsan képes átalakítani. A folyamatot a pénztőke eredményérdekeltsége alakítja, amelyben a várakozások határozzák meg a folyamatok alakulását. (Soros György munkájában tőzsde és a pénzvilág működése során feltárja a várakozások hatásmechanizmusát).

Annak érdekében, hogy ezek a folyamatok kezelhetőek legyenek, mindenképpen szükséges a beavatkozás. Ehhez kapcsolódóan vannak jellemző megoldások, amelyeket rövid időszakon belül a cél érdekében hasznosítani kell, ezek:

- a spekuláció és az ebből eredő eredmények megismerése és a köz javára történő felhasználása,
- a swap-ügyletek áttekintése és ellenőrzése,
- IMF és más nemzetközi intézmények valamint a regionális szervezetek működésének áttekintése és a szükséges reformok megvalósítása.

A folyamat módszeres megismeréséhez fontos a globalizáció három fő irányának az áttekintése, és az ehhez kapcsolódó jellemzők meghatározása, a következő csoportokban:

- telekommunikáció fejlődése, világháló kiépülése, információs tér létrejötte, a
- termelőtőke globalizációja, és a
- pénztőke globalizációja.

Mivel a globalizáció a világgazdaság egészére vonatkozóan együttműködési készséget igényel és óriási kockázatokat rejt, fontos az egyes részterületek vizsgálata a hosszú távú megoldások kidolgozása és elfogadtatása érdekében.

1.1. A globalizáció értelmezése a szakirodalomban

A **globalizáció** szóhasználata annak jelzésére szolgál, hogy a gazdasági értelemben vett fizikai történések helye lényegtelen, a globalizáció az egyes termelői, szolgáltatói tevékenységek világ gazdasági térhódítása. A fogalom **mára közhellyé vált, és nemcsak azt jelenti, hogy a tőke, a munkaerő, az áru és a szolgáltatások piaca globálissá vált hanem azt is, hogy ezek tovagyrúzó hatásai is világméreteken jelennek meg.**

Természetesen vannak, akik ezzel szemben másként látják ennek a folyamatnak a szükségességét, és ennek hangot is adnak, ezek közé tartozik **John Maynard Keynes**, aki a következőképpen fogalmazta meg a folyamattal szemben támasztott igényeit: *„Azokkal szimpatizálok, akik minimalizálnák, s nem azokkal akik maximalizálnák a nemzetek közötti gazdasági összefonódásokat. Ezzé, tudás, művészet, vendégszeretet, utazás – ezek a dolgok, amelyeknek természetük szerint nemzetközieseknek kell lenniük. De a javakat hazai keretek között állítsák elő, amikor az úgy természetes és ésszerű. És mindenek fölött a pénzügy legyen elsődlegesen nemzeti jellegű.”* [1](Azt gondolom, hogy a mai angol gondolkodás kissé odafigyelt az euro-zóna kérdései kapcsán Keynes értékelésére!)

Mielőtt részletesebben foglalkozna a tanulmány a globalizáció kérdéseivel, éppen az eltérő gondolkodásmód és értékelés miatt érdemes röviden összefoglalni a szakirodalomban fellelhető álláspontokat, hogy a későbbiekben a véleményalkotás egyértelművé váljon:

- 1.) Egyesek szerint a globalizáció jól körülírható folyamat, amely mindennek a megváltoztatásával jár, amelybe beletartozik, hogy az egyes érdekképviselők, a nemzetállamok és az ellenérzéseket felvonultatók nem tudnak megfelelő ellenlépésekkel élni.
- 2.) A másik csoportba tartozók megkérdőjelezzik a globalizáció jelentőségét, újdonságtartalmát és hatásait, azt jelezve, hogy a nemzetközi nagyvállalatok nem teljesen „gyökértelenek”, azaz nem tudják bármely időpontban áthelyezni egyik területről a másikra tevékenységüket, és azt fogalmazzák meg, hogy a világ gazdaság már a XIX. század végén is olyan nemzetköziesedett (globalizálódott) volt, mint napjainkban.
- 3.) Ismét mások úgy vélekednek, hogy a világ gazdaság jelenlegi működési szakaszában még a globális gazdaságtól messze jár, de kétségtelen, hogy jelentős változások történnek.

Fontos, hogy vizsgálat tárgyát képezze tehát a világkereskedelem és a működő tőke befektetések alakulása, valamint az ehhez tartozó kockázatok, amelyek mindenképpen összekapcsolódnak a pénzügyi globalizáció kérdéseivel és veszélyeivel is. E kérdések képezik a tanulmány vizsgálódásának tárgyát.

A globalizáció kifejezés többféle értelmezésben alkalmazott. Szűkebb értelemben egy részterület világméretű együttműködése. Szélesebb értelemben az egész világot átfogó termékelőállító cégek, a gyártás egésze, kereskedelmi társaságok, gyarmatbirodalmak egésze. Az is globalizáció, amikor valamely gazdasági-politikai erőcentrum kultúrája a föld egészére fokozatosan kiterjed. Hatása rendkívül erőteljes, mert gyakran igen távoli változások sok ember napi döntéseit változtatják meg (pl.: távoli földrészen kialakult kockázatos helyzet – természeti, vagy ember által kifejlesztett hatások következtében – megváltoztatja utazási szándékunkat, átalakítva ezzel a turizmus során preferált helyek sorrendjét, vagy külkereskedelmi tevékenységünket, adott ország termelési vagy kereskedelmi áruszerkezetét.

Szomorú aktualitása ennek az utóbbi időszak természeti katasztrófái kapcsán a turizmus célterületeinek változása).

A globalizáció kialakulását többen, többféleképpen megfogalmazták, ehhez kapcsolódóan Falk. R. „The making of global citizenship” című 1993-ban megjelent művéből idézi Szentes Tamás Világgazdaságtan című könyvében a globalizáció kialakulásának jellemzőit. *Falk megkülönbözteti a „felülről”* (azaz szervezett globalizációt, amely a világ gazdasági és politikai hatalommal bíró szervezetei, államai és vállalatai által és érdekeinek megfelelően szervezett folyamat, beleértve az üzletileg manipulált konzumerizmus terjesztését is) *és az „alulról”* (amely a civil társadalmi szervezetek kibontakozó mozgalmi, a világ nehézségeinek megoldására) *végbemenő globlizálódást.* [2]

Azért idéztem ezt a gondolatot, mert úgy gondolom, hogy hozzá kell tenni egy harmadik jellemzőt, a globalizációt segítő folyamatot is, amelyet én **„érdekglobalizáció”** vagy **„közbülső” globalizáció** néven jelölnék, (amelyre vonatkozó információt a szakirodalomban nem találtam ilyen megfogalmazásban), amely nem szervezetekhez, hanem természetes személyekhez (esetleg családokhoz, kisebb közösségekhez) kapcsolódik, de jelentősége nem elhanyagolható. Ez kiegészíti az előbbieket, mivel a gondolkodó, vagy a manipulált ember érdekérvényesítő folyamatoként jelenik meg, általában gazdasági vagy politikai célú migráció formáját öltve.

A **politikai célú bevándorlást** általában meghatározott országok segítik, erről a későbbiekben nem ejtek szót. A gazdasági célú bevándorlás azonban az utóbbi időszak neuralgikus kérdésévé vált, így érdemes néhány gondolat erejéig itt időzni. Fontos azonban megkülönböztetni a regionális jellemzőket, a világméretű feltételek kialakulásától. A régiók szabályozni igyekeznek a régió tagjainak jogait és régió belüli áttelepülés, munkavállalás stb... feltételeit, míg a világméretű migráció általában adott területről elvándorlás, más területre való végleges áttelepülés igényét jelenti általános feltételekre kidolgozott szabályok alapján.

A **gazdasági célú migráció** folyamat jelleggel működik. Olyan területek lakosságának a vállalkozóbb szellemű tagjai, családjai, csoportjai, ahol a megélhetés igen nehéz, hivatalosan, vagy zöld határokon keresztül megpróbálnak új országba menekülni, a világ kedvezőbb régióinak részeseivé válni. Képzettségük vegyes, van aki analfabéta és van egyetemi végzettségű is. (Ez utóbbi a kevesebb, és elhelyezkedési lehetőségei kedvezőbbek, mint előbbi társaié. A képzettség nélküliek igen nehéz, egyszerű munka végzését tudják csak vállalni).

Kockázatuk óriási, mivel a megcélzott országok igyekeznek nem beengedni az így érkezőket, sok konfliktust vállalva a hosszú, nehéz, veszélyes, valamint igen költséges utat megtett emberekkel, családokkal. Ez azonban az előbbinél sokkal többet jelent, **a kultúrák keveredését, a munkamegosztás átalakulását és sok egyéb feltétel (főként az érdekérvényesítés) megváltozását is.**

Az így bevándorlók igyekeznek munkához jutni, elvállalva olyan feladatokat is, amelyet adott ország lakosai nem vagy csak igen ritkán fogadnak el, így a munkamegosztásban kialakulnak az alacsony presztízsű, rosszul fizetett (sok esetben lenézett) munkák. Ezen tevékenységek esetén a fizetés az egyszerű munkának megfelelően alacsony szintű, ez az itt dolgozó emberek lakóhelyi lehetőségeit is meghatározza (hol tud a kapott fizetéséből lakást bérelni?), így az egyes városok is „regionalizálódnak”, meghatározva az egyes régiók presztízsét is.

Az így kialakuló területeken a nehéz megélhetési feltételek, a jelentős munkanélküliség sok esetben kockázatos életlehetőséget teremt, megnövelve adott városi régióban a bűnözést, (kábitószer terítését, ill. fogyasztását), a hajléktalanok számát, megváltoztatva az ingatlanok és a lakások árait (slumosodás), e terület lakáskereskedelmének jellemzőit, a környezet állapotát.

A globális világ a korábban megismert és megszokottnál sokkal többet követel a résztvevőktől: alkalmazkodni képes, képzett munkaerőt! Erre jellemző a képzettség, a kreativitás és az együttműködés, ill. együttműködési készség. A valós teljesítmény így lehetőséget ad magasabb bérek megszerzésére, ami adott régióban változást eredményezhet.

Ehhez azonban szükséges, hogy több feltétel egyszerre tudjon érvényesülni adott gazdaságban ill. a világgazdaság egészében is, ez: komplex tudásmenedzsment stratégia, azaz az oktatás, az innováció és az alkalmazkodás egysége. Ennek a követelménynek a bevándorlók csoportjai nem ill. csak korlátozottan tudnak megfelelni.

A globalizáció tehát sokarcú folyamat, amelynek másik megközelítése C.E Morrisontól [3] származik, a következőképpen: „ A globalizáció egyrészt jelenti a globaizált termelést, marketinget, kereskedelmet és pénzmozgásokat, valamint az egyes országok egymástól való függőségének erősödését, a külföldi tőkebefektetések növekvő értékét, a legális és illegális munkaerő-áramlást, és a turizmus növekedését. Jelenti továbbá az ötletek, tudás, normák és értékek szabad áramlását és egymásra hatását.”

A globalizáció tehát – amely összetett és sokrétű folyamat - több folyamat együttes hatására alakul ki, a hatások összegződéseként. A folyamat elemei, amelyek a világgazdaság változásait eredményezve a globalizált jellemzőket létrehozzák – a teljesség igénye nélkül, csak a legfontosabbakat kiemelve – a következők:

- a világgazdaság multipolaritásának kialakulása (gazdasági, politikai, hadászati és pénzügyi – azaz minden lényeges - területen egyaránt jellemző feltételek alakulnak ki),
- stratégiai szövetségek, fúziók segítettek (segítik) a változásokat, amelyek időszakonként fúziós hullámokként jelennek meg a világgazdaságban (pl.: bankfúziók, cégek összeolvadásai stb. segítve az érdekek kedvezőbb érvényesítését),
- új technológiák (licencek, know-how-ok) és termékek jelennek meg, gyors világgazdasági elterjedés, majd rövid időn belüli standardizálódás jellemzi őket, majd igen gyors avulás, amely a fejlődési folyamat felgyorsulása és globalizálódása eredményeként történik, segítve a fogyasztói társadalom erőteljesebbé válását, (esetenként a környezeti károsodás erősödését is), azaz megváltozik az innováció folyamatának időigénye (felgyorsul, rövidebbé válik az erkölcsi avulás) és át kell gondolni a termékek életgörbéjének szakaszait is, kiegészítve a forgalomból kivonás jellemzőivel, az utóhasznosítás kérdéseivel is, mivel a környezetszennyező termék gyártójának felelőssége a terméknek a fogyasztásból történő végleges kivonásáig tart,
- számítástechnikai fejlesztések amelyek világméretben elterjedt programrendszerek alapján működnek, amelyhez a technikai alkalmazási lehetőségek mellett új típusú (sok esetben jelentősebb méretű) kockázatok megjelenése is tartozik, (pl.: vírusok, férgek, stb.. terjedése, nem szabályszerű pénzügyi műveletek, tranzakciók kialakulása, nemzetközi méretű környezetszennyezés „elektromágneses szmog” formájában – ez utóbbiak ma még vitatott módon egészségi kockázatokkal is járnak - de ide tartoznak a katonai és polgári navigációs és repülésirányítási rendszerek eszközei is – pl.: magyarországi radarépítés a Zengőn, ukrainai, Munkács környéki radarépítési nehézségek stb...)

- nemzetközi tőkemozgások erőteljesebbé válnak, új működő tőke formák alakulnak ki, a tőkemozgások felgyorsulása jellemző (a kockázatok formáinak és tartalmának, valamint méreteinek megváltozása és világméretű kiterjedtsége is megjelenik, az új tőkebefektetési megoldások a helyi erőforrásokra épülő külföldi befektetések a piacorientáltak, a hatékonyságra törekvők és a stratégiai előnyöket követő befektetések),
- közlekedéstechnikai és távközlési eszközök fejlődése, amely időben lerövidíti a földrészek közötti távolságot, jelentős környezeti, egészségügyi stb. . . kockázatokat is jelentve, sőt az utóbbi időszakban a politikai kockázat (világméretű terrorizmus) felerősítését megjelenítve,
- PR hatására az elvárások, igények a termékek és szolgáltatások kapcsán megváltoznak, nemzetközivé válnak (azaz a világgazdaságban valahol megjelent minőség, jellemző igényei rendkívül rövid időszak alatt általános elvárássá alakulnak), standardizálódnak, franchise jelleggel jövedelemátcsoportosításhoz is hozzájárulnak. A PR kapcsán megjelenik a kérdés, hogy tömegmarketinget, vagy inkább az értéket közvetítő marketinget lenne-e célszerű alkalmazni? Ez egyben jelentős útelágazásként is megjelenik, ill. a marketing két irányának kiteljesedését hozhatja.

(Szükséges azonban megjegyezni, hogy ez a teljes mértékű megjelenés csak a világ népességének 8 %-ára igaz, mert sokan még a lehetőségekről sem hallanak, írni, olvasni sem tudnak, sőt sok millióan éheznek! A világgazdaság ilyen mértékű kettéosztottsága is – mint rendkívül súlyos következmény - a globalizáció jellemzői közé sorolható. Ami e területen még nehezebb kérdéssé vált, hogy a szegény és a gazdag rétegek közötti eltérés még nyilvánvalóbbá, erőteljesebbé lett).

A **globalizáció** – mint ez a korábbiakból is látható - sok tényező, ill. kiváltó ok eredményeként, erőteljes vitákat hozva alakul, róla tudomást nem venni nincs mód! Éppen ez vezette a kutatókat Thomas Watchert és Tichard Foxent, hogy a globalizáció kapcsán a **folyamat alakításában** rendszerezetten **megjelenő jellemzőket**, erőket összegezzék. A kutatás eredményeként a következő eredményekre jutottak:

- 1.) **Vonzást kifejtő jellemzők** (e csoportba sokféle feltétel sorolható, a protekcionizmus visszaszorulása, a liberalizálódás folyamata, a piaci erőkkal szembeni bizalom növekedése, az ázsiai és csendes-óceáni terület gazdaságainak fellendülése - pl.: kis tigriseknek nevezett országok, pénz-, és tőkepiacok stb. . . – földrajzi helyváltoztatás a technológiai erőforrások tekintetében a világgazdaságban, új termékek kifejlesztésével és forgalmazásával kapcsolatos költségnövekedés, ami a benne megjelenő tudásnövekedéshez kapcsolódik, valamint a globalizálódó fogyasztói igények megjelenése, ami a világgazdaság egészében a marketingtevékenység, a turizmus, azaz a világgazdaság ismeretbeli összezsugorodásának eredménye)
- 2.) **Feltételeket megteremtő jellemzők** (gyártástechnológia és gyártmány szerkezeti változások, sorozat, ill. tömeggyártás és az ehhez kapcsolódó kereskedelem, technikai újítások, szállítási költségek csökkenése a szállítóeszközök és kiegészítő eszközök elterjedtségéből adódóan, az e-kereskedelem megjelenése, a telekommunikáció robbanásszerű fejlődése és az ezzel párhuzamos költségcsökkenés, valamint a pénzügyi piacrendszer globalizációja),

3.) **Fenyegető feltételek** (stratégiai gondolkodás alkalmazása a globalizálódó világ cégei működésben, az off-shore cégek globalizált versenye, nem teljeskörű felszámolása a protekcionizmusnak, árfolyammozgások állandóvá válása, felgyorsult technológiai újítások, kulturális eltérések, amely a gondolkodásbeli sajátosságok kapcsán a fejlődésbeli eltéréseket meghatározhatják).

E három kiváltó ok mellett érdemes lenne szólni más – az **egyéb - kiváltó okok** (erők) csoportjába tartozó feltételekről (ezek kiegészítő ill. alternatív jelleggel alakítják a folyamat egészét), ilyen a turizmus hatása, a környezeti feltételek (természeti, társadalmi, egészségügyi és egyéb) változása, a zöld mozgalmak felerősödése, de ide tartozik a társadalmi változások csoportja és egyéb feltételek.

A globalizáció jellemzői és kiváltó okai mellett célszerű említést tenni a **kockázat alapjait** jelentő feltételekről is, ezek a következők:

- **gyors és a korábbiakhoz képest jelentős műszaki fejlődés**, amely a környezetben, a gazdaságban és a társadalomban is jelentős változásokat eredményezett (káros hatások, eltérő lehetőségek és a fejlődésben elfoglalt hely eltolódása egész ország - csoportok esetében), az energiahordozók és az ásványi anyagok iránti igény megnövekedése, és verseny ezek bányaterületeinek megszerzéséért, mivel a nem megújuló erőforrások birtoklása különösen fontos kérdéssé vált az elmúlt időszakban - modern gyarmatosítás transznacionális szervezetek segítségével és ennek minden egyéb következményével együtt, *ide kapcsolódik a természet átalakításának kockázata, a bányatermékek és segédanyagok környezetet károsító következménye, az energiahordozók környeztkárosító hatásai, a társadalom rétegződése a munkamegosztás adott szintjeit elfoglalók csoportjaira, a transznacionális cégek tevékenysége környeztkárosító hatásainak exportja kevésbé fejlett országok területeire és az országok közötti gazdasági egyenlőtlenség kiéleződése, stb. . .*
- a **népesség megnövekedése** az egész Földön, az ember és a természet viszonya, együttélésének nehézségei a létszám megnövekedése, és ezzel párhuzamosan a fogyasztás megnövekedése és szerkezetének átalakulása, *amely sokféle kockázatot hordoz, ilyenek lehetnek a következők: a Föld népességeltartó képessége, a természet alkalmazkodási képessége, a fogyasztás szerkezetének környeztkárosító hatásai, amelyek pl.: széndioxidtermelés növekedésével járnak stb. . .*
- **nemzeti, regionális és nemzetközi együttműködést igénylő területek**, tevékenységek megjelenése, ennek nemzetközi szabályozása ill. a veszélyek elhárítására tett intézkedések, nemzetközi együttműködés a károk elhárítására, majd az ebből következő gazdasági, pénzügyi és politikai feszültségek megjelenése, Pl.: tengerek, levegőszennyezettség, ózonlyuk stb. . . ill. a jobbításra tett, ill. teendő intézkedések. *Ide tartoznak a fejlesztési együttműködés új technológiák kialakítására és ezek káros hatásai ill. ezek csökkentésére tett intézkedések, de ide sorolhatók a digitalizálódó, globalizálódó gazdasághoz kapcsolódó kockázatok, mint az internethez kapcsolódó kockázatok, az elektronikus aláírások kockázatai, a pénzügyi spekuláció, a világrecesszió stb. . .*

Az említett problémák nemzetközi és nemzeti szinten egyaránt súlyos kérdések, amelyek megoldására sokféle próbálkozás történik. A megoldások minden esetben jelentős pénzigénnyel társulnak, így szükségszerűen jelentős együttműködést igényelnek. A tervezésük stratégiai tervezési tevékenység, amely során a fejlesztés-felhalmozás, a termelés – értékesítés, a humánerőforrás és a pénzügyi stratégiai kérdések együttes működtetését kell biztosítani.

Amennyiben a globalizáció fogalmát napjaink jellemzői alapján kívánjuk meghatározni, de csak a gazdasági kérdésekre vonatkoztatjuk, azt mondhatjuk, hogy a pénz-, a termelőtőke és a kereskedelmi tőke államhatárokon és földrészekon keresztül megvalósított forgalma.

Ehhez azonban szorosan kapcsolódik - sajnos - a világgazdaság egészében megjelenő, és hasonlóképpen globalizálódó veszély-együttes, (ilyen pl.: a pénzügyi bűnözés, a fehérgalléros bűnözés), ami a pénzügyi piacok működéséhez társul. Ez a számítógépes rendszer és a telekommunikáció fejlődésével párhuzamosan igen jelentőssé vált (hekker, krekker).

Ezt követően érdemes megvizsgálni a globalizáció veszélyeit, amelyek a mai világgazdasági folyamatokban jól kirajzolódtak már, és a tapasztalatok szerint több csoportba foglalhatók össze a következőképpen:

1.) megtakarítások – pénzkezelés – spekuláció a megapénzek világában

Jellemzővé vált, hogy az intézményes befektetők, a befektetési alapok és nyugdíjpénztárak foglalkoznak alapvetően a megtakarítások kezelésével, sajátos portfólió-technika alkalmazásával. A megtakarítások mintegy 70 %-a koncentrálódik ezen szervezeteknél ahol a megtérülés magasabb, a kockázat pedig alacsonyabb, mint a bankok pénzkezelése esetében.

A globalizáció megváltoztatja adott ország jellemzőit, mivel elválasztja a társadalom termelési tevékenységét és a pénzfolyamatok megvalósulását. Ennek a jelenségnek a meghatározása – sőt a megfogalmazása is – már **Arisztotelész** munkásságában megjelent, mivel a termeléssel foglalkozó gazdaságot **ökonómiának**, a pénzgazdaságot pedig **krematisztikának** nevezte. Ez utóbbi esetében megfogalmazta, hogy a pénzből a kamatmechanizmuson keresztül még több pénzt állítanak elő. A pénzgazdasággal szembeni gondolkodás jelenik meg a Korán soraiban, és a római jogban is, erkölcsi normákra alapozva a folyamatokat. Ennek **a két folyamatnak a megkülönböztetése rendkívül jelentős**, mivel a pénzügyi piaci teljesítmény és ennek mérésére szolgáló számszaki értékelés nem mutatja adott ország lakosságának valós életszínvonalát. Lehet igen jelentős pénzügyi haszon, ami nem adott ország lakosságának életszínvonalát, hanem a nemzetközi társaságok tagjainak hozadékát növeli (feszültségekkel terhelve a további fejlődést is).

Itt kell említést tenni egy másik – de szorosan a megtakarításokhoz kapcsolódó – jellemzőről is, amelynek társadalmi megközelítése **Cavett Robert: Mi mozgatja az embereket?** [4] című interneten megjelent munkájában található. A szerző összehasonlítást tesz az egészséges társadalom és a torz társadalmi szerkezet között.

Az egészséges társadalom igen szűk nagyon gazdag és ugyancsak igen szűk nagyon szegény réteggel rendelkezik, a középréteg adja a társadalom meghatározó részét, ezért a gyarapodás, az életszínvonal megtartásának igénye, vágya állandóan fenntartja a fejlődést, így ezen réteg nagyságát.

A torz társadalom esetében a középréteg alig létezik, vagy esetleg alacsony létszámú, míg a másik két réteg rendkívül jelentős (ami sajnos igen erőteljes gazdasági és politikai kockázatot is hordoz). Külön tanulmányt kellene készíteni e kérdéskör részletes tanulmányozására, amely a globalizáció társadalomra jellemző, káros hatásait tartalmazza, amelyek között kiemelt jelentőségű lenne az említett kérdés.

2.) cégméreték és kockázatok – az óriások versenye jelenti a másik súlyos nehézséget. A globalizáció a növekedést tartja jelentősnek, azt azonban fontos megjegyezni, hogy ez önmagában nem feltétlenül előnyös. A nagyobb tőkeerő, ill. jelentős reáljavak – sok esetben - megnehezítik a piaci alkalmazkodást, mert az egész rendszer működtetése nehezebb, mint egy kisebb tőkeerővel rendelkező, ill. kisebb reáljavakat üzemeltető cégé. A méretek meghatározott nagyságrend alatt költségtöbbletet, túlzott mérték esetén jelentős kockázatot rejtnek. (Az értékelés csak optimalizálással tehető meg!) A cél tehát az adott tevékenységhez alkalmazkodó, optimális vállalati méret kialakítása, amely a befektetett tőke, munka, szellemi javak és minden más feltétel figyelembe vételével optimális eredménytermelésre ad lehetőséget.

(Megjegyezni kívánom, hogy XX. század folyamán a közgazdasági gondolkodás jellemző, véleményem szerintem szűk látókörű célja az volt, hogy kevés paraméterre – jellemzően maximális eredményre és minimális költség szint elérésére – irányult a tervezés és a megvalósítás. A helyes, bár kétségtől nehezebben megvalósítható optimalizálás azonban számos egyéb paraméter bevonását igényli a tervezésbe. Optimumot keresni tehát ezen szélesebb paraméterkör – előbbieken kívül környezeti hatások, munkaerőfelhasználás kérdései, piaci igények előrejelzése, új tudományos eredmények bevonásának hatása a termelésbe stb.. - figyelembe vételével érdemes, melyet a korábbi számítások szerint megvalósult gazdasági tevékenység nem igazolt vissza).

Amennyiben a globalizáció létrehozza valóban a hatalmas cégeket, amelyek - a verseny megakadályozásával – a világgazdaságban néhány óriáscég formáját öltik, a kockázatok minden területen jelentősekké válhatnak (pl.: árfolyamok, kamatlábak, tömegtermelés, kapacitások, környezeti hatások elhanyagolása, munkanélküliség kérdéseinek figyelmen kívül hagyása stb. . .), mivel a cég(ek) monopolhelyzetükkel visszaélhetnek, nyereségüket más feltételek (esetleg országok közösségei) rovására maximálhatják. (Az e területen megjelenő multi-, és transznacionális cégekről a későbbiekben esik szó.)

3.) bankok és bankfúziók – nemzetközi nagybankok működése és bankszövetség

A globalizáció egyik igen jelentős területe a pénzügyi folyamatok globalizációját biztosító bankok tevékenysége. E területen is hatalmas tőkék koncentrációjára és centralizációjára kerülhet sor. Ez a pénzügyi területen növeli a kockázatokat és a tőkeerő következtében a spekulatív pénzmozgatás lehetőségét. A pénzügyi globalizáció kapcsán részletesen szó esik még a bankfúziók kérdéseiről.

4.) szabályozás nemzeti vagy nemzetközi szinten fontos kérdés, de nehézséget okoz, hogy hogyan lehet szabályok közé szorítani azt a rendszert, amely nemzetek feletti gazdasági, pénzügyi folyamatokat generál, milyen és ki által megfogalmazott szabályozók érvényesüljenek, mit fogad el a rendszer? Hogyan lehet szabályozni olyan folyamatokat, ahol a nyilvántartásban csak a hozadék szerepel, a kockázatotott összeg nem! A tranzakciók gyorsak és rendkívül nagy tőkeáttételűek, sok esetben a cég sem mindig követi (tudja követni) a kockázatok alakulását.

A derivatívák, a kettős, hármas opció-spekulációk a swap ügyletek mind olyan terület, ahol a részletes szabályozás nem mindig lehetséges (ill. a szabályok betarttatása adott időpontban nem feltétlenül megoldható. Az off-shore piacon tevékenykedők nem is szeretnék a részletekbe menő szabályozottságot, de segítik ezt a gondolkodást érvényre juttatni az off-shore piacot befogadó országok is, mivel részükre a forgalmi jutalékok rendkívül jelentős állami bevételt hoznak, kockázat nélkül. Itt érdemes megjegyezni, hogy az újra átgondolt Tobin-adó lehet erre vonatkozóan megoldás, erről továbbiakban esik szó részletesebben).

5.) gazdaság és politika kapcsolata a globalizációban azért jelentős, mert ha a politika akar egy gazdasági jellemzőt kialakítani, vagy megváltoztatni, akkor erre megteremti a feltételeket (pl.: EU működése, az ECU, ill. az EURO példája). A gondot az okozza, hogy ez a folyamat nem mindig halad együtt. Sok esetben jó gazdasági együttműködés jelentős politikai feszültségeket tartogat. Ennek az az oka, hogy a politika mozgatója lehet néhány folyamatnak, így a tagok szeretnék a politikai hatalmat megszerezni. (Európa pl.: a gazdagszegény területek kapcsán igen megosztott, de ez a világgazdaságra még inkább jellemző, ha figyelembe vesszük a fejlett és fejlődő országok eltéréseit, amely az IMF kategorizálását is jellemzi. Sajátos, egymástól távolodó viszonyokat lehet megfigyelni, ha az arab és fejlett országok, Japán és Kína, Észak-Afrika és Dél-Európa stb. . . párokat figyeljük meg.

A globalizáció egésze vitatott folyamat, ellentmondásos, mivel különböző hatásokkal érinti az eltérő adottságú és fejlettségű gazdaságokat. Jellemző, hogy a nagyobb tőkeerővel, kedvező természeti adottsággal, jelentős nyersanyagbázissal és termelési feltételekkel rendelkezők kerülnek kedvezőbb helyzetbe, de minden gazdaság érdeke, hogy a fejlődés részévé váljon, így a globalizáció hatása alól nem vonhatja ki magát. *A fejlődés úgy is megfogalmazható, mint alkalmazkodás a gazdasági és környezeti feltételekhez, ami egyértelművé teszi, hogy a globalizáció a fejlődés szempontjából - a jelen időszakban - meghatározó feltétel.*

A globalizálódást sok közgazdász úgy tekinti, mint a világgazdasági folyamatokkal párhuzamos jelenség, amelynek a műszaki fejlődés, a technológiaintenzív területek felértékelődése jelenti az objektív alapját. Termelési rendszerek fejlődtek ki több országot összefogó együttműködésként (összeszerelő üzemek, vámszabadterületek termelőcégei stb. .) majd a területi globalizáció mellett megjelent a pénzügyi együttműködés integrációja is (banki együttműködés, tőkepiacok globalizációja), amelyet nagymértékben előmozdított a hírközlés fejlődése kapcsán kialakult világméretű információs tér.

Ami tény, hogy a világgazdaság jelenlegi fejlődése során először jelent meg - ennyire komplex módon - a többpólusú gazdasági rendszer, amely nemcsak a világkereskedelem bővülésére, hanem a tőke, a beruházások, a technológia, a kutatás, az oktatás és minden más jelentős területre is kiterjed nemzetközi szinten. (De szükséges megemlíteni a nyelvészet, a fogyasztás és egyéb területeken megjelenő világméretű egységesülést is). **A fentiek mellett most először jelenik meg néhány olyan kérdés, ami az egész világon élők életminőségét meghatározza, azaz előtérbe került a környezeti kérdések, az ökológiai egyensúly, a demográfiai kérdések, a közjavak (világűr, óceánok stb. .) felhasználásának szabályozása, mivel a fenntartható fejlődés kérdése ezt szükségessé tette.**

A gazdaság egész világra kiterjedő szabályok alapján működik. A globalizáció jelentős szereplői a multinacionális és a transznacionális vállalatok. Azt mondhatjuk, hogy mindkettő globális vállalatnak tekinthető, de működésük jellemzőiben adódik néhány eltérés és a kétféle lehetőség és nézőpont állandó mérlegelés tárgya.

A *multinacionális vállalatok* meghatározott szinten kötődni látszanak egy-egy országhoz, mivel adókedvezmények, kutatási támogatások megszerzése, marketingmunka ill. befektetési érdekeltségük ezt indokoltá teszi. Relatív autonómiát tartanak fenn a termelésben, a kereskedelem területén és más területeken is. Műveleteik, tevékenységük, érdekeltségük beépül adott országba, figyelembe véve a helyi jellemzőket. Az alapvető érdekeltség azonban a transznacionalitás irányába mutat, mivel ez kevesebb kötöttséget jelent.

A *transznacionális vállalatok* egy központból irányított, globális leányvállalati hálózattal működő óriásvállalatok. Működésük során a globális hatékonyságot tudják érvényesíteni. Az ilyen cégek a működésük integrálását a vertikális integráció formájában, beszállítókkal valósítják meg. Olyan területen dolgoznak, ami a nemzetállamok szuverén területét jelentette, így ezek a jelen időszakban már nem képesek ellenőrzést gyakorolni meghatározott folyamatok felett. Rövid időszakonként megjelenhet a helyi érdekek érvényesítése, de a transznacionális cégek igyekeznek a világ gazdaság különböző területein megjelenő beszerzési előnyöket kihasználni, saját profitjuk növelése érdekében. Ez a cég - és saját gazdasági - érdekeit szem előtt tartó management esetében természetes törekvésnek tekinthető.

A globalizáció a világpiac jelentős mértékű koncentrációját eredményezi, ami úgy jelenik meg, hogy egy-egy iparág jelentős részét mindössze néhány nagyvállalat ("multi") ellenőrzi, ez felvásárlások és fúziók útján teremtődött meg. Ezzel párhuzamosan a világkereskedelem jelentős hányada (egyharmadára becsült) a multinacionális cégek belső forgalmaként jelenik meg. A gazdasági egységek és az általuk létrehozott kockázatok a cégek méreteihez illeszkednek. A gazdaságot befolyásoló szerepük óriási, mivel partnereik igényeit, gondolkodását a PR munkával képesek alakítani. (Pl.: Mc-Donald,s gyermekajándékok a fogyasztáshoz kapcsolódóan, bankok gyermek, vagy fiatal felnőttek számára készített kedvezményes kártya-felhasználási lehetőségei stb. . .)

A **globalizációt** Anthony Giddens nem egyszerűen folyamatnak tekinti, hanem **a folyamatok komplex rendszerének, amely ellentmondásokon és ellentétes hatásokon keresztül működik.** (Mint az a korábban elmondottakból már kiderült, én az ő megfogalmazásával értek egyet. A megfogalmazás tekintetében egy sok évtizeddel korábbi megfogalmazást - az IMF elnök gondolatait vélem felfedezni, amelyet a későbbiekben idézni fogok!)

A globalizáció egyik jellemző hatása, hogy a nemzetek nem tudnak a jelentős nehézségeken úrrá lenni, miközben a kis problémák rendezéséhez túl nagyokká válnak. A változások részben strukturálisak, részben adott országra jellemzők lesznek. **A változások alapvető indokoltságát a gazdasági és pénzügyi érdek jeleníti meg.** (Miközben fogalmazom ezt a részt, zajlik a francia és a holland szavazás 2005. május-junius időszakában, amelynek becsült – és tényleges - kimenetele éppen az érdekellentéteket jelöli a szavazólapokon. A jelentős gondok nagy közösségben is nehezen és érdekek sértésével oldhatók meg, amelyet önként nem vállalnak az egyes közösségek, ehhez politikai határozottság szükséges).

Lényegesen elmozdítja a szegénység és a gazdagság jellemzőit, a legnagyobb vagyonok a világ egyre kisebb hányadának kezében összpontosulnak, miközben a szegénység egyre mélyül, és miközben a legtöbb multinacionális cég székhelye az USA-ban található, így a mindennapokban úgy tűnik, hogy amerikanizálódásról van szó (ezt erősítik a franchise üzletláncok pl.: Kentucky, McDonald,s . . és más cégek is pl.: a CNN stb. . .)

Az elmondottakból következik, hogy az egyes közösségek *kockázatokkal és veszélyekkel* néznek szembe a folyamat során, amelyre valamilyen módon válaszolniuk kell. A fejlődés során új jelenségek hoznak létre új-típusú kockázatokat (pl.: új vegyi-anyagok, gyógyszerek alkalmazása, atomerőművek és a lehetséges balesetek, éghajlati változások, talajváltozások stb. . .) *Ahhoz azonban, hogy innovációk (és így adott gazdaság fejlődése is) létrejöhessenek szükséges a kockázatok vállalása, de törekedni kell arra, hogy a lehetséges következmények előre valószínűsíthetők legyenek. Említést kell tenni arról, hogy az innováció területén jellegzetes együttműködés (munkamegosztás) érvényesül az állam és a cégek gyakorlatában, mivel az állam a kockázatok jelentős részét átvállal(hat)ja. Ez egyben annak az elismerése, hogy a fejlesztések szükségesek, de a fejlesztők anyagi lehetősége meglehetősen korlátozott.*

A vizsgálódás leszűkíthető a gazdasági, majd a pénzügyi globalizáció kérdéseire. A továbbiakban e folyamatnak megfelelően történik az áttekintés.

A gazdasági globalizáció több folyamat együttes hatására alakult ki, amelyek együttmozgásukkal a folyamat felgyorsulását eredményezték. A folyamat elemei a teljesség igénye nélkül a következők:

- a **világkereskedelem kibővült**, mivel a fejlett országok termelése és működő-tőke kivitele (transznacionális és multinacionális cégek) következtében megnőtt (és folyamatosan növekedhet) a GDP összege, amely az exportbevételekből ered. Ez azt is jelzi, hogy a nyitottság növekszik, ezért az együttműködés igénye erősödik, a gazdasági tevékenység földrajzi kötöttségűvé válik és racionálisabb lesz, átcsoportosítva a pénzügyi feltételeket is
- **fúziók** jelennek meg (esetleg fúziós hullámok formájában, ha a folyamatot a gazdasági érdek egyszerre több területen teszi szükségessé) felvásárlások vagy összeolvadások formájában. A fúziók költségei és pénzügyi előnyei előre jól becsülhetők, így a kockázatok is meghatározhatók. Az összeolvadások a telekommunikáció, a pénzgazdaság (bankok) és a vegyipar területére a legjellemzőbbek. Az összeolvadás módot ad a multi-, és transznacionális cégek számára, hogy nagyobb ipari koncentrációt alakítsanak ki, ami beleillik a globális stratégia alkalmazásába.
- **stratégiai szövetségek** kölcsönösen előnyös hosszútávú együttműködést eredményeznek a cégek kapcsolataiban. Ide tartozik a vállalatközi megállapodás (kooperáció), amely a technológia, a kitermelés, a kereskedelem vagy más területen – eltérő kötöttségű - szerződéses kapcsolat működtetését jelenti.
- **regionális kapcsolatok erősödése**, amely párhuzamosan jelenik meg a globalizációval. A párhuzamos megjelenést a globalizációban észlelt – és korábban már említett - kiszolgáltatottság teszi igényeltté, amely kereskedelmi, termelési ill. befektetési területen érezhető, és a regionalizálódásban felmerülő protekcionista jellemzők teszik kockázatosá (amelyek a további globális együttműködést hátrányosan alakíthatják, ill. a gazdasági érdekellentétek esetleg fizikai ellentétekké formálódhatnak).
- **pénzügyi piacok globalizálódása**, amely a kölcsöntőke és működő tőke, a pénzügyi tevékenységek átalakulása (pl.: opciók, swap, e-tőzsde) a belföldi pénz-, és tőkepiacok liberalizálása kapcsán és formájában jelenik meg, de ide tartozik a kormányzat szabályozásának nemzetközi cégek együttműködésében visszaszoruló lehetősége is.

Amennyiben a globalizáció fogalmát csak a gazdasági folyamatokra szűkítjük, azaz a gazdasági globalizáció kérdéseivel foglalkozunk, akkor fontos látni, hogy alapvetően gazdasági jelenségről van szó, melyek hatásai messze túlmutatnak a gazdaság egészén.

A gazdasági globalizáció azért jelentős, mert jellemzői egymásra épülnek és felerősítik egymás hatásait. Röviden összegezve a következők jellemzik:

- a termékek és szolgáltatások szabad áramlása (a liberalizálás),
- termelőtőke nemzetközileg szabadabbá váló helyválasztása és helyváltoztatási joga (ott termel, ahol a költségek a legalacsonyabbak, és ott kutat, ahol a legerősebb kutatóműhely kiépítésére mód van),
- pénz-, és a fináncsőke (termelő-, és a pénztőke együttes tulajdonlása) szabad áramlása nemzetközi szinten.

E téma kifejtése kapcsán szükséges szólni a **pénzügyi globalizáció** kérdéseiről, mivel ennek az a jellemzője, hogy a pénztőke aktív szerepben jelenik meg. A pénzügyi piacok liberalizálódása alapvetően megváltoztatta a pénz-, tőke-, értékpapír-, és devizapiacok jellemzőit, mivel sem állami, sem nemzetközi ellenőrzés nem érvényesül (nem tud érvényesülni) működésük kapcsán. Ez az europiacok időszakának jellemzőjeként jött létre (az 50-60-as évek időszakában), majd az off-shore piacok (a 70-es években megjelent földrajzi és tevékenységbeli változások)és a xenopiacok (90-es évek internetes lehetőségei) működésével teljesen teret nyert. Almási Miklós könyvében jelent meg a devizapiacokon lebonyolított, milliárd USD-ben meghatározott forgalom, amelynek alapján 28 év alatt a forgalom kettőszázszorosára emelkedett, amely 20,83 % -os éves növekedési ütemet jelent.

A tőke az egész világot „bejárja”, rendkívül érzékenyen reagál a kamatlábak és az árfolyamok változásaira. Az 1970-es évek elején a világ árfolyamügyleteinek több, mint 90 %-a volt a folyó kereskedelem és a későbbi befektetések finanszírozásához kapcsolt művelet és csak a fennmaradó részt jelentette a spekuláció. Mára az arány szinte teljesen megfordult, és az áruk és szolgáltatások forgalma lett 10 %-os a piacon, hiszen az információtechnikai „robbanás” lehetővé tette a világgazdaság piacain adott időpontban kialakuló különbségek kihasználását, ami a legjövedelmezőbb üzletág ezért az egész pénzügyi piac mozgásban tartását biztossá teszi. A forgalom növekedése a pénzügyi érdekeltséget ismerve természetes, mivel a reáljavakba befektetett összegek semmiképpen nem jövedelmeznek ilyen kedvezően. Soros György „A pénz alkímiája” c. művében egy példát is bemutat: 1987-94 között saját befektetési alapjában részvényeseit éves átlagban 35,8 %-os eredményben részesítette. (Ez azonban e témához kapcsolódó új gondolatsort igényel, amely a 2. fejezetben jelenik meg).

1.2. Nyitott, kis gazdaságok a "multik" tőkéjének megszerzéséért folytatott versenyben (avagy a multik hálójában?)

A nyitott gazdaságok esetében - ilyen a magyar gazdaság is - az új lehetőségek jelentős változásokkal (gondokkal is) járhatnak. A várható nehézségek elkerülése, illetve feldolgozása céljából hatékony eszközrendszert kell kidolgozni. Annak érdekében, hogy a fejlődés erőteljesebbé válhasson, kedvező feltételeket kell teremteni a befektetők számára, így az intenzívvé váló verseny a magyar gazdaságnak eredményezhet tőketöbbletet, ill. innovációs lehetőségeket. A világ - úgy tűnik - a transznacionáltság irányában mozog.

Akio Morita [5] "Egy új gazdasági rend felé" című könyvében a következőket írja: "Az idők folyamán olyan környezetet kell kialakítanunk, amelyben az áruk, a szolgáltatások, a tőke, a technológia és az emberek mozgása mindenfajta korlátozás nélkül, Észak-Amerikán, Európán és Japánon át teljesen szabad."

A Nemzetközi Valutaalap is kiemelt hangsúlyt helyez a kereskedelmi egyezmények jelentőségére, és fontosnak tartja a szabad tőkeáramlást is a világgazdaságban. Erre három elvet fogalmaz meg már 1991-ben, ezek David C. Korten könyvében [6] a következőképpen szerepelnek:

- "- Teljes döntési szabadságot kell biztosítani a külföldi cégeknek abban, hogy a helyi piacon importtal, avagy helyi termelő-létesítmény létrehozásával vesznek-e részt.
- A külföldi cégeket a hazai vállalatokkal azonos jogszabályokkal kell szabályozni, és azonos jogokkal kell rendelkezniük.
- A külföldi cégek számára meg kell adni a lehetőséget, hogy bármely olyan tevékenységet szabadon végezhesse, amelyet hazai vállalat is törvényesen végezhet."

A feltételek ismeretében kell döntést hozni a tőkeszerzés kérdésében. Amennyiben a külföldi cég részére teljes döntési szabadság adatik adott országban, abban a kérdésben, hogy termelés, vagy import adja a hazai piac ellátását, nem kétséges, hogy nem adott ország munkaerő-piaci kérdéseivel, hanem a gazdasági eredmények (nyereségmaximálás) figyelembevételével hozza meg döntését. Adott ország esetében ez esetleg a munkanélküliség növekedését eredményezheti, bár ezt más beruházásokkal természetesen ellensúlyozni lehet, de ez külön szervezési feladatot és társadalmi feszültséggel teli időszakot jelezhet. Fontos tehát a szerződések alapos előkészítése, mivel az érdekviszonyok miatti későbbi vitákat a precíz szerződésekkel, ezek aláírása előtt rendezni lehet és kell is.

(Szélsőséges esetben jelentheti ez azt is, hogy adott országban megszüntetik egyik termelési rendszert, viszont kiépítenek egy másikat, amely a multinacionális cég számára magasabb jövedelmezőségű, de előnyös megállapodással a befogadó ország részére is kedvező lehet).

Amennyiben a "multik" a hazai cégekkel azonos jogokat élveznek és azonos tevékenységeket valósíthatnak meg, kétségtelen, hogy kedvezőbb a helyzetük, mivel a nemzetközi kapcsolatrendszer a gazdaságosság és jövedelmezőség tekintetében mindenképpen előnyt biztosít számukra a hazai cégek lehetőségeivel szemben. **A nemzetközi kapcsolatokkal bíró cégeknél fontos feladat az adótervezés.** Minden üzletember célja, hogy optimalizálni tudja a különféle műveleteket, nemzetközi kapcsolatban megjelenő tranzakciókat, hogy ki tudja használni az egyes országok törvényei szerinti különösen kedvező adókulcsok adta lehetőséget. Az adótervezés azt teszi lehetővé, hogy az egyes cégek ott működhesse, ahol a kereskedelmi, pénzügyi és banktevékenység speciális törvényei alapján a legkedvezőbb

feltételek adódnak. Fontos, hogy megkeressék és észrevegyék a rugalmasabb törvényeket, a kettős adóztatás elkerülésére kötött egyezményeket és egyéb könnyítő megállapodásokat (gazdasági együttműködés, kereskedelem stb. . . területén). Ezek a lehetőségek egyértelműen előnyös helyzetbe hozzák a nemzetközi cégeket. (Természetes, hogy a lehetőségek „észrevétele” mellett a megkötött szerződésekkel tudnak még jelentős kedvezményekhez jutni a kevésbé kedvező helyzetű országok piacain – amelyről már korábban néhány szót ejtettem).

A magyar gazdaság esetében a gond, hogy a mozgástér igen szűk határok közötti. Alapvető feladat megtalálni azokat a területeket, amelyeket a hazai cégek, mint beszállítók, ill. meghatározott területeken, mint a multinacionális és transznacionális cégekkel együttműködő egységek jövedelmezően tudnak vállalni. (Magyar cégek esetében nem ill. csak rendkívül ritka esetben jelenik meg a nemzetközi adótervezés lehetősége!) Ennek érdekében kedvező tárgyalási pozíciókat kell előkészíteni, és olyan lehetőséget felkínálni, amely a magyar gazdaság számára előnyös, a multik számára vonzó lehet.

Nehéz ilyen területeket találni. A jelenlegi feltételek ismeretében leginkább a pénzügyi és az informatikai területen kínálkozhat ilyen lehetőség, de meghatározott feltételek kihasználásával lehetőség nyílna a szürkeállomány segítségével jelentős alapkutatói feladatok ellátására is. Ez jelentős szellemi erőfeszítést igényel, kihasználja a hazai gazdaságban rejlő lehetőségeket. A pénzügyi a számítástechnikai innovációk és a lehetséges kutató fejlesztő tevékenységek jelenthetik a kitörési pontokat.

A fenti megfontolások mellett szükséges a regionális szervezetek irányában lépéseket tenni, mivel ezek az érdekviszonyok érvényesítése tekintetében segítik tagjaikat, így védelmet adnak a kibontakozó fejlődési folyamatokhoz a világgazdasági versenyben. Ez nemcsak erkölcsi, hanem pénzügyi támogatás formájában is megnyilvánulhat. Ennek megvalósulását lehet látni, hogy a magyar gazdaság 2004. május 1-vel tagja lett az Európai Uniónak, amely ma már 25 országból álló regionális csoportot jelent, igen szoros együttműködési rendszerben.

„A globális pénzügyi rendszer elősködő ragadozóvá vált, amely – gazdájának a termelő gazdaságnak a húsán elősködik.”
David C. Korten

2. A pénz és tőkepiacok liberalizálása

Az előbbieken röviden már szó esett arról, hogy a hírközlés kiemelkedő fejlődése jelentős hatással van a globalizáció folyamataira. Az egymástól jelentős távolságra lévő gazdasági partnerek között gyors, nagy összegekben megvalósított pénzkapcsolat alakulhat ki, jelentős tömegű adatátvitelre van lehetőség. A telekommunikáció költségszintje alacsony, így mód van új-típusú munkaközösségek kialakulására. (A kiszolgálórendszerek dinamikus fejlődése jellemzi a folyamatot).

A pénz és a tőkepiacok ma önálló közgazdasági feltételrendszerként sok politikus és közgazdász számára alapvető döntési feladatot jelentenek. (Az off-shore piac pénzeinek mozgása gondolkodóba ejti adott ország vezető politikusait a szigorító intézkedések megtétele tekintetében, mivel jelentős bevételt biztosítanak a fogadó országok számára, ugyanakkor igen nagy kockázatot is rejtnek).

A pénz-, és tőkepiacok liberalizálása elméleti megfontolásokon alapult. A korábbi keynes-i gazdaságelmélet és gazdaságpolitika hangsúlyozta az állam szerepét. A neoliberalis közgazdasági szemlélet ennek ellenkezőjét hirdette, fokozatosan átalakítva a gazdaságot, és liberalizálva a piacokat. A folyamatot áttekintve, ez röviden a következőképpen fogalmazható meg.

A *pénzpiac* amely a rövidlejáratú pénz és hiteleszközök piaca, szűkebb értelmezés szerint csak a hivatalos pénzintézeteket jelenti, de széles értelemben a nem bankszerű intézmények forgalma is ide tartozik. A pénzpiacok működése mindig bankszerű, azaz a bankok által rögzített normák keretein belül valósul meg, mindig az adott technikai fejlettségi szintnek megfelelő rendszerben.

A nemzeti pénzpiacok fejlődésével az egyes bankok üzletszerűen a nemzeti valuták adásvételével kezdtek foglalkozni, ez a folyamat a *II. világháborút követő liberalizálási folyamat részeként* jelent meg. A nemzetközi gazdaságnak ez a sajátos piaca, ahol külföldi pénzekben végeznek műveleteket - a *nemzetközi pénzpiac*. Amennyiben az ilyen piacokon közép-, vagy hosszulejratú pénz-, és hitelműveletek bonyolódnak le, *nemzetközi tőkepiacról* beszélünk. E piacok forgalmának tárgyai a kötvények, részvények és az ún. államadósságokat megtestesítő értékpapírok. A pénz és tőkepiacok tevékenysége mellett, ezekkel párhuzamosan jellemző az *europiacok működése*, amely ugyancsak pénz és tőkepiaci formát ölt.

Definíció szerint az *euro-deviza* olyan nyilvántartott pénz a bankok elszámolásában, amely az emissziós országot elhagyta. Az eurodeviza lehet euro-hitel, vagy euro-betét. Maga a piac sok bank részvételével működő, interbank jellegű.

A 70-es években a hitelpiacok nemzetközi jellege tovább erősödött, földrajzi értelemben bővült, funkcionálisan módosult. Az amerikai bankok expanziója következtében a nyugat-

európai országok mellett lényeges europiaci tevékenységet bonyolítottak a Bahama-szigete, Barbados, Bermudák, Hong-Kong, Libanon, Holland-Antillák, Panama és Szingapúr is. Az így kialakult piac feloldotta a konkrét helyhez kötöttséget, növekedése igen gyors volt. Megnevezése *off-shore piac*. Tőkeállományának emelkedése a 80-as évek elején meghaladta a 30 %-ot évenként.

A 80-as években vált szabaddá a termelőtőke nemzetközi mozgása, amely költségcsökkentő megoldásokat keresett, azaz alacsonyabb adókulcsú országokat, ill. alacsonyabb munkabérral dolgozó területeket, ha lehetséges kedvezményeket a tőke allokációjához kapcsolódóan. Annak érdekében, hogy a megoldások kedvezőek legyenek, nemzetközi méretekben kiépültek a tőkeallokáció lebonyolítására szakosodott szervezetek, korszerű technikát alkalmaztak, létrehozták a kockázatcsökkentő megoldásokat, kialakultak a nemzetközi minősítő intézetek és később létrejött a minőségbiztosítás nemzetközi rendszere is.

A termelőtőke internacionalizálódásával a bankszféra hasonló folyamatai is elindultak, és egymás számára külföldi pénzintézetek között harmadik ország valutájában jöttek létre műveletek. A tőkék nemzetközi átcsoportosítása gyors, precíz, rugalmas, helyi érdekektől mentes lett. Az ilyen típusú piac magába foglalja a világ teljes hitelforgalmát, és összefoglaló néven *xeno-piacként* ismert. A számítógépes rendszer e piacok tevékenységében robbanásszerű fejlődést eredményezett.

A 80-90-es évek fordulóján a fejlett országokban szinte teljes egészében eltörölték a devizakorlátozásokat, a belső monetáris szabályozásból is eltűntek az adminisztratív jellegű szabályok. Ez a folyamat ismétlődött időeltolódással a fejlődő országok jelentős részében is.

A pénztőke áramlásának akadálylebontása azért volt jelentős, mert így nyilvánvalóvá lett, ami addig is működött, hogy milyen irányban milyen összegű tőke áramlik a világgazdaságban. (Amennyiben korlátozó intézkedések érvényesek egy-egy országban, akkor a tőkeáramlás folyó fizetési mérleg műveletként megvalósítható! Ilyen megoldás: osztalékfizetés, szakértői díjak, licenccím, szabadalom díja, export alul, ill. import felülszámlázása, előrehozott, ill. későbbi kifizetések, multinacionális cégek esetében a telephelyek közötti áruszállítás és szolgáltatás áralakítása, hogy a legmagasabb eredmény elérhető legyen, ezt nevezik transzferárazásnak stb. . .)

A világgazdaságban ma olyan mértékben áramlanak műveletek ill. spekulációs pénzek, amelyek a jegybankok számára súlyos nehézségeket okozhatnak, sőt folyamatok alakulását megváltoztathatják. A globalizált világgazdaságban az egyes országok pillanatnyi gazdasági, pénzügyi helyzete eltérő lehet, amelyet a gyors reagálású piac képes kihasználni (pl.: árfolyameltérések, kamatlábeltérések, fizetési mérleg egyenlegének alakulása, árak változásai stb. . .). A másodperc tört része alatt mozgatott pénzekről az eredetük nem eldönthető, a világ pénzügyi piacain jelentős pénzek áramolhatnak, amelyek eredetüket tekintve lehetnek „nem tiszta” pénzek. A pénzmosás ma igen fontos kérdésként jelenik meg a világgazdaság egészének szabályozási kérdései között.

A globális pénzügyi piacok jellemzője a folyamatos üzletmenet, azaz 24 órás piac. A telekommunikáció fejlettsége az azonnali információ lehetőségét biztosítja (azonos időben – real time) a Reuters ill. Bloomberg, Forex vagy más világhálózat (óránként 2000 – 15000 USD összegért, esetleg cégre szabott tartalommal) rendszeresen a nyilvánosság megismerése számára lehetővé teszi a világ bármely tőzsdéjén történő műveletek hatásait.

A pénzpiacok liberalizálása (deregulációja) következtében a forgalom a pénz-, és tőkepiacokon robbanásszerűen megemelkedett, és a jelen időszakot vizsgálva látható, hogy az állami és a nemzetközi ellenőrzés sem képes a folyamatokat kezelni. A spekulációs forgalom erőteljessé vált, kihasználva a kedvező feltételeket.

A pénzügyi spekuláció sokkal magasabb jövedelmezőséggel bír, mint a termelőszféra legkedvezőbb jövedelmezőségű befektetései, de felgyorsítja a folyamatokat, jelentős várakozásokat indítva. Az egyre jelentősebb mennyiségű spekulációs tőke gazdasági válság kialakulását eredményezheti. A világ pénzpiacain áramló óriási pénztömeg még a viszonylag stabilnak látszó gazdaságok esetében is jelentős veszélyhelyzetet teremthet, mivel a hatások felerősödnek és világméretű változások sorozatát indíthatják el. (Pl.: ha az USA központi bankja a FED csökkenti a kamatlábakat, más területeken ez a részvények árfolyamának emelkedését jelenti, és ha nem éri meg amerikai állampapírokat vásárolni, a befektetők átcsoportosítják a pénzüket más piacokra).

A bankok, a befektetési intézetek, a biztosítók és a tőzsdei tevékenység az egész világot átfogó teljes rendszerré vált, amelyben néhány másodperc alatt az információk és az ügyletek tömege áramlik a különböző földrészek között.) Ez a néhány – korábban egymástól elkülönült tevékenységet folytató terület - a globalizálódás során erőteljesen közeledett egymáshoz. A szervezeti, tulajdoni és a tevékenységbeli azonosságok kezdtek megjelenni az egyes intézményeknél, így a szakirodalomban új fogalom jelent meg – a **pénzügyi konvergencia**.

A pénzügyi konvergencia erőssége többféle lehet:

- alacsonyabb fokú együttműködés esetében az egyes intézmények önállóak, de együttműködési formát alakítanak ki, hogy érdekeiket megfelelően érvényesíteni tudják, (szabályozási szempontok figyelembe vételével a felelősség és a kockázatok kezelése jelent együttműködési területet, de pénzügyi intézmények lévén fontos a likviditás és a szolvencia is),
- magasabb fokú együttműködés esetén a szervezeti együttműködés fontos kérdés, amely általában holding formáját ölti. A több szektort is képviselő intézményeket pénzügyi konglomerátumok névvel jellemzi a szakirodalom.

A pénzügyi piacok nemzetközivé válásával, a világgazdaságban alkalmazott új technikai megoldásokkal, a digitalizálódott világgazdasággal (WEB, WAP, Internet) együtt jár a kockázatok növekedése is. Ez természetesen többféle lehet, csak felsorolás jelleggel említek néhányat a pénzügyi területen megjelenő kockázatok közül, ilyenek: a hitel, a biztosítási, a piaci, a működési kockázatok, de ide kell sorolni a világgazdaság működését alapvetően megváltoztató recesszió lehetőségét is.

A *pénz-, és tőkepiac* termeli a leggyorsabban a többleteredményt, így ez a terület elvonhatja a reálszférából az összes, annak működéséhez nem feltétlenül szükséges pénzt. Ez arra kényszeríti a termelőket, hogy a lehető legmagasabb hozadékat termeljék meg. Az új jellemző meghatározás: a *részvényesek értéknövelése* (shareholders value), ami azt jelenti, hogy a tőketulajdonosok számára minél gyorsabb legyen a pénz visszatermelése. Mivel a pénz-, és tőkepiacok között áramlik a pénz a leggyorsabban, ezek önállósultak, és önmagukat serkentő, sokféle műveletet végző üzletté alakultak, amelyben a forgalmazott pénzmennyiség sokszorosa a reálszférába fektetett összegeknek. A pénzpiacon a reálszféra részére a hitelt ma már nem a bankok, hanem alapvetően a befektetési alapok és a nyugdíjintézetek biztosítják. E

csoportoknál olyan mértékű tőke koncentrálódik, hogy sok esetben egy-egy befektetői csoport által kezelt tőke nagyobb összeg, mint valamely ország által megtermelt éves GDP összege.

A koncentráció következménye, hogy a menedzserek több cégben vezető szerepet játszanak, részt vesznek a stratégiai döntésekben, így jól tájékozottak más cégek ügyeit illetően is. (A magyar gazdaságban ez még azzal a jellemzővel is társul – jól látható módon – hogy a politikai elit vesz részt alapvetően egy-egy szervezet igazgatótanácsának vagy felügyelő bizottságának működésében, érvényre juttatva adott csoport érdekszerét).

A pénzpiac jellemzőihez igazodik minden kapcsolódó alrendszer, a várakozás határozza meg a határidős műveletek trendjét is. A stratégiai gondolkodás nagyon szűk körben mozog, ezek a részvényárfolyamok alakítása, az osztalékpolitika elvárásai és a vállalat irányításában a hitelintézetek közvetlen részvétele.

Devizapiac a tőzsdéhez hasonló módon, 24 órás rendszerben, folyamatosan működő nemzetközi elektronikus kereskedési hálózat. A BIS 3 évenként készít (legutóbb 2004-ben készített) kimutatást a forgalomról, amely a spot (azonnali) devizapiacok és az OTC piac derivatív ügyleteit tartalmazza. Az utóbbi kimutatásból látszik, hogy a spot piac a korábbi felméréshez viszonyítva 2001-ben 19 %-kal csökkent forgalmat mutatott, ami az euro bevezetésének, az e-kereskedelem terjedésének és a bankfúzióknak volt betudható. A 2004. évi adatsor azonban mindenütt jelentős növekedést jelez, mutatva, hogy e piacon az elérhető legjelentősebb nyereség érdekében igen magas a forró pénz aránya. Az adatokat a következő táblázat mutatja:

A teljes devizapiac napi átlagos forgalma, 2004. április (md USD)

(Forrás: BIS: Central Bank survey of foreign exchange and derivatives market activity in april 2004. - <http://www.bis.org/publ/rpfx05t.pdf>)

Ügyletfajta	1989	1992	1995	1998	2001	2004
Azonnali ügylet	317	394	494	568	387	621
Határidős ügylet	27	58	97	128	131	208
Devizaswap Ügyletek	190	324	546	734	656	944
Jelentésekben becsült hiány	56	44	54	60	26	107
Teljes forgalom	590	820	1190	1490	1200	1880

A táblázatból látható, hogy minden forgalmi adat igen erőteljes növekedést mutatott az elmúlt 3 évben, ami jelzi, hogy a kedvező befektetési lehetőségek még jelentősebb kockázatok esetében is kedvező fogadtatásra találtak a befektetők körében. Igaz ez annak ellenére, hogy a pénz-, és tőkepiacok 1997-től kezdődően kockázatosabbakká váltak, és nemzetközi szinten is sor került néhány fontos szabály kidolgozására a pénz-, és tőkepiacok működésére vonatkozóan.

2.1. A pénzügyi rendszer instabilitásának növekedését okozó tényezők

A pénz-, és tőkepiacok olyan árufélékkel kereskednek, amelyek a termékek-, szolgáltatások piacához képest mozgékonyabbá teszik ezt a szférát. A pánikhangulat, a piaci várakozások, a trendek, a befektetési szokások, a félelem a veszteségtől, a nyájszellem (André Kostolány) stb. mindegyike jelentősen alakítja a pénzügyi folyamatokat.

A pénzügyi rendszer instabilitását több tényező okozza:

1.) **dezintermediáció megjelenése**, ami azt jelenti, hogy a megtakarításokat értékpapírba fekteti tulajdonosa, visszaszorítva ezzel a banki finanszírozást. Az értékpapírpiac azonban jelentős mértékű spekulációt takar, mivel a vásárlást és az eladást a befektetési lehetőségek közötti összehasonlítás alakítja (így gyors váltások, pénzkivonások jelenhetnek meg e területen, esetleg átcsoportosítás jelentős kockázat esetén a reálszférába pl.: ingatlanba),

2.) **Tőkepiaci befektetők átstrukturálódása**, ami a kisbefektetők súlyának (és számának) csökkenését, és az intézményi befektetők megnövekedését jelenti. Ez utóbbiak a befektetési alapok, a nyugdíjalapok, a biztosítók csoportjait jelenti. Ezek a csoportok kockázatosabb befektetést kínálnak, mint a bankok, mivel:

- a bankok rendkívül precíz szabályozottság mellett dolgoznak,
- jegybanki hitelre számíthatnak szükség esetén,
- betétbiztosítás működik minden szabályozott rendszerben,
- szükség esetén (jelentős gazdasági hátrányt okozó pénzügyi következmények esetén) a Kormányzat segítségére is számíthat.

Az intézményi befektetők között különös szerep jut a spekulatív alapoknak. Ezek zártkörű, nagy kockázatú és várhatóan nagy hozadékat adó befektetésekkel foglalkoznak, és olyan területen jelennek meg, ahol jelentős tőke koncentrálódik, ilyen az USA és az off-shore központok (Bermudák, Bahamák, Holland-Antillák, Kayman szigetek stb. .)

E befektetési alapokhoz sorolhatók:

- globális alapok, amelyeknek részvény-, devizaárfolyam és kamatlábspekuláció a tevékenységi területe
- makroalapok, amelyekre a regionális, vagy országcsoport spekuláció jellemző,
- piacsemleges alapok az összefüggő piacok között végeznek arbitrázs műveleteket,
- eseményorientált alapok a fúzió, csődök, felszámolások esetében szereznek jelentős hozadékat.

Az intézményi befektetők esetében a portfólió diverzifikáltsága nagy (kockázatcsökkentés és kedvező likviditás elérése érdekében), a menedzserek érdekeltsége negyedéves. Következésképpen értékpapírkereskedelem jelenik meg, amelynek során az értékpapírok tartási ideje (periódusa) lerövidül.

3.) **Globalizáció** jelenti a harmadik jellemzőt, amely szinte minden területen jelentős eltéréseket mutat. Az egyes területek (pénzpiac, gazdaság, gazdaságpolitika stb. . .) jelentős eltéréseit, ahol a spekulációra lehetőség van, a spekulatív alapok felderítik, majd megjelennek az intézményi befektetők is (ez utóbbiak azért jelentősek e tevékenység során, mert ők a jelentős pénzbefektetők – jól érzékelhető a trendjelleg a folyamatban).

A bankok, a befektetési intézetek, a biztosítók és a tőzsdei tevékenység az egész világot átfogó teljes rendszerré vált, amelyben néhány másodperc alatt az információk és az ügyletek

tömege áramlik a különböző földrészek között.) Ez sok esetben jelentős kockázatot hordoz, így szükségessé válhat egy - egy területen ezek csökkentése.

A kedvezőtlen hatások csökkentésére a kormányoknak sokféle eszköz áll rendelkezésükre, ezek - a teljesség igénye nélkül - a következők:

- a pénzügyi spekulációk rövid távú formáinak csökkentésére, ill. megszüntetésére adókivetéssel van mód,
- a tőkenyereségek pótagója az előbbihez hasonlóan módosítja a vagyontárgyak spekulációját,
- a bankok esetében tartalékok előírásával lehet módosítani a pénzteremtést,
- az adózás mértékeinek változtatása lehetővé tenné a jövedelem differenciák csökkentését,
- tőzsdei együttműködések létrehozása és a műveletek szabályozottsága áttekinthetővé tenné a folyamatokat.

Érdemes említést tenni a civil mozgalmak tevékenységéről, amelyek a globalizáció hátrányos feltételei ellen sajátos eszközökkel küzdenek.

2.2. Pénzmozgások – pénzmosás

2.2.1. Pénzmozgások jellemzői a pénzügyi piacokon

„ ... nincs olyan világszervezet, mely képes lenne egyfelől szabályokat hozni az óriások versenyére, másfelől kikényszeríteni e szabályok betartását. Egy-egy ország tőkepiaci vagy versenyfelügyeletét meg lehet oldani, a világot lehetetlen ... „ Lester C. Thurow

A devizakereskedelem a II. világháborút közvetlenül követően a Bretton-Woods-i rendszer szabályai szerint az egyes államok felügyelete alatt állt, a jelentősebb összegek átváltását, átutalását a legtöbb országban engedélyhez kötötték. Ez a nemzetközi valutarendszer megoldást hozott a 20-30-as évek kaotikus pénzügyi változásaira, a valutaháborúkra, amelyek az egyes országok esetében jelentős védekező mechanizmusokat eredményeztek erős protekcionizmust, végül háborús konfliktust hoztak. (A Bretton-Woods - ban létrejött intézményekről a későbbi fejezetek részletes ismertetést adnak).

A Nemzetközi Valutaalap szabályai az adott időszakban szigorú jelentettek a jelentősen terjeszkedő ipari cégek és a nagybankok számára, amely előírások sora működésüknek határt szabott, ennek eredményeként e szervezetek – nem kevés sikerrel - törekedtek a szabályok fokozatos visszaszorítására.

A 70-es évek elején a nemzetközi valutáris rendszer új szakasza kezdődött. Az USD mellett - a változások eredményeként - az ECU (ma ill. 1999. január 1-től - euro), és a japán jen jelent meg nemzetközi fizetési eszközként (világpénzként). Először az USA-ban, majd NSZK, Kanada, Svájc és sok más ország területén is csökkentek, majd fokozatosan megszűntek a tőkemozgás ellenőrzésére vonatkozó szabályozások, a rögzített átváltási árfolyamok helyett fokozatosan a szabadon mozgó (lebegő) árfolyamok alkalmazása került előtérbe. Ez részben a könnyebb felhasználási lehetőséget, részben a visszaélési (fehér galléros bűnözés) feltételeket is megteremtette.

A nemzetközi folyamatok kritikus kérdései egyre inkább a nemzetközi pénz-, és tőkepiacok területére tevődtek át, megoldásukra is itt került sor. Ez volt az az időszak, mikor a regionalizálódás helyét lassú változással elfoglalta a globalizáció folyamata, a folyamatok szinte teljesen nemzetközi szintre kerültek, elhagyva az országok/kormányok beavatkozási területét. Ez a befektetések ellenőrzésének gyengülését, esetenként szinte teljes megszűnését hozta. A gazdaságok közötti verseny igen élessé vált, az egyes cégek egyszerre több országban vannak jelen, kihasználva a számukra kedvező feltételeket, átcsoportosítva a munkát a tőkét és a keletkező eredményeket a legkedvezőbb felhasználási, adózási stb. . területekre, országokba.

A globalizáció kiindulópontja a gazdasági verseny, azaz maga a gazdaság. A folyamatot olyan cégek erősítik fel, amelyek nem kötődnek szorosan egyetlen országhoz sem, termelőfolyamatot, tőkeáramlást, kockázati tőkealapokat, tőzsdéket, tanácsadó cégeket működtetnek, gondoskodnak a tőkekoncentrációról, a tőkék átcsoportosításáról a pénzügyi érdekeknek és a kockázatcsökkentésnek megfelelően.

A változás valódi mozgatóerejét adják a gyengén fejlett, de felzárkózásra törekvő országok, amelyeknél a belső felhalmozás nem elegendő a fejlődéshez, a beruházások megvalósításához, a nemzeti piac szűk, vagy az integráción kívül maradás kényszerítő ereje a globalizációs tendenciához kapcsolja őket. Kapcsolódásuk szinte szükségszerű, mivel minden területen meglévő nehézségeiket a folyamatból kiszakadva nem tudják kezelni, hiányozhatnak az együttműködő partnerek, még nehezebb helyzet alakulhat ki a gazdaságban, mint a korábbi állapot volt.

A pénzügyi globalizáció kapcsán két fontos területről esett szó, amelyek részletes kifejtése az említés helyén nem történt meg, ez a pénzmosás és a fúziós technikák kérdései.

2.2.2. A pénzmosás kialakulása, jellemzői

A tőke mindig keresi a legkedvezőbb befektetési, felhasználási lehetőségeket, ezért ahol megnehezítik számára a jövedelmező befektetést, a területet elkerülni törekszik, ill. olyan technikákat alkalmaz, amely a hátrányos feltételeket csökkenti. Az adózás „elkerülése” ill. az erre való törekvés nagyon régi keletű. Feljegyzések tanúsítják, hogy amikor egy görög kikötő adót vetett ki a beérkező hajók rakományára, ezek egy része a közeli alacsonyabb adózású, vagy adómentes kikötőben rakodott ki és az árut szárazföldön szállította tovább (sőt sok esetben figyelmeztette a kikötő felé igyekvő hajókat is). A századok során az alkalmazott technikák egyre kifinomultabbá váltak, ma már nemcsak az adó optimalizálását, hanem a vagyonok, tőkék kifinomult átcsoportosítását is megvalósítják.

A XX. századra a legismertebb adómenedékké Svájc válhatott, ahol okos, átgondolt és következetes adópolitika révén jelentős vagyonok találtak biztonságos „parkolóhelyet”. Az igazi áttörés a kedvező tőkeelhelyezés tekintetében a XX. század 60-as éveiben következett be, amikor a megnövekedett munkaerőköltségek és a társadalmi szolidaritás egyéb intézményeinek következményeként jelentős mértékben telepítettek a multinacionális cégek gyártókapacitásokat fejlődő, olcsó munkabérű országokba.

Az **off-shore** angol kifejezés a brit szóhasználatban parttól távol fekvőt, ill. partmentit jelent. Az off-shore cégek az esetek jelentős részében valós gazdasági tevékenységet végeznek, a cég adott országban alakítja ki székhelyét, azaz illeszkedik a választott ország jogrendjébe, de gazdasági - üzleti szempontból külföldinek minősül. Szükséges, hogy a pénzt a gazdálkodás során hasznosítsa, ne tartsa parkoló pályán, de az off-shore cég a tevékenységét minden esetben más országban végzi.

Az említett folyamattal párhuzamosan kezdett növekedni az ún. **adóparadicsomok** jelentősége, amelyekben az alacsony, vagy egyáltalán nem alkalmazott adók mellett még a turizmus is kedvező lehetőséget biztosít. Az adóparadicsomok a titkosságot, a személytelenséget biztosítják, egy-egy tranzakciót hajtanak végre, amely az ügyfelek számára az elérendő cél. A **tax-haven** angol kifejezés, adókikötőt, adómenedéket jelent, és azon országok, ill. gazdaságilag önálló, de politikailag függő területek megjelölésére szolgál, ahol a cégalapítások különösen kedvező feltétellel történhetnek. Ezen feltételek a következőkben foglalhatók össze: kedvező adózás, minimális bürokrácia, maximális diszkréció, biztonság, rugalmasság, fejlett infrastruktúra. **Az angol kifejezés magyar megfelelője az adóparadicsom megjelölés.**

Az elmúlt évtizedekben az **adóparadicsomok globális átrendeződése** történt, a legfejlettebb államok közelében csoportok „paradicsomfürtök” jelentek meg. Ilyen az USA mellett a karibi térség szinte minden szigete, Európa környékén a Csatornaszigetek, Man sziget, Ciprus, Málta stb. . és a távol-keleti térségben Malajzia, Hong-Kong stb. . . Létrejönnek új, pénzügyileg fontos központok, de megszűnnek, ill. jelentőségüket veszíthetik korábban igen kedvelt területek. A korlátozó előírások a pénzügyi világ résztvevőit kreatívvá teszik, mivel céljuk a nemzetközi kapcsolatok erősítése mellett forrásaik optimalizálása is, így ez a szimbiózis várhatóan még hosszú ideig fennmarad.

A **pénzmosás** minden olyan eljárást tartalmaz, amelynek célja, hogy a nem tiszta megoldásokkal, esetleg bűncselekménnyel szerzett pénzt legális megoldásokból származóként jelenítse meg. (Maga a kifejezés abból adódik, hogy Amerikában a szesztilalom időszakában keletkezett illegális pénzeket úgy tették legális bevétellé, hogy egy mosodahálózat hozadékaként vallották be és itt fizettek adót is. A nem legális megoldásra azonban fény derült, így a későbbiekben az ilyen eljárást „pénzmosás” kifejezéssel illették).

A bűnnel szerzett jelentős összegű pénz legalizálása nagyon kényes feladat. A pénzmosás és az ellene folyó küzdelem mára már az egész világot behálózta. Makrogazdasági szinten a pénzmosás legnagyobb veszélye, hogy egész országok gazdaságát áthatja a nem tiszta eredetű pénz és kezelése, amely alól az államigazgatási apparátus sem maradhat ki.

A pénzmosás folyamat. Jellemző, hogy az egyes fázisok, mozzanatok, nem teljes rendszerükben valósulnak meg, sőt minden eset sajátos, nem található két azonos megoldás! (A pénzmosás mindig innovatív technikájával, amelyet segít a jelenkori számítógépes megoldások felhasználása várhatóan még hosszú ideig megjelenik a gazdaságokban).

2.2.3. Pénzmosás – technikák és cégek

A néhány tíz, vagy százezer forintos bűncselekménnyel szerzett pénz elköltése nem feltűnő, de ha az összeg több tíz, vagy százmilliós, akkor a kifehérítése meglehetősen nagy feladat. A feketepénz származhat betörésből, rablógyilkosságból, adócsalásból vagy sikkasztásból. A pénzmosás költséges tevékenység, gyakorta a megszerzett pénz 40-50 %-át igényli. Gyakorlata eltérő lehet ha adott országon belül, vagy más országok bankjainak bevonásával történik a pénz tisztára mosása.

Az **országon belül alkalmazott** pénzmosási technikák legnagyobb hátránya, hogy viszonylag gyorsan fény derülhet rájuk az országban érvényes ellenőrzési eszközök segítségével. Legális vállalkozás szabályos, precíz adózással, de nem valós forgalommal árulkodó lehet, erre példa az osztrák rendőrség évekkal ezelőtti tevékenysége, amikor legális vállalkozásként orosz éttermek működtek, és a bevallott adatok alapján nyitástól zárásig zsúfolt éttermi tevékenységet műveltek. A papírforma azonban nem létező forgalomhoz és hamis számlákhoz kapcsolódott. Másik kedvelt megoldás a vállalkozói tevékenység felhasználása lakásépítési célú, igen magas áron vásárolt telek formájában. A legalizálás a lakások értékesítésekor történik.

Ezzel szemben a piszkos pénzek utaztatása **más, ill. több ország pénzügyi labirintusában** nehezebben felismerhetővé teszi a folyamatot. Az átutalások díja, ill. az adóparadicsomokban fenntartott cégek alkalmazása költséges, mégis elfogadható megoldásnak tűnik. Megfelelő megoldás, ha a pénz külföldre, valamelyik adóparadicsomba kerül, majd tőkebefektetésként, jutalékként, vagy valamely fiktív szolgáltatás ellenértékeként kerül vissza az országba. Az így utaztatott pénzt a bankban felveszi egy egyszeri alkalomra fogadott magánszemély, és az kikerül az ellenőrzött rendszerből.

A pénzmosással kapcsolatosan szinte minden országban eltérő a gyakorlat. A különböző országok jogrendszereinek eltérése rendkívül megnehezíti a rendőri szervezetek feladatait. Az információ lassabban áramlik, mint a pénz a bankokon keresztül, átutalások felhasználásával (ezt ugyanis számítógépes rendszeren a káosz elmélettel és a valószínűségi elemzéssel foglalkozó matematikusok alakítják ki). Az is jellemző tény, hogy az off-shore cégeknek otthont adó adóparadicsomokban sok esetben nem is azonosítják az ügyfeleket, így akkor sem tudnak segíteni a hatóságoknak, ha nagyon szeretnének.

Az off-shore cég önmagában nem jelent adómentességet, erre csak abban az esetben van mód, ha, ha valamely adóparadicsomban lesz off-shore cég! Az adóparadicsomok között is vannak azonban lényeges eltérések. Amennyiben adóparadicsomban szeretnénk céget alapítani, erre szakosodott irodához érdemes fordulni, amely a cégalapítás költségeit egyösszegben adja meg (tartalma a következő költségekre terjed ki: alapító okirat elkészítése, alapítók biztosítása, regisztrált iroda biztosítása az első évre, névleges tisztviselők biztosítása az első évre, névleges tulajdonosok biztosítása az első évre, bejegyzéssel kapcsolatos eljárási díj, hivatalos illeték, postai díj, hivatalos szárazbélyegző, nyilvántartó mappa, amely a cég belső ügyeinek regisztrálására szolgál, részvény nyomtatványok).

Az off-shore cég alapításának időigénye függ az alapítás helyétől, a hazai és külföldi iroda tapasztaltságától, felkészültségétől, és az ügyfél speciális igényeitől.

Raktári ún. ready-made vállalatok komplett cégdokumentációját 24 óra alatt meg lehet szerezni, de önálló, saját nevű és feltételrendszerű cég létrehozásához a teljes dokumentáció

megszerzésének időigénye 3-90 nap közötti lehet. Fontos, hogy az off-shore cégek esetében vannak évenként ismétlődő költségek, ezek a következők: évenkénti adófizetés (általában fix összegben), regisztrált iroda, képviselő fenntartása, irodaszolgáltatások és könyvvitel díja, névleges igazgatók, tulajdonosok díja. (A fontosabb offshore helyszínek részletes bemutatása az 1. számú mellékletben található)

Esetenként szükségessé válhat a cégek megszüntetése, amelynek sokféle megoldása van a bejegyzés helyétől függően, de lehetnek a következők: nem fizetik az éves adókötelezettséget és a hátralékot egy évig nem egyenlítik ki, akkor törlik a cégjegyzékből, ill. nem fizetik a regisztrált képviselő és iroda fenntartási díját (3 hónap a törlés időtartama), ill. kérni kell a törlést a cégjegyzékből.

Az off-shore cég többféle lehetőséget ad haszon szerzésére, ezek az igazgató, a tulajdonos, vagy az anonim tulajdonos számára biztosítanak előnyt. Olyan cégben, ahol teljes rendelkezési joggal bír, adóterhei minimálisak, üzleti könyveit nem ellenőrzik, vagyona biztonságban van. Amennyiben magyar vállalkozó szeretne off-shore céget alapítani, annak érdekében, hogy a buktatókat sikerüljön elkerülnie, három fontos törvényt ismeretere van szüksége: devizatörvény, társasági törvény, kettős adóztatást elkerülő egyezmények. A magyarok főként az USA keleti partján lévő Delaware-t részesítik előnyben, rugalmasság, alacsony adózás és kedvező elhelyezkedés jellemzi. A másik kiemelt hely Ciprus, ahol a magyar gazdasággal kettős adóztatást kizáró egyezmény érvényesül (Magyarország és más országok közötti kettős adóztatás kizárására vonatkozó egyezmények összesített jegyzékét a 2. számú melléklet tartalmazza) és igen közel fekszik. (Fontos, hogy 2003. március 1. után Magyarországon ilyen cég nem alapítható, és a meglévőket is csak 2005. december 31-ig lehet ilyen céllal működtetni! A működés végéig azonban a hazai cégeket adótervezési projektekből hasznosítják és az országot az alacsony adózárú országok között tartják nyilván.)

Érdeemes röviden áttekinteni – az eddig kihangsúlyozott formákat is figyelembe véve - az **általánosan elfogadott off-shore kategóriákat**:

- a.) adóparadicsomok (tax haven), ahol a teljes liberalizáltság jellemző, általában adómentesség és mentesség a könyvvizelési kötelezettségek alól,
- b.) alacsony adózású országok (low tax regimes), enyhén bürokratizált bejegyzés, alacsony adó, vagy adómentesség, általában szükséges könyvvizelés és adóbevallási kötelezettség,
- c.) területi alapú adórendszerek (territorial tax regimes), szabadkereskedelmi és különleges gazdasági övezetek, adott területi egységre meghatározott kedvezményes szabályozás,
- d.) onshore adóközpontok (onshore tax centres), alacsony adómérték, egyes területek adómentessége, amely felkelti az adótervező szakemberek figyelmét. Fontos, hogy nem offshore területek!

A cégek mellett érdemes áttekinteni a **magánszemélyek, családok lehetőségeit** is adóelkerülés tekintetében. Ma a világban több millió magánember utazik, aki kozmopolitizmusát rendkívül jó üzleti érzéssel párosítva legalisan minimalizálni tudja személyes adóterhét, miközben személyes szabadsága a maximálisan érvényesül. A világban ma sokan úgy alkalmazzák ezt a megoldást, hogy azt sem tudják mi a módszer neve. A módszert PT betűkkel illetik az angol megjelölésekből: Perpetual Traveller, Prior Taxpayer, Passing Through, People of Talent, Perfect Tax-haven és még sokféle szóból alkotható mozaikszó. Ennek magyar megfelelőjeként említhető a Permanens Turista, Parkoló Turista, Papíron Turista Potyajegy Tekergő stb. . . , amely olyan természetes személyeket jelöl, akik

egyik országban sem tekinthetők állandó lakosnak, mivel mindig változtatják helyüket, így sehol sem kell adót fizetniük, védettek háborúk esetén, mert Problémáknál Továbbállnak.

A Po@tyázó Társadalom kifejlesztette az „öt zászló” elvét, ami annak jelzése, hogy öt országban, ill. öt ország kiválasztásával lehet optimálisan megszervezni ezt az életmódot. Nem kell mindegyikben élni, megjelenni, de célszerű fenntartani, hogy nehézség esetén váltani lehessen. Az öt zászló a következőt jelenti: üzleti bázis, útleveél és állampolgárság helye, lakóhely, vagyonkezelés helye és a kedvtelések színhelye.

Amennyiben vállalja ezt a megoldást, valamint az állandó készenlétet, hogy más országba tegye át életterét, kedvező megoldásokhoz juthat a megtartható pénz tekintetében. A sok területen kapcsolatot kiépítő, fenntartó és jó eredménnyel dolgozó cég tulajdonosa képes erre az életvitelre.

Fenti megoldások mellett célszerű említést tenni a presztízs cégek alapításáról is. Vannak olyan adóparadicsomi helyszínek, ahol földrajzi elhelyezkedés jelenti az előnyt az üzletemberek számára. Ilyen helyet sok kelet-európai off-shore üzletember részesít előnybe. Érdemes megemlíteni az Egyesült Államokban lévő befektetési területeket (pl.: Delaware, Nevada, Utah ill. Wyoming), de hasonlóan kedvező helyszín lehet New-York, vagy London is. Ezek meglévő off-shore cégek számára presztízs irodacímként jelennek meg, mivel az üzleti tárgyaláson kedvezőbb feltételként szerepel.

Vannak azonban kedvező megoldások **off-shore bankok és biztosító társaságok** alapítására is. Az ilyen helyszínen bejegyzett **biztosítók** általában korlátozott státusszal (un. Captive) bírnak, amelyet főként nemzetközi ügyletekkel foglalkozó cégek hoznak létre egy-egy speciális ügylet biztosítására ill. viszontbiztosítására. Előny az adómentességen kívül a pénzügyi, befektetési, biztosítási korlátozottságtól való szabadság. A biztosítók főként Bahamák, Bermudák, Kajmán szigetek, Holland Antillák, Man sziget területére jellemzők.

Az adóparadicsomokban jól működő **bankokkal** is lehet találkozni. Az itt működő bankok két csoportja az „A”, vagy korlátozás nélküli (unrestricted) és a „B”, vagy korlátozott (restricted) jogosítvánnyal bíró bankok. Ez utóbbi bankok kizárólag területen kívüli tevékenység végzésére jogosultak, sok esetben képviselőtüket is egy regisztrációs iroda vagy megbízott végzi. Az „A” kategóriájú bankok esetében gyakori a helyi cégekkel foglalkozás lehetősége is. A két csoportra vonatkozó konkrét szabályozás alapelveit tekintve hasonló, de az „A” kategóriás bankok esetében szigorúbbak a feltételek. (Magasabb alaptőke követelmény, esetleg tartalékolás szabályozása, magasabb éves fenntartási díj fizetése, viszont nincs, vagy minimális a tartalékráta képzési kötelezettség, mód van átcsoportosításra (maturity transfer), ami miatt veszélyesebb, de rugalmasabb az üzletág, ami növeli a jövedelmezőséget! Az alapfeltételeknek megfelelően alacsony az adófizetés, esetenként fix kötelezettségként jelenik meg. Kedvelt off-shore területek: Anquilla, Nauru, Kajmán szigetek, Bahamák stb. . .)

A 70-80-as években a karibi szigeteken bank és pénzmossási botrányok alakultak ki az adóparadicsomokban, így a bankok és biztosítók alapításakor általában kéri a tulajdonosok, a tisztségviselők részletes adatait, a referenciákat, üzleti terveket és egyéb kimutatásokat. A nemzetközi tranzakciók bonyolítása rendkívül egyszerű, a banki bejegyzést követően az adóparadicsomi cég nyit egy képviselőtet egy pénzügyi központban (pl.: Londonban), és ezen az irodán keresztül végzi a műveleteket.

2.2.4. Pénzmosás és a magyar gazdaság

A magyar gazdaság pénzügyi, gazdasági és bűnüldözési szervezetei az utóbbi időszakban igen jelentős változtatásokat tettek annak érdekében, hogy sikerrel vegyék fel a küzdelmet a pénzmosással szemben. Jogszabályok sorát alkották meg, amelyek lehetővé teszik, hogy a nem megfelelően kezelt pénzek, ill. a nem alaptevékenységüknek megfelelően működő cégek felszínre kerüljenek.

A 2003-ban megszigorított pénzmosás elleni törvény értelmében a pénzügyi szolgáltatóknak – köztük a bankoknak, pénzváltóknak, könyvelőknek, az arany és nemesfém, a műtárgykereskedőknek és még sok más, tételesen felsorolt területen dolgozónak – jogszabályban meghatározott esetekben azonosítaniuk kell ügyfeleiket, és jelenteni kötelesek a gyanús pénzügyi műveleteket. Azt, hogy mi számít pénzmosásra utaló gyanús ügyletnek, minden érintett szakma számára mintaszabályzatban határozta meg a Pénzügyminisztérium és a rendőrség.

A pénzmosásra vonatkozó előírások alapvetően hazai jogszabályok, de a nemzetközi együttműködés keretei között is megjelentek a kötelezettségek. A magyar gazdaságban az alapvető szabályok a következők:

- Büntető Törvénykönyv (1978. évi IV. törvény 303. § módosítása),
- Hitelintézeti törvény és módosításai,
- 2003. évi XV. törvény a pénzmosásról,
- 7003/2003. (PK.8.)PM, ill. 7004/2003. (PK.8.) PM irányelve a pénzmosás megelőzéséről és megakadályozásáról,
- pénzügyi szolgáltatást végző szervezetek belső szabályozásai,
- cégek pénzmosás elleni szabályzatai.

A pénzmosás kapcsán alapvetően a készpénzmozgásokra kell koncentrálni. Erre hívja fel a figyelmet a FATF (Financial Action Task Force) az OECD pénzmosás megelőzésével foglalkozó szervezete is. Ez a szervezet felsorolja azon off-shore helyszíneket, ahol a tényleges tulajdonosok azonosítása nem lehetséges. Az ilyen országokban található cégekkel lebonyolított kereskedelmi tevékenység nem jelent automatikusan pénzmosást, de mindenképpen külön kell kezelni. Érdemes ezt követően megismerni a FATF listáján szereplő országokat: Cook-szigetek, Dominika, Egyiptom, Fülöp szigetek, Grenada, Guatemala, Indonézia, Izrael, Libanon, Marshall-szigetek, Mianmar, Nauru, Nigéria, Niue, Oroszország, St. Kitts és Nevis, St. Vincent és Grenadine-szigetek, Ukrajna.

Vannak olyan off-shore helyszínek, amelyeket külön vizsgálandónak minősített a nemzetközi szervezet, mivel a pénzmosás tekintetében nagyon liberális a szabályozása, ezek a következők: Anquilla, Bahamas, Belize, Cayman, Islands, Cook Islands, Marshall Islands, Mauritius, Montenegro, Vanuatu, Panama, Seychelles, Netherland Antilles, Niue, Samoa, Saint Vincent, & Grenadine, St. Kitts and Nevis, Turks and Caicos.

A fentiekre különösen akkor kell igen nagy figyelmet fordítani, ha az ügyfél képviselője esetében felmerül a gyanú, hogy csak névleges, mivel az ügymenetről fogalma sincs, és a háttérből más irányítja a tevékenységet, vagy a cégvezetőnek nincs lakcíme.

Említeni kell az EU belépéshez kapcsolódó előírásokat, megállapodásokat és az ezekhez kapcsolódó hazai intézkedéseket. A jogszabály módosítása, a bejelentési kötelezettség, a belső szabályzatok megalkotása mind az EU elvárásaihoz igazított hazai előírás.

A szabályok megismerése azt mutatja, hogy az EU országokban a pénzmozgások olyan szigorú kezelése szükséges, ami e területről más – nem EU országba – helyezi át a nem teljesen szabályos tranzakciók jelentős részét.

A pénzmosás azért jelent súlyos gondot, mert a szervezett bűnözésből származó pénzek visszaáramlanak a gazdaságba, konkurenciaként a gazdasági vállalkozói csoportba. Ez egyben azt is jelenti, hogy szinte minden nemzetgazdasági ágazat segítheti a pénzmosást, ipar, kereskedelem, építőipar, hírközlés, vendéglátás stb. . . , de vannak kedvelt megoldások az egyes területek működése során.

Az ORFK pénzmosás elleni osztályára az 1994-es megalakulás óta több, mint 16 ezer pénzmosás gyanús tranzakciót jelentettek be a pénzügyi szolgáltatók. A rendőrség kötelessége minden bejelentés megvizsgálása. A vizsgálat a befektető ill. a gyanús ügyletek kezdeményezőire kiterjedő folyamat. Arra keresik a választ, hogy a gyanús ügyletek kezdeményezője legális forrásból megszerezhetett-e annyi pénzt, amennyit a bejelentéstevő szolgáltatóra bízott. A rendőrség minden engedélyezett és titkos eszköz alkalmazására jogosult ez ügyben. Ellenőrzik, hogy milyen a legális tevékenysége, jövedelmei rendszerek vagy alkalomszerűen jelennek meg, kapott-e az elmúlt időszakban jelentősebb összeget valamilyen címen (nyeremény, örökség, juttatás). Amennyiben a bejelentés beigazolódik, a rendőrség a bejelentőt értesíti. Amennyiben a bejelentés nem igazolható, a rendőrség titkos irattárába kerül a nyomozati anyag. 2003. július 1-től az új Btk. szerint az ügyész dönti el, hogy a célszemélynek megmondja-e, hogy átvilágították.

Annak megállapítása, hogy a bejelentésre kötelezettek eleget tesznek-e kötelezettségeiknek, elsősorban a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete (PSZÁF) vizsgálja. Az eddigiek során már több alkalommal is előfordult, hogy ismertté vált bűncselekmény nyomát követve derült ki, hogy valamelyik szolgáltató nem tett eleget bejelentési kötelezettségének.

A 2003-ban újrafogalmazott pénzmosási törvény a bankokat, brókercégeket, ügyvédeket, közjegyzőket, könyvelőket, biztosítókat, nyugdíjpénztári ügynököket, adószakértőket, adótanácsadókat, játékkaszinókat, ékszerkereskedőket, műtárgykereskedőket egyaránt kötelezi, jelezzék, ha pénzmosás gyanúja merül fel valamely ügyfelük befektetési tevékenysége kapcsán. A feladat végrehajtását e szakmákban szabályzatok készítésével, továbbképzésekkel, nyilvántartási rendszerek kiépítésével igyekeznek biztosítani. A feladatok végrehajtását a már említett PSZÁF ellenőrzi.

Az ügyvédek, közjegyzők a szakmai kamarájukhoz továbbítják a pénzmosással kapcsolatos bejelentőlapokat, amely a rendőrségre továbbítja ezeket. E megoldás azzal magyarázható (az EU irányelv lehetővé teszi), hogy a szakma választott testülete ellenőrizze, hogy a pénzmosási szabályzat megvan-e az adott szervezetnél.

A pénzmosással kapcsolatos bejelentési kötelezettség elmulasztása esetén kiszabható 100 000 Ft-os pénzbírság, de büntetőjogi következményként (szándékos, vagy gondatlan esetben) 3év, ill. 2 év szabadságvesztés is kiróható.

Az 1994-es társasági adótörvény módosítása off-shore cégek létrehozásának lehetőségére adott módot. Ezt a státust az a cég kaphatta meg az adóhivataltól, amelyet belföldön jegyeztek be, de külföldi tulajdonban volt és Kft, vagy Rt. formában működött. Ezek a cégek kedvező adózási feltételek között működnek amit az jelez, hogy a magyar gazdaságban több milliárd USD jegyzett tőkével csak 100 millió Ft-os nagyságrendű adót fizetnek.

Az EU nem kedveli az off-shore cégeket, mert a pénzmosás lehetősége e területen nem kizárt. Annak ellenére kérték az ilyen cégek működésének megszüntetését (megállapodás szerinti határidő erre 2005. december 31), hogy a magyarországi off-shore cégek tulajdonosi és gazdálkodási információi jól követhetők. A magyar off-shore cégek jól szabályozott keretek között működnek, kapnak adószámot, bevallást készítenek és adót fizetnek, mint a hazai cégek (bár az adó mértéke igen alacsony), a társaság tulajdonosai csak külföldiek lehetnek, a vezető tisztségviselők és alkalmazottak jelentős része pedig belföldi. A cégek nem állhatnak üzleti kapcsolatban hazai cégekkel, nem köthetnek belföldön ügyleteket, sem a cégnek, sem tulajdonosának nem lehet magyarországi társaságban részesedése.

Az off-shore társaságok megítélése nem egyértelmű, mivel jelentős bevételt adnak azon ország költségvetésének, ahol a befizetést teljesítik, miközben más országokat megfosztanak ettől a bevételtől (ismét az adótervezés szerepe jelenik meg), és említeni kell azon feltételt, amely általában nem jellemző, de a magyar gazdaságban működik, hogy - munkahelyeket is biztosítanak.

2.3. A fúziók

A gazdasági és a pénzügyi globalizáció kapcsán is szó esett már a fúziók szerepéről, érdemes egy rövid kitérőt tenni a téma áttekintése érdekében annál is inkább, mivel a bankfúziók a XX. század utolsó évtizedében jelentőssé váltak. A pénzügyi globalizáció egyik legjellemzőbb megoldásaként a fúziók kiemelt jelentőségűek. A világgazdaságban a gazdasági és a pénzügyi területen a cégek méretnövekedésének többféle megoldási lehetősége van. A **tőkebevonás** jelentheti az egyik és a **fúzió és felvásárlás** a másik formát. A globalizáció kapcsán a cégek az óriásvállalati formák felé tolódtak el, versenyelőnyökhöz juttatva tulajdonosaikat. A nagycégek még nagyobbak kívánnak lenni, termelési piaci előnyöket és költségcsökkentést elérni a növekedés kapcsán. Ugyanez jellemzi a bankszektor egészét is, a verseny kiélezett a területen.

A **fúzió, vagy egyesülés (merger)** a cégek koncentrációját jelenti, amelyben a résztvevő társaságok közül az egyik megszűnik oly módon, hogy a másik társaság részévé válik, **beolvadás** (amelyben a beolvadó cég megszűnik, általános jogutód a beolvastó társaság) vagy **összeolvadás** (amelyben mindkét cég megszűnik, és jogutód egy újonnan alapított cég) formájában.

A **felvásárlás, részesedés-, és befolyásszerzés (acquisition)** jelenti adott cég feletti irányítás, ellenőrzés, vagy rendelkezési jog meghatározott mértékű megszerzését. A felvásárlás többségi tulajdonlást, a részesedésszerzés az egyes jogterületek által előírt jogkövetkezmények alkalmazásához szükséges mértékű részesedés megszerzését, míg a befolyásszerzés szavazati jog, szerződés vagy tényleges magatartással a döntésekben való részvételt jelenti.

Az **acquisition** lehet

- **horizontális fúzió** (pl.: két kereskedelmi bank egyesülése), amely azonos területen működő cégek között jön létre és a méretgazdaságosság kihasználása a cél, de lehet
- **vertikális fúzió**, amely esetben a tevékenységi lánc eltérő szintjei között alakul ki az együttműködés, amely esetben a tevékenység irányítása, adminisztrációja lehet könnyebben megoldható és lehet

- **konglomerátum típusú**, amely eltérő termelési vagy szolgáltatási piacon működő cégek egyesüléseként jelenik meg, pl.: bank felvásárol biztosítót, vagy termelő egységet, amelynek célja hatékony működés a vezetői ismeretek megosztásával.

A világgazdaságban gyakran jelennek meg gyors egymásutánban folyamatok, amelyek azonos célt szolgálnak. Ilyen volt a múlt század 70-es éveiben a termelés területén a fúziók megjelenése, majd a XX. század végén a bankszektorban az M&A (**mergers & acquisitions**) felgyorsulása. Ennek röviden az oka, hogy a szolgáltatók működési kereteiben lényeges változások jelentek meg főként a gazdasági, de a technológiai, sőt a társadalmi területen is. Ezek ismeretében érdemes néhány szót ejteni a **fúziók motivációiról** a bankszférában is.

- a.) **Globalizáció**, amely ez esetben ok és okozat is. Ok, amiért a fúziót fontosnak tartják az egyes szervezetek és okozat, mivel a globális verseny élénkülése csak az univerzális nagybankok számára kedvező, ez pedig csak belső növekedéssel (ez igen lassú, mások megelőzhetik a bankot) vagy fúziók útján lehetséges. A nemzetközi pénzügyi szolgáltató intézmények jelentős térnyerése a piacok globalizációját serkenti, azaz a két tényező generálja egymást.
- b.) **Technológiai fejlődés**, amely a pénzügyi szektorban, környezetében és a technológiai megoldások tekintetében is lényeges változásokat hozott. Megváltozott a piac, a kínálati szerkezet, a versenyfeltételek rendszere (új szereplők is megjelentek), a költségek szintje, az információáramlás és hozzáférés, a pénzügyi szolgáltatások és a hozzáférés. A feltételek a bankokat komplex szolgáltatáscsomagok kifejlesztésére ösztönzik, amelynek egyik jó megoldása más cégekkel való egyesülés, pl.: biztosítók, értékpapírpiacon dolgozó cégek stb..
- c.) **Dereguláció, liberalizáció** jellemezte a múlt század 80-90-es éveit. Új bankalapítások, ill. régiókon belül kedvezőbb működési feltételek jelentek meg (ilyen volt az USA-ban a Glass-Steagal törvény 1933-ban, de ilyen volt a Bank Modernizations Act 1999-ben, vagy az EU 1193-ban hozott bankokra és pénzügyi szolgáltatókra vonatkozó direktívája). A dereguláció és liberalizálás ellenére a banki tevékenységet még mindig a nemzeti szinten megvalósuló fúziók jellemzik, bár a nemzetközi szintűekre is akad már példa.
- d.) **Értékteremtés a részvényeseknek** – ez jelenti a bankvezetés döntésének egyik elemét, mivel a tulajdonosok akkor tartják kedvezőnek a feltételeket, ha a tranzakciót követően a bank több értéket termel, mint a fúzió előtt (azaz a fúzió költsége alacsonyabb, mint a fúzió eredménye és a működés évenkénti eredménye).
- e.) **Politikai, gazdasági stabilitás és kormányzati megfontolások** segíthetik a fúziók felgyorsulását,
- f.) **Recessziós időszakban** a kisebb bankok nehéz pénzügyi helyzetbe kerülve – a bankok összeolvadása figyelhető meg.
- g.) **Növekedés** jelenti az egyik fontos feltételt a fúziók kapcsán, mivel a bank adott régióban vezetővé tud válni, de kedvezőbb a biztonsági jellemzője, adómegettakarítást érhet el, vagy árfolyamkülönbségek kihasználására is sort keríthet.

h.) **Szinergiák** (vélt és/vagy valós) **megjelenése**, azaz hogy két együttműködő partner külön-külön kevesebb értéket képes termelni, mint a kettő együtt. A szakirodalomban sokféle szinergia megtalálható, ilyen a működési, a stratégiai, a pénzügyi, a piaci, az erőforrás, a cégirányítás területén megjelenő. (A becsült szinergiák azonban általában jelentősebbek, mint a ténylegesen megjelenők).

Az európai országok számára – így a magyar gazdaság számára is – két jelentős terület vizsgálata szolgálhat a tendenciák megítélésékor fontos információval, ez az USA és az EU. E két terület fúziós jellemzőinek rövid áttekintése komoly alapot biztosít a hazai bankszektor várható mozgásainak értékeléséhez.

A fúziós ügyletek száma az USA területén a múlt század utolsó éveiben indult, és 2000-ben volt a tevékenység legjelentősebb mértékű. 1993-tól 2000-ig tartó időszakban az ügyletek értéke több, mint ötszörösére emelkedett (1993-ban átlagosan 20 millió USD, míg 2000-ben átlagosan 100 millió USD volt). Az évezed végén ún. „mega-deal” sorozat valósult meg, amelyet a következő fúziók alkottak:

- 1997-ben a Bankers Trust felvásárolta az Alex Brown & Sons céget (ez volt a nagy világgazdasági válság óta az első ilyen fúzió, ezért ennek pszichológiai és történelmi jelentősége is volt), célja költségmegtakarítás volt,
- 1998-ban a Citicorp bankholding és Travellers Group egyesült, létrehozva a világ első globális pénzügyi „szupermarket”-jét, amelybe banki, biztosítási, befektetési tevékenység egyaránt szerepel,
- 1998-ban néhány héttel később a BankAmerica és a NationsBank fuzionált, létrehozva az új BankAmerica nevű bankot, amely az USA legnagyobb kereskedelmi bankja lett. A fúziót (összeolvadást) követően a létszám 58 ezer fővel csökkent, a lebonyolítás egyszerű részvénycserével történt,
- 1998-ban a Banc One és a First Chicago fúziója is megvalósult, ebből az USA ötödik legnagyobb kereskedelmi bankja és második legnagyobb hitel-kártyakibocsátója alakult meg Bank One néven. A megvalósítás részvénycserével történt az éves költségek 9 %-os csökkentését várták az 1,25 milliárd USD becsült fúzió költséggel szemben.

(Az utóbbi három említett fúziót elemzők úgy értékelték, hogy létrehozta azt a kritikus tömeget, amely az amerikai bankszektorban felgyorsította a fúziós folyamatot és amelyek során a még meglévő törvényi korlátok is szétfeszültek).

A folyamat a várakozások szerint alakult, azaz további fúziók történtek, ilyen pl.: a Deutsche Bank- Banker Trust, a Chase Manhattan – J.P. Morgan, a Bank of America – Fleetboston Financial (ez utóbbi 2003-ban) stb. . .

A fúziós láz kialakulása az európai bankszektorban (és a visszaesés is) később jelent meg az USA-hoz viszonyítva. Jellemzően az euro bevezetése ismét fellendülést hozott az ügyletek tekintetében, majd ismét a visszaesés lett a jellemző a tevékenység területén. Alapvető jellemző, hogy az európai piacokon szinte kizárólag nemzeti keretek között zajlanak a fúziók. Érdeemes röviden néhány példát megismerni az európai gyakorlat áttekintése érdekében:

- 1999 – ben (januárban) a spanyol Banco Santander és a Banco Central Hispanoamericano bankok egyesülése létrehozta a Banco Santander Central Hispano (BHSC) bankot, amely az első és harmadik legnagyobb spanyol bank egyesülését jelentette, de ugyanebben az évben év végén létrejött egy újabb „versenyképes” spanyol bank a baszkföldi Banco Bilbao Vizcaya (BBV) és a madridi Argentaria összefonódásából,
- 1999-ben (év végén) a Banque National de Paris (BNP) ellenséges felvásárlási akciót indított a Compagnie Financiere de Paris et des Pays-Bas (Paribas) és a Société Générale (SocGen) megszerzésére, de fáradozása csak f lsikerrel járt, létrejött az SG Paribas,
- 2000-ben teljes kudarccal végződött a két nagy német bank a Deutsche Bank és a Dresdner Bank egyesülése, annak ellenére, hogy a cél az lett volna, hogy a két bank a nemzetközi ellenséges felvásárlás kockázatát elkerülje és együttesen a globális befektetési banki üzletágra  t lljanak.
- Angliában a National Westminster Bank és a Royal Bank of Scotland egyesülésével létrejött a második legnagyobb pénzintézet (maga mögé utasította a Barclays Bankot is).

Mára az európai bankok felismerték, hogy mozgásterük beszűkülhet, ha továbbra is nemzeti keretek között mozognak, és egyre inkább  rzik a nemzetközi versenyt, különösen az USA pénzügyi erőfölényét, mégsem látszik a nemzetközi, ill. az EU regionális szintű ügyleteinek növekedése. Ez alól csak Nagy-Britannia kivétel, amelynek több jelentős külföldi pozíciót kiépített bankja is működik.

A terjeszkedés ma már igen nehéz, mivel a kereskedelmi bank szolgáltatásait az egyes országok eltérő szabályai és adórendszerei formálják egyedivé,  gy a nemzetközi kapcsolatokban meg kell tartani az arra a piacra jellemző pénzügyi termékeket. A bankok nem átgondolt fi krendszere kapcsán a költségek csökkentése sem jelent kedvező megoldásokat.

A cégek kiszolgálásakor fontos a bank pénzügyi területen elfoglalt helye, mert egy nagyobb bank, amely globálisan dolgozik a kockázatkezelés tekintetében, az  rt kpap rjegy zn l, de minden más ügyletnél is kedvezőbb az ügyfelei számára.

Az eddig elmondottakból k vetkezh t, hogy **Európában is fontos a fúziók nemzetközi szintű megjelenése, ha versenyben szeretne maradni** a földrész, akkor erre minél előbb sort kell keríteni.

A **magyar gazdaságban megvalósuló bankfúziók** szorosan kapcsolódnak a nemzetközi tendenciákhoz. A lehetséges motivációk a k vetez kben foglalhatók össze:

- nemzetközi fúziók és felvásárlások hatásai a magyar gondolkodást is alakítják, a hazai bankfúziók szinte minden esetben a nemzetközi bankfúziók vetületei,
- a magyar piac igen kis méretű a nemzetközi összehasonlítás figyelembe véve, alacsony a bankszektor közvetítő szerepe (bankpenetr ci ),
- a magyar piac méretéhez képest igen sok a szereplő (t lbankosod s),
- bankfúziók oka alapvetően a veszteség és a sikertelen működés,
- helyettesítő termékek gátolják a folyamat növekedését, mivel a lakosság egyre gyakrabban megtakarított pénzét biztosításba, lakás-előtakarékossági formákba, értékpapírba, ingatlanba helyezi el (ez az oka – többek között - hogy a bankok portfóliója igen szélessé vált).

A bankfúziók a magyar gazdaságban néhány jellemző formában mégis megtalálhatók, ezek:

- 2000-ben a Kereskedelmi és Hitelbank Rt. és az ABN Amro (Magyar) Bank Rt. fúziója történt, a két „anyaintézmény” a belga KBC Bank & Insurance Group és a holland ABN Amro Holding N.V. volt, amelyeknek a magyar „leányai” egyesülte, az anyacégek nem, az új bank célja volt, hogy a magyar piacon a lakossági és a vállalati szektorban is versenyképes szolgáltatásokat nyújtsanak és költségtakarékosan működjenek.
- 2000. Szeptemberében részvénycserés összeolvadással történt meg a BankAustria Creditanstalt és a HypoVereinsbank fúziója. Az érdekesség, hogy mindkettő korábban fúzióval jött létre. Az új bank célja kibővíteni a termékkört, és könnyebben elérhetővé tenni a bankot széles fiókhálózattal. Az új bank Magyarországon az 5. Legnagyobb pénzügyintézet,
- 2003-ban Erste Bank Hungary Rt. és a Postabank és Takarékpénztár Rt. fúziója zajlott, a Postabank 2004. Elején beolvadt az Erste Bank Hungary Rt-be, cél pedig, hogy középtávon a lakossági piaci részesedést jelentősen növelje, és a piacon terjeszkedni próbáljon.

A magyar gazdaságban a bankfúziók ugyanolyan tendenciát fognak mutatni, mint a nemzetközi jellemzők. A magyar gazdaságban is számítani lehet a koncentráció növekedésére. A regionálisan jelentősebb pénzügyintézetek felvásárlásokat eszközölnek azon országokban, amelyekben még megtalálhatók az állami tulajdonú pénzügyintézetek (Szlovákia, Románia, Horvátország, Bulgária) de az is elképzelhető, hogy ha ezen lehetőségek kimerülnek erőik egyesítésével veszik fel a versenyt az amerikai óriásokkal, és a feltörekvő ázsiai bankokkal.

Fontos az EU szabályainak figyelembe vétele, mivel ez meghatározó az EU tagországainak fúzióira vonatkozóan. Az előírás szerint az Unió bármely tagországában működési engedéllyel rendelkező hitelintézet mindegyik tagországban és bármilyen formában, fiókhálózat révén, vagy határon átnyúló tevékenységgel nyújthat szolgáltatásokat. Ez azt jelenti, hogy fizikai jelenlét nélkül is mód van szolgáltatások teljesítésére. Annyi a feladat, hogy a helyi felügyeletnél a szándékot be kell jelenteni.

Szólni kell arról is, hogy az EU csatlakozás kapcsán a magyar és az európai országok bankjainak profitrése jelentős eltérést mutat, ami a versenyt fokozhatja. A profitrés a magyar gazdaságban várhatóan csökkenni fog, ez a bankok részére kedvezőtlenebb eredményt jelent, amit a tevékenységrendszerben megtalálható lehetőségekkel kell majd pótolni.

2.4. A pénzügyi globlizációt segítő rendszerek

Szükséges a nemzetközi szabályozásban résztvevő nemzetközi szervezetek tevékenységéről röviden említést tenni. Erre azért kell figyelmet fordítani, mert a nemzetközi együttműködés során az itt elfogadott elveket az együttműködés érdekében be kell tartani.

A pénz-, és pénzügyi mozgását, nemzetközi pénzügyi rendszerben való liberalizált forgalmazását a Nemzetközi Valutaalap (International Monetary Fond), a gazdaságpolitika, a beruházások és a projektfinanszírozás liberalizált megvalósítását a Világbank (Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank - IBRD) míg a nemzetközi kereskedelem liberalizálását a Világkereskedelmi Szervezet (World Trade Organisation, betűszóval a WTO – a korábbi nemzetközi szervezet a GATT – Általános Vám-, és Kereskedelmi Egyezmény utódszervezete) segíti, de van még néhány jellemző szervezet, amely jelentős szerephez jut. Ilyenek is megjelennek a továbbiakban az említettek mellett.

A globalizációt gyakorlatilag három fő intézmény, a Nemzetközi Valutaalap (IMF), a Világbank (IBRD) és a Világkereskedelmi Szervezet (WTO) irányítja.

Úgy is fel lehet tenni a kérdést, hogy: Világkormány helyett – IMF- IBRD.- WTO?

A II. világháború időszakában a világkereskedelem rendkívüli mértékben visszaesett, és a pénzügyi folyamatok szabályozásához kapcsolódva fontossá vált, hogy a világkereskedelem liberalizációjára is sort kerítsenek. Ennek megfelelően 1947-ben alakult meg a GATT, amely sok tárgyalási fordulón hozott döntéseivel megalapozta egy új szervezet, a WTO létrehozását.

A **WTO** a sokoldalú nemzetközi kereskedelmi megállapodásokat segíti, hogy a nemzetközi kereskedelem liberalizációja és ezen keresztül a globalizált együttműködés valósulhasson meg. Létrehozása időpontjában (1995. január 1. – Genf) célként a kereskedelem teljes szabadságának megőrzését és ezen keresztül a globaizált világ létrehozását és a jóléti társadalmak kialakítását jelölte meg. A WTO segíti a szabad kereskedelem mind erőteljesebbé válását, a világgazdaságot a kereskedelem jellemzőinek megváltoztatásával a globális cégek és pénzügyi intézmények irányában mozdítja el. E tevékenységét segíti a telekommunikáció erőteljes fejlődése és az e-gazdaság létrejötte a kapcsolódó változásokkal. A WTO feladata tehát a nemzetközi kereskedelmi kapcsolatok igazgatása, amely fórumként szolgál a kereskedelmi tárgyalások lebonyolításához, és gondoskodik arról, hogy az így meghozott döntések megvalósuljanak.

Születtek e fórum keretében azonban olyan döntések, amelyek elégedetlenséget hoztak, és amelynek kapcsán a fórum időszakában sok ezren vonultak utcára, hogy a **globalizációval kapcsolatos ellenérzésüket, problémáikat** hangoztassák (Seattle, Genova, Melbourne, Prága, Quebec). A WTO seattle-i csúcstalálkozójának kudarca felhívta a figyelmet a globalizáció veszélyeire, azaz, hogy az előnyökből nem mindenki részesedik, főként nem azonos mértékben.

Együttműködő tevékenységében fontos, hogy **minden országot a kereskedelemmel foglalkozó miniszter** képvisel, aki az exportőröket és a termelőket is képviseli (ez utóbbiak az importtal versenyeznek). Amennyiben kereskedelmi korlátok jelennek meg, az a fogyasztói ár emelkedésében mutatkozik meg, miközben a támogatások az adóbefizetésekből történnek. Háttérbe kerülnek a munkavédelem és a környezetvédelem feladatai is (a „csendes” területek). Fontos szólni arról, hogy a fejlett országok – saját gazdasági lehetőségeik

ismeretében és kihasználása érdekében - a verseny szabadságát hirdették, de saját piacaikon kiépített, szigorú védelmi feltételekkel fogadták a versenyre lépőket, megnehezítve az értékesítést, belső támogatásokkal segítve iparukat, miközben azt várták el a kapcsolódó fejlődő országoktól, hogy nyissák meg piacukat és csökkentsék szubvencióikat.

A pénzügyi területek liberalizálása mellett ellenálltak annak, hogy a fejlődő országok erősebb szektorainak versenyképességét liberalizálják (pl.: építőipar, tengeri szolgáltatások). Joseph E. Stiglitz írta [7] „*A kereskedelmi program annyira tisztességtelen volt, hogy nemcsak hogy a szegényebb országok nem kaptak méltányos részt a haszonból, hanem a világ legszegényebb régiója, Afrika délszaharai része rosszabb anyagi helyzetbe került.*”

A jelenleg érvényesülő kiegyensúlyozatlanságok megszüntetése érdekében szükséges lenne új tárgyalássorozat, amely az EU kapcsán már elindult, de kérdéses az USA és Japán hozzáállása. A kérdés pedig nemcsak azt jelenthetné, hogy a fejlődő országok polgárai számára előnyöket hozna, hanem azt, hogy a fejlett országokban is alacsonyabbak lehetnének a termék és szolgáltatásárak. (Mindemellett a környezet és a Föld állapotának kérdéseire is figyelmet lehetne fordítani).

Mivel a nemzetközi kereskedelem változását a nemzetközi termelés növekedése segíti, ez pedig a transznacionális cégek működéséhez kapcsolódik, ezért fejlődésük a működőtőke befektetések (foreign direct investment – FDI) növekedésével is együtt jár. A legjelentősebb multinacionális cégek pénzügyi, gazdasági és politikai szerepe is megkérdőjelezhetetlen.

A közép és hosszútávú nemzetközi tőkebefektetések a befektető szándéka szerint két csoportra oszthatók: a **pénzügyi befektetések** célja a minél gyorsabb, minél magasabb pénzügyi hozadék megszerzése, viszonylag alacsony kockázattal. A **működőtőke befektetők** célja a megszerzett tulajdonrész útján, hosszabb távon a befektetett tőke hozadékának maximálása, az érdekeltség egészének, a teljes rendszernek a hozadékmaximumát, a megtérülését igyekeznek a legkedvezőbbé tenni.

A **múlt század 80-as éveiben megváltozott a működőtőke befektetések jellemzője**, és a világgazdasági fejlődés legjelentősebb feltételeként mutatkoztak meg. Az új időszak jellemzőit röviden a következőkben lehet összegezni:

- gyorsul a növekedési ütem, a működő tőke áramlás dinamikája meghaladja a világtermelés és a világkereskedelem növekedési ütemét,
- nő a piaci koncentráció, a versenyképesség kapcsán fontossá válik a piacvezető szerep elérése,
- megváltoznak az üzleti stratégiák (fúziók, stratégiai szövetségek stb. megjelenése),
- nemzetközi terjeszkedés közép-, és kisvállalati szinten is megjelenik,
- a tőkeimportőrök versenye a befektetőkért, a forrásokért egyre erőteljesebbé válik, sok esetben kedvezményekkel csalogatják a befektethető tőkét,
- újonnan iparosodott (korábban tőkeimportőr) országok tőkeexportőrként történő megjelenése.

A **múlt század 90-es éveinek** első felében John H. Dunning kísérletet tett a **tőkeáramlások tipizálására**, és – rövid összeggel bemutatva - a következő csoportokat fogalmazta meg:

- 1.) helyi erőforrásokra építő külföldi befektetések, amelyek a költségeltéréseket igyekeznek kihasználni és általában exportra termelnek,

- 2.) piacorientált befektetések, ahol a cél a fogadó ország és környezete piacainak termékellátása (a vám, és egyéb szállítási előnyök kihasználásával, a fogadó ország adminisztratív korlátozásainak elkerülésével, a termék igényekhez alakításával).
- 3.) Hatékonyságnövelő befektetések, amelyek a versenyképesség növelésére irányulnak, a helyi erőforrások kihasználásával,
- 4.) Stratégiai előnyöket biztosító befektetések, amelyek vállalatfelvásárlásban öltenek testet.

A befektetéstípusok sorrendje nagyjából követi az időbeli sorrendet is, azaz általában az elsők az erőforrás-, és piacorientált befektetések, és csak ezt követik a hatékonyságot növelő ill. stratégiai célt szolgáló befektetések.

Tény, hogy a gazdálkodási környezet a technológiai változások, a hosszú évek óta tartó liberalizációs folyamat és a tőkepiacok fejlődése kapcsán jelentősen átalakult, a transznacionális cégek egy-egy ország, régió, de az egész világgazdaság működésében a korábbiakhoz képest lényegesen eltérő, igen fontos szerephez jutottak. Szerepük ott és akkor felértékelődik, ahol és amikor fejlesztési szükségletek jelennek meg a külföldi tőkebefektetésekkel kapcsolatosan.

Az IMF és a Világbank a II. világháborút követően alakult meg a Monetáris és Pénzügyi Konferencián, amelyet az ENSZ szervezett Bretton Woods-ban. A két intézmény összehangolt létrehozása azt a törekvést szolgálta, hogy Európa számára a világháborút követő helyreállítás finanszírozása lehetségessé váljon, ill. ne következhesen be egy újabb jelentős világgazdasági válság.

A **Nemzetközi Valutaalap** a valutáris és pénzügyi folyamatok zavartalansága biztosítása érdekében alakult meg. Kidolgozta azon szabályokat, amelyek a pénzügyi és a fizetési mérleg egyensúlya érdekében fontos feltételeket jelentenek. A **legfontosabb törekvés azonban a valutáris kapcsolatok liberalizációja volt.** A hitelmechanizmus is ezt a célt szolgálta, ennek fontos feladata volt, hogy a fizetési mérleg nehézségek ne okozzanak zavart az egész nemzetközi pénzügyi rendszer működésében. Az eredeti rendszert szükségképpen módosítani kellett, mivel a világgazdaság szerkezetében átalakult, a nemzetközi versenyképesség feltételei megváltoztak (bár az eredeti hitelezési elvek a mai napig működnek). Az IMF a tagállamok számára igen sokféle hitelt biztosít, hogy pénzügyi segítséget adjon, további gondok elhárítása érdekében.

Az IMF tevékenységét a 70-es években (de ezt követően is) módosították. Reformjai során eljutott a szerkezet-átalakító programok alkalmazásához, amely részben az adósságrendezés, részben a megfigyelhető fejlődés/fejlesztés lehetőségét rejti magában. A szerkezet-átalakító programok céljai láttatják, hogy a valós célkitűzés a fejlett országok tőke-elhelyezési lehetőségeinek növelése, hosszú távon nézve a globalizáció kiterjesztése.

Tevékenysége kapcsán jelentős bírálatok is megfogalmazódnak, főként a hitelt felvevő országok részéről, amelyek röviden a következőkben foglalhatók össze:

- az IMF beavatkozik az országok gazdaságpolitikai megoldásaiba, a makrogazdasági irányításba, ami mindenképpen korlátozza adott ország gazdasági vezetésének lehetőségeit,
- adatbázisában meglévő adatok igen alapos értékelésre adnak lehetőséget,
- súlyosan eladósodott országok esetében struktúra módosító előírásokat alkalmaz, ami jól működő piacgazdaságban kedvező fejlődési lehetőséget hoz, de nehéz gazdasági viszonyok között csak mérsékelt eredményt és hosszú időszak alatt,

- az IMF programok „univerzális” jellegűek, megállapodásai standardok, azaz bármilyen gazdasági helyzetű ország esetében alkalmazottak,
- „washingtoni konszenzus” néven vált ismertté az IMF hitelpolitikájának feltételelensége, amelynek felülvizsgálatát egyre több tagállam igényli. Ebben fogalmazódott meg, hogy a pénzügyi támogatást igénybe vevők vállalják a piacok azonnali liberalizálását!

A bírálatok jogossága megítélése érdekében a teljesség igénye nélkül célszerű megfogalmazni néhány igen jellemző feltételt a hitelnyújtáshoz kapcsolódóan (ezek együttesen mutatják a liberalizálás feltételrendszerét):

- szabad tőkeáramlás biztosítása, az ehhez kapcsolható kedvezményekkel (pl.: adókedvezmények),
- erőteljes és az adott országban kiterjedt privatizáció,
- költségvetési hiányok csökkentése (ez szociális kiadások csökkentését, egészségügyi és kulturális kifizetések mérséklését, meghatározott megszorításokat jelent),
- fizetési mérleg hiányának csökkentését, export növelését és import csökkentését jelenti a belső fogyasztás csökkentésével összekapcsoltan (ez azonban a rövid távú kimutatások és a szerkezeti, azaz a hosszú távú feltételek nem kellően megfontolt összekapcsolását jelenti, ami mindenképpen kiszolgáltatottá teszi az adott ország gazdaságát),
- nemzeti valuta leértékelése, aminek hosszú távú alkalmazása az ország gazdálkodásában jelent súlyos gondokat, mivel a leértékelés ugyan növeli az exportot, de ez elvezethet az ország kivásárlásáig is, ami hosszú távon a versenyképesség csökkenését idézheti elő.

A hitelt igénybe vevő országok tehát igen szigorú feltételekhez és erőteljes liberalizáláshoz kötötten juthatnak pótlólagos forrásokhoz, egyben felvállalva a „beleszólás” jogát a hitelt nyújtó szervezet részéről. Ez egyben azt is jelenti, hogy alkalmazkodniuk kell az előírt megoldásokhoz, és így egyoldalúvá válik az előnyök megjelenése. A piacait liberalizáló ország nem feltétlenül tudja ugyanezeket az előnyöket a hitelt nyújtó országok esetében igénybe venni.

Hasonló nehézségek és feltételek jellemzik a Világbank-csoport hitelnyújtásait is. A **Világbank**, ill. Világbank-csoport a fejlődő országok részére biztosít fejlesztési hiteleket. Különböző szervezeti egységei útján sokféle feladat finanszírozásához nyújt hiteleket a szervezeti egységek között kialakított munkamegosztásban:

- maga a Világban a fejlődő országok kedvező helyzetű tagjai (magasabb GDP-vel rendelkezők) részére nyújt beruházásokhoz, fejlesztésekhez hiteleket,
- Beruházási Viták Rendezésének Nemzetközi Szervezete (ICSID) – neve szerint működik,
- Nemzetközi Pénzügyi (Finanszírozási) Társaság: a fejlődő országok magántőkebefektetése számára ad pénzügyi segítséget,
- Nemzetközi Fejlesztési Társaság: a szegény (rendkívül alacsony GDP-vel bíró) országok számára ad pénzügyi segítséget (hitelei sok esetben az 50 éves határidőt is elérhetik),
- Nemzetközi Beruházásvédelmi (Biztosítási) Ügynökség: a nem kereskedelmi kockázatokkal szemben nyújt segítséget.

A világban multilaterális pénzügyi intézmény, amely igen sajátos módon működik, mivel egyrészt fejlesztési intézmény amelyet eredetileg átmeneti jelleggel akartak létrehozni), másrészt a pénzügyi piacok aktív résztvevője hitelfelvetelekkel és jelentős kötvénykibocsátásokkal, amelyek a hitelközvetítés érdekében történnek. A hitelfelvelelei diverzifikáltak, azaz egyszerre több piacon jelen van, a legkedvezőbb feltételek kialakítására törekedve.

Fontos, hogy a Világbank-csoport többi tagja meghatározott feladatok ellátásával segíti a Világbankot, biztosítva az eltérő érdekek érvényre juttatását. Említést érdemel, hogy ennek ellenére a bank hitelezési tevékenysége a hitelfelvevők számára sok nehézséget okoz, részint az ajánlati ár kidolgozása, részint a hitelfeltételek teljesítése tekintetében. A Bank eredményérdekelte, ezért rendkívül szigorú a hitelezés bírálati rendszere, amely nemcsak a feltételek értékelésére, hanem a megoldási módok kidolgozásába való javaslattételre is kiterjed. Ez utóbbi az egyes országok számára igen kedvezőtlen megoldásként jelenik meg.

Kritikával érdemes említeni, hogy a hitelfelvétel esetében a feltételeesség azért okoz gondot, mert a változás folyamatát évenkénti értékelésekkel vizsgálják, ezen részadatok alapján döntenek a további lehetőségekről (hitelfolyósítás történik, ha csökken a kereskedelmi mérleg hiánya, a fizetési mérleg deficitje az állami költségvetés hiánya). Ez az oka, hogy a kedvező gazdasági körülmények között a hitelek valóban fejlődési lehetőséget hoznak, míg a kevésbé fejlett gazdaságok esetében igen mérsékelt a fejlődés.

Multilateral Agreement on Investment – MAI – Sokoldalú Befektetési Megállapodás aláírását kezdeményezők olyan szabályokat szerettek volna megfogalmazni és nemzetközileg elfogadottá tenni, hogy a külföldi befektetők milyen lehetőségekkel bírjanak egy-egy tőkebefogadó ország esetében. A cél tehát a nemzetközi pénz-, és tőkeáramlások teljeskörű liberalizálása volt. (A nemzetközi tiltakozás eredményeként nem jött létre).

Világgazdasági Fórum: minden évben tart összejövetelt, de az együttgondolkodás kiindulási pontja nem jól átgondolt, mivel a globalizációt tartják az egyedül kedvező megoldásnak. Résztvevői a globális világgazdaság legjelentősebb képviselői (ilyenek: a kutatók, cégvezetők, bankárok, tanácsadók stb. . .)

G8 csoport: tagjai a leggazdagabb országok, amelyek a világgazdaság erőforrásainak több, mint 70 %-át felhasználják, ide tartoznak: USA, Nagy-Britannia, Németország, Japán, Franciaország, Kanada, Olaszország, valamint az ásványkincsekben gazdag Oroszország. A G8-ak a világgazdasági folyamatokat és feladatokat vitatják meg egy-egy összejövetelükön.

Európai Unió: mint integráció rendkívül hosszú, szakaszos fejlődés után érte el mai fejlettségi szintjét. A deklarált végső cél olyan gazdasági és pénzügyi unió megteremtése, amely az önálló nemzeti politikák megszüntetését eredményezi. A folyamat eddigi eredményeként 1999. – ben elindult az Európai Monetáris (Pénzügyi) Egység (Unió) megteremtése, amely a pénzügyi piacok teljes liberalizálást jelenti. Ez óriási versenyt hoz, amelyben az erőteljesen fejlett és kevésbé fejlett országok közötti együttműködés a gyengén fejlettek kiszorulásával fenyeget.

E területhez szorosan kapcsolódik a tőzsdeintegráció kérdésköre. A tőzsde különleges piac, mert speciális feltételek között zajlik a kereskedelem. A területre jellemzően a globalizáció hatása a minimális szintű jogi szabályozásban nyilvánult meg.

A tőzsdék kapcsán is megjelentek a korábban már említett nehézségek, mivel a pénzügyi élet nemzetközivé válása a külföldi piacok megszerzése kapcsán jelentős verseny megjelenésével, a kockázatok minimalizálásával és a nyereség maximalizálásával jelölte meg a feladatokat. A világgazdaságban az információáramlás rendkívüli gyorsasága szükségessé tette a tőzsdék közötti szabályozott együttműködés megteremtését.

A tőzsdeintegrációt két jellemző szervezet segíti:

Európai Tőzsdeszövetség – FESE

A szervezet 1974-től működik, és együttműködik az Európai Határidős és Opció Tőzsdék Bizottságával (ECOFEX), érték és árutőzsdei területen is. Együttműködik továbbá a nemzetközi szervezetekkel, szabályai a nemzetközi törvényekkel összhangban vannak. Célja, hogy fórumot adjon a nehézségek megvitatására, és támogasson minden olyan tervet, amely a hatékony részvényt piacot Európában létrehozza.

Nemzetközi Tőzsdeszövetség – FIBV

Világszerte az értékpapír és a derivatív piacokat szabályozza. A 30-as évekre nyúlik vissza működésének kezdete (igaz ekkor Nemzetközi Tőzsdehivatal néven), és a mai nevét 1957-től viseli. Olyan központi tájékoztatási és információs hely, amely együttműködést segít és minősítést ad a résztvevőknek. A Tőzsdeszövetség jelentős szolgáltatásokat nyújt, ilyenek: tanácsadás a piaci trendekről, támogatás a piac résztvevőinek, információk, tanulmányok készítésével segíti a működésüket (üzleti-, iparági-, stb. . .) és találkozások szervezésével foglalkozik. A Szövetség célja többféle:

- bemutatni a szabályozott piacok feladatait, funkcióit, integritását,
- platformot adni az értékpapírpiacok szakmai vezetőinek az együttműködésre,
- megismertetni a nemzetközi kereskedelem lebonyolításához harmonizált standardokat,
- segíteni a nemzeti és nemzetközi keretek közötti együttműködést,
- segíteni a fejlődő tőzsdéket.

Gazdasági Együttműködés és Fejlesztés Szervezete (Organisation for Economic Cooperation and Development) – OECD

1961-ben kezdte működését (alapítása: Párizs 1960), az iparilag fejlett országok gazdasági érdekegyeztető fórumainak egyike. Fontos feladata, hogy a tagországok gazdasági növekedése és foglalkoztatottsága kedvezően alakuljon, növekvő életszínvonal és pénzügyi stabilitás érvényesüljön, segítse a szervezet a világgazdaság fejlődését. Hasonlóan fontosnak tartja a világkereskedelem fejlődésének segítését, a diszkrimináció csökkentését és a nemzetközi kötelezettségek teljesítését.

A múlt század 90-es éveiben jelentős változások zajlottak a világgazdaságban amelyek összetettek, azaz politikai, társadalmi, gazdasági és intézményi jellegűek voltak. Ez megváltoztatta az egyes országok, régiók, térségek közötti kapcsolatrendszerét. A globalizáció és a liberalizálódás a vállalatok, ágazatok, régiók, térségek, országok közötti kölcsönös függést jelentősen átalakította. Ez azt is jelenti, hogy az OECD országok esetében a térség gazdasági fejlődése nemcsak ország-jellemző, hanem a kölcsönös együttműködés következménye is.

Az elmondottakból látható, hogy a nemzetközi együttműködés során kialakított szervezetek törekednek a világgazdaságban résztvevők számára szabályozottá tenni a folyamatokat, de az is látható, hogy az érdekviszonyoknak megfelelő szabályozottság megjelenik az egyes szervezetek tevékenységében. A világgazdasági erőviszonyok sok esetben szinte tapinthatókká válnak. Az együttműködés lehet gazdasági, politikai, pénzügyi és egyéb területen megvalósuló. A pénzügyi folyamatok az utóbbi időben országhatárokat átlépő, igen bonyolult haszonszerző műveletekké váltak. Az említett szervezetek szabályai nem tudják megszüntetni a világgazdaságban jelentős pénzt biztosító művelet végzését, a spekulációt.

2.5. Spekuláció

„A spekuláció, mint buborék a vállalkozás egyenletes folyamán, nem lehet ártalmas. De a helyzet komollyá válik, ha a vállalkozás lesz a buborék a spekuláció örvényében.” (Keynes)

A pénz-, és tőkepiacok liberalizálása hatalmas spekulációs pénzmozgást eredményezett, amely több előnnyel és hátránnyal is jár egyszerre:

- **előnyei:** a tőkeallokáció hatékonysága, ésszerű, hosszú-távú gazdaságpolitika alkalmazása,
- **hátrányai:** beruházások csökkenése, mivel a pénzbefektetés hatékonysága itt alacsony, megtérülése hosszú, és a kockázatok növekedése, mivel nincs valódi teljesítmény és buborékosodás alakul(hat) ki.

A spekuláció alapvető céljaként a magasabb hozadék elérése jelenik meg, amely adott gazdaság esetében súlyos kockázatokat eredményezhet. Arról szó esett már, hogy egy-egy ország pénzügyi irányítása sok esetben nem tud a folyamatok alakulásába aktívan beavatkozni. Ennek következménye súlyos esetben valutaválság kialakulása lehet.

Valutaválság kialakulásának folyamata röviden, logikai sorrendben:

- adott ország gazdaságpolitikája hosszú távon nem fenntartható,
- egyensúlyhiány alakul ki, ami hosszú távon nem finanszírozható,
- spekulánsok észreveszik az egyensúlytalanságot és kivonják befektetéseiket adott országból,
- országban árfolyamzuhanás jelenik meg, deviza-, és értékpapír-forgalomban is,
- az ország rendelkezésére álló pénztömeg – az árfolyamzuhanás miatt – csökken, fizetési zavarok, súlyos esetben fizetéseképtelenség jelenhet meg,
- ország kormánya a gazdaságpolitika átalakítására, korrekciójára kényszerül,
- spekuláns nagy nyereséghez jut, miközben az ország gazdálkodásában jelentős korrekció miatt javul a gazdaságpolitika.

Amennyiben ezt a feltételrendszert fogadjuk el, látszólag a spekuláció stabilizálja adott ország gazdaságát. Mégis az 1997-ben bekövetkezett délkelet-ázsiai pénzügyi válság ennek ellenkezőjéről tett tanúbizonyságot.

A válság kiindulópontja: Thaiföld volt. A gazdaságban erősödő infláció és magas folyó fizetési mérleghiány alakult ki. A tőzsde folyamatosan gyengélkedett, így a nemzeti fizetőeszköz (baht) védelméről gondoskodni kellett. A beavatkozást azonban a spekuláció kevésnek tartotta, így a tartalékok kimerülését követően gyors leértékelődés következett be .

A spekulációs hullám terjedt, Indonézia, Maláj-szigetek, Fülöp-szigetek, majd Csehország valutájára, majd kissé később Tajvan, Hongkong, Szingapúr és Dél-Korea valutáira is. Július eleje és október vége között a tőzsdei árfolyamok 20-40 %-kal estek, a valuták pedig 10-60 %-kal leértékelődtek.

Látható a folyamatjelleg, és a világgazdaság egészére kiterjedő nehézségek. Októberben világméretű, globális és jelentős tőzsdei baisse jelent meg. A világgazdaság pénzügyi

területén súlyos válságot okozó árfolyamzuhanás és spekuláció együttesen destabilizáló hatással járt. Azon országok gazdaságpolitikájában is súlyos következményeket hozott, amelyek igen stabil, hosszú-távú megoldásokat alkalmaztak, míg a sok nehézséggel együttélő kényszerülő országok esetében tőzsdei és valutáris válságot, összeomlást eredményezett, ami a gazdaságpolitikák korrekcióját nem tette lehetővé, ill. erre nem volt mód.

A globális válság kialakulása a pénz-, és tőkepiacokon keresztül, és a nemzetközi kereskedelem közvetítésével történt. (A korábbi fejezetben szó esett a nemzetközi monetáris, pénzügyi és kereskedelmi folyamatokat nemzetközi szinten alakító szervezetekről, így ezek szerepéről itt nem esik szó). Az export és import kapcsolatok adott ország árfolyammozgásaihoz is kötődtek, ez versenyhelyzet módosulást eredményez, amely a kereskedelmi mérleg egyenlegének alakulásán keresztül adott ország fizetési mérleg egyenlegének változásához vezet.

Célszerű végiggondolni a jellemzőket egyszerű példa segítségével a következőképpen: Első ország valutája leértékelődik (vagy leértékelik), akkor az exporttevékenység felerősödik, mert versenyelőnyt eredményez a valuta-árfolyamváltozás. Ennek következménye, hogy hasonló exportstruktúrával bíró második ország, amelynek exportpiaci összetétele is hasonló, leértékelést hajt végre, hogy versenyhátránya csökkenjen.

Spekuláns ezt kihasználja: eladja második ország valutájában fennálló követeléseit, és/vagy spekulációba is kezd. Második ország pénzét azonnali és határidős piacon is eladja, így a valutapiacra megjelenő erőteljes várakozás leértékelést eredményezhet abban az esetben is, ha ezt más gazdasági feltétel nem teszi indokoltá.

A destabilizáló spekuláció jelentős károkat okozhat, ha a rendkívül magas, vagy alacsony ár nem fordul vissza (a korrekció nem, vagy rövid távon nem következik be) ill. évekig megmarad, és egyre nagyobb spekulációs buborék alakul ki. (Spekulációs buborék jelenik meg, ha a folyó piaci árat a várakozások szerinti piaci ár alapvetően meghatározza).

Következmények:

- reálgazdasági veszteség jelenik meg, ami az áralakulás következményeként jelentős spekulációs veszteséget okoz, (túlárzott termékek helyettesítetteké válnak alulárzottakkal),
- elindíthat a spekuláció gazdasági válságot is, ami súlyos következménnyel járhat. Az ok a következő: az értékpapír-kereskedelem a papíron jeleníti meg a profitot, ami vagyonnövekedést eredményez, amelyre kötelezettségvállalás keletkezik. Az értékpapír szolgálhat hitelek fedezeteként, az árfolyamnyereségből osztalékfizetésre kötelezettek, ill. beruházási döntések ill. fogyasztási döntések jelennek meg. Amennyiben a pénzügyi-gazdasági feltételek megváltoznak, a kötelezettségek egészben, vagy részben nem teljesíthetőek.

A modern keynsianizmus vezető alakja, a közgazdasági Nobel-díj 1981. évi kitüntetettje **James Tobin** (1918 – 2002) már 1972-ben felvetette egy **adó** bevezetésének igényét, (ez a bretton-woods-i rendszer összeomlását követően történt) amely **a pénzügyi spekuláció megnehezítését, az árfolyamok ingadozásának csökkentését hivatott biztosítani**. A devizakereskedelem megadóztatása a világ pénzpiacain megvalósuló spekulációt olyan mértékben átalakíthatná, hogy az képessé válna beilleszkedni a hosszú távú befektetések sorába.

Ennek az adónak az az előnye is meglelne, hogy a kormányok számára lehetőséget adna a gazdaságpolitika szabályozására és megnövelné a bevételeket is. Ezt az adót nevezték „Tobin-adó”-nak, amelynek elsődleges célja, hogy a túlzott mértékű árfolyamingadozásokkal szemben védelmet adjon. Az alacsony árfolyamingadozás a gazdaság számára nem jelent nehézséget, esetleg kedvező hatást is biztosíthat. Amennyiben azonban jelentős az árfolyamok változása, és ez gyakori árfolyammozgásként jelenik meg, akkor a jövedelmezőség csökkenése, a termelő beruházások visszaesése majd a gazdasági növekedés csökkenése jelzi a nehézségeket. (amely gondokat a továbbiakban a nemzetközi kapcsolatok romlása követhet).

A reálgazdaság (azaz a termelő szféra) és a pénzgazdaság (azaz a pénzügyi szféra) az árfolyamok alakulására egyaránt hatást gyakorol. Azt, hogy melyik milyen mértékben alakítja adott időszakban az árfolyamokat, nehéz meghatározni. Az azonban egyértelműen látszik, hogy a pénzügyi tevékenységek gyakorta okoznak jelentős árfolyamingadozást, amely nem kapcsolható a termelő területek jellemző megnyilvánulásaihoz.

Az egyes országokban mérhetően megjelennek a spekulációs tevékenységek, így a gazdaság egésze érdekében a gazdaságpolitikusok számítanak is a hozadékra. Annak érdekében, hogy a spekulációs tevékenységből adott országban haszon keletkezzen, szinte minden országban alkalmaznak csak az adott országra jellemző adókat. Ezek sem mértékük, sem alkalmazásuk tekintetében nem összehasonlíthatók, mivel vannak országok ahol meghatározzák az adók mértékének felső határát (pl.: Franciaország, Ausztrália), de van, amely csak az új értékpapírkibocsátást adóztatja (pl.: Svédország), van, amely az új kibocsátást és a forgalmazást is adóztatja (pl.: Ausztria), de van olyan is, amely csak a részvények forgalmazását (pl.: Argentína). Vannak országok, amelyek minden értékpapírforgalmazást adóztatnak (pl.: Belgium), vannak olyan országok, amelyek minden banki tranzakcióra adót vetnek ki (pl.: Brazília) és van ahol minden pénzügyi tranzakció adóköteles (pl.: Portugália).

Jól látszik, hogy a gazdasági pénzügyi feltételek ismeretében az egyes országok a számukra legkedvezőbb alkalmazható adózási feltételek kialakítására törekednek. Ez még az integrációk területén sem szabályozható központi megoldással, mivel a gazdasági szerkezet egy-egy adott országban eltérő, amelyhez az adózási rendszer hozzákapcsolt, változtatása egyensúlyi gondokat eredményezhetne. Ez a feltétel jól megfigyelhető az eU adózási rendszerének alakításában is.

James Tobin úgy gondolta, hogy érdemes lenne egy egységes nemzetközileg alkalmazott adó bevezetése, amely az árfolyamkülönbségek és a kamatlábelterések kihasználásából eredő, rövid időn belül keletkező jelentős mértékű profit megadóztatását tenné lehetővé.

A XX. század utolsó harmadában jelentkező pénzügyi válságok jelezték, hogy a pénzügyi spekuláció adott ország monetáris és fiskális politikáját is erőteljesen befolyásolja. A forró pénz (hot money) áramlása a gazdaságpolitikát is erőteljesen alakítja.

A Tobin-adó mechanizmusát tekintve a rövid távon keletkezett hozadékot adóztatná annak érdekében, hogy a kereskedők ne jussanak jelentős hozadékhoz annak árán, hogy valutákat és kötvényeket forgalmazzanak óriási mennyiségben. A jelentős mennyiség és a tranzakciók gyakorisága hatalmas profitot eredményez, ráadásul, ha kellően nagy a spekulációs tőke, képes lehet leértékelést is előidézni adott ország valutája esetében (pl.: 1992 angol font és olasz líra, valamint 1997. néhány távol keleti valuta).

A spekuláció csökkenését eredményezné, ha a kereskedőnek adót kellene fizetnie, olyan mértékűt, amilyen a profitrátája. Ez a hosszú távú befektetések esetében pótlólagos költséget csak minimális mértékben változtatna, míg a rövid távú tranzakciók esetében erőteljes hatással lenne.

Az 1970-es évek elején James Tobin alacsony – első megközelítésben 1 %-os - adókulcsot javasolt, amely minden deviza-tranzakciót érintene, majd mértékét a Nobel-díjjal kitüntetett közgazdász 1978-ban 0,5 %-ban jelölte meg, de az azóta eltelt időszakban a kutatások azt jelezték, hogy mértékének csökkentése indokolt lehet. Először 0,25 %-ot, ma pedig már 0,1-0,01 % - ot jelöltek meg. Ennek az az oka, hogy a spekuláció rendkívül alacsony árfolyameltérések kihasználásával, óriási összegű műveletekkel szerzi jelentős mértékű hozadékát (jellemzően 3-10 cent / 100 USD), míg a kereskedelmi vagy a beruházási célú tőkemozgások és a turizmus esetében az 0,01 % - os adó jelentéktelen.

Az erőteljesebb hatás – éppen a gyakoriság miatt – a napi, vagy még inkább az óránkénti spekulációs célú tőkemozgásokhoz kapcsolódna, éppen azokhoz, amelyek a világgazdaság igen törékeny pénzügyi egyensúlyát veszélyeztetik. Mindenképpen figyelmet érdemel, hogy – a ma már nem spekulációs műveletekkel foglalkozó, de ezeket évtizedekig igen jelentős sikerrel a piacokon művelő – Soros György fontosnak (hasznosnak) tartja az adó bevezetését.

A Tobin-adóból származó lehetséges bevételek becsült értéke – a szakirodalomban - igen nagy változatosságot jelez. Egyes becslések szerint 0,1 %-os adó a devizaügyletek forgalmát jelentős mértékben csökkentené (lehetséges az 50 %-os mérték is) mindemellett a bevétel 200 milliárd USD lehetne. Érvként jelenik meg, hogy a tőzsdei kereskedés a szerencsejátékok egyetlen formája, amelyet ezideig nem adóztattak meg, és a 0,25 %-os mérték is évente 120 milliárd USD bevételt biztosíthatna.

A tőzsdei ügyletek és egyéb spekulatív tevékenységek jellemzője, hogy rövid távú ügyletek, sok esetben nem tartanak egyetlen napig sem (pl.: scalperek, pit traderek tevékenysége), így az adó minden vételre és eladásra kiterjedne (pl.: euroért akar valamely kereskedő CAD-ot venni, akkor fizet az ügylet alapján adót, amennyiben vissza akarja váltani a megszerzett pénzt, újra fizet adót). Az alkalmazás csak a legfontosabb devizákra terjedne ki, azokra, amelyek a lebegő árfolyamrendszerben alkalmazottak. Az adó bevezetése növelné az országok közötti együttműködést, így a stabilitás irányában hatna.

Az adó jelentős vitákat váltott ki, amely kapcsán elfelejtett, majd ismét „felmelegített” lett az ismertetett adó alkalmazásának kérdése. A Tobin-adó „felmelegítésére” a múlt század 90-es évei végének sorozatos válságai irányították újra a figyelmet. A bevezetés kérdése nemcsak a pénzügyi piaci, hanem a globalizációval kapcsolatos nehézségek megoldási javaslatoként – más feltételek megváltoztatásával összhangban – jelent meg. E területeken az **alterglobalista irányzat** működése igen fontos.

Ma már több ország hajlandó lenne bevezetni az adót, sőt igen sok neves politikus is elkötelezett hívévé vált. Az adó ugyanis kettős célt hivatott szolgálni, az **egyik a spekuláció** (a forró pénzek mozgatásának), míg a **másik a Földön lévő nyomor, szegénység csökkentése** (az ENSZ számításai szerint évi 40 milliárd USD 10 éven keresztül megjelenő bevétele – és ez az évi 0,1 %-os adómérték esetében várhatóan összegyűlne – a legszegényebb fejlődő országok nyomorát enyhítené).

Alkalmazása azért előnyös, mert **többes feltételű**. Az egyik hogy igen **alacsony a mértéke**, a másik, hogy a **sűrűn előforduló műveleteket érinti** a spekuláció mindkét résztvevője esetében (és éppen a spekuláns végez gyakran műveleteket, kihasználva a piac lehetőségeit, felborítva a piac törékeny egyensúlyát. A XX. század utolsó harmadában szinte ugrásszerű a növekedés, napi 70 milliárd USD-ról 1,5 billió USD lett a nemzetközi devizaforgalom, amelynek jelentős része – 80-85 %-a – a reálgazdasági folyamatoktól elszakadó pénzmozgás. A nagybani devizapiacok pénzmozgását évi 3 százezermilliárd USD – re becsülik, amelynek 0,01 %-os adója is igen jelentős összegű lenne).

Németországban kutatási feladatokat kapott **Berndt Spahn közgazdászprofesszor**, hogy vizsgálja a Tobin-adó alkalmazási lehetőségeit. A professzor által készített tanulmány alapos, szinte minden – korábban az adó alkalmazásával kapcsolatosan megfogalmazott - kétséget sorbavevő megoldást kínált olyan formában, hogy **az adót két lépcsőssé változtatta**, ami a reálgazdasági folyamatban a legalacsonyabb mértéket 0,02 %-ot jelentené (amely szinte nem érzékelhető még jelentős összegek esetében sem) de gyakori pénzmozgatás mellett az eredményt erőteljesen csökkentené (mivel adóhalmozást eredményezne, azaz a már megadózott pénzeket újra kellene adózni egy új művelet kapcsán). A professzor véleménye szerint alkalmazása akkor lenne igazán hatékony, ha a világgazdaság minden országában egységesen alkalmaznák. Az EU országai esetében is kettős eredményt lehetne elérni, az egyik a spekuláció csökkenése, amely biztonságosabbá tenné a befektetéseket, a másik pedig a szegénység csökkenése akár az EU-n belül is.

Belgiumban az adó bevezetését kedvezően ítélték meg, nemcsak a zöldek, hanem a szociáldemokraták és a kereszténydemokraták támogatását is elnyerte. **Jacques Chirac globális adót vezetne be**, amely a szegénység elleni műveletek finanszírozását szolgálná. Javaslatát többen erős kritikával illették.

A spekuláció megadóztatása nem előzmény nélküli a gazdasági életben. A G10 csoport országaiban hat országban alkalmaznak valamilyen formájú, de ezt a területet érintő adót. Ezt pl.: Nagy-Britanniában okmánybélyeggel fizetik meg, míg minden értékpapír kereskedelmet adóztatnak az USA-ban 0,003 %-os adóval, de a többi országban is hasonló megoldások vannak.

Az 1997-ben Dél-kelet Ázsiában kirobbant válság hatásának következménye egy - 1998-tól számítottan mára már – nemzetközivé vált szervezet létrejötte lett. Ez a szervezet az **ATTAC** nevet viseli (**A**ssociation pour une **T**axation dex **T**ransactions financières pour l’**A**ide des **C**itoyens – azaz **Szövetség a pénzügyi tranzakciók megadóztatására, a polgárok megsegítése érdekében**). **A szervezet célja**, hogy a **Tobin-adó bevezetésére** sor kerüljön.

Az ATTAC szerint a tőkeáramlás jelenleg érvényes szabadságfoka és az adóelkerülés lehetősége, a spekuláció robbanásszerű növekedése, a pénzügyi globalizáció gazdasági és társadalmi bizonytalanságot eredményez. Ennek megfelelően a spekuláció csökkentése érdekében kell lépéseket tenni, amelynek kedvező eszköze lehet az egész világon bevezetett Tobin-adó (de fontos az adóparadicsomok szankcionálása, a tőkebefektetések átláthatósága, bank-, és pénzügyi műveletek jól szabályozott volta, adósságkérdések rendezése is).

Az ATTAC kiterjedt hálózati rendszerrel működik és dolgozik a következők érdekében:

- a tőkekoncentráció világméretű erősebbé válása ellen,
- összefog sokféle szervezetet, amely egyetért feltételeivel,
- nemzetközi együttműködést valósít meg.

A korábbi – elméleti közgazdasági kategória - a Tobin-adó mára valós bevezetési lehetőséggé változott. Az ATTAC nem veti el a nemzetközi monetáris szervezetek szerepét e területen, de jelenleg nem tartja alkalmasnak őket a megvalósításra, mivel a nemzetközi tőkemozgásokban érdekelteként ezeket segítik. Ilyen az IMF, az IBRD és a WTO is.

A röviden ismertetett adó és kritikai áttekintése mellett más javaslatok is születtek a spekulációból adódó hozadék adóztatására. A javaslatot tevők sorában a nagy spekulánsként dolgozó Soros György is megjelent, 4 lépcsős javaslatot téve a tevékenység megadóztatására (mára gazdasági gondolkodóként másként látja a spekulációt, mint a folyamat korábbi jelentős résztvevőjeként).

A nemzetközi pénzügyi élet szereplői – bankárok, spekulánsok, befektetők, pénzkezelők stb. szerint azonban a jelen időszakban is a legjobb szabályozóként a szabad verseny működik (amint azt Adam Smith korábban megfogalmazta, de ennek megvalósulása a jelen körülmények között nem várható, mivel igen sok együttműködő rendszer létezik, sok nemzetközi szabályozó szervezettel, amelyekről a korábbiakban már szó esett).

Fontos azonban egy gondolat erejéig kitérni arra, hogy amíg a nemzeti pénz-, és tőkepiacok rendkívül erőteljesen szabályozottak (ez természetesen fontos és szükséges megoldás), addig a nemzetközi pénz-, és tőkepiac tekintetében a szabad verseny szabályozását tekintik megfelelőnek. Csak arra lehet gondolni, hogy az egyes országok esetében ma jelentős bevételi forrás a forgalmazásból adódó pénzáram, így nem szeretnék a szabályozással elveszíteni a már megszokott összegeket. Ez annak ellenére is így jelentkezik, hogy szinte minden ország elméletileg úgy gondolja, hogy a szabályozás nemzetközi szinten is szükséges. A fenitek után célszerű megismerni azokat a technikákat, amelyek segítségével jelentős hozadék megszerzésére nyílik lehetőség reáljavakba való befektetés nélkül.

2.6. Spekulációs stratégiák

"Nem elég, ha ötleteink vannak. Megvalósításuk sokkal fontosabb: Ahhoz már merészség is kell." André Kostolany

A pénztőkével rendelkezők gyakran olyan területekre helyezik pénzüket, amely rövid távon jelentős nyereséget eredményez. (A spekulánsok sok esetben óriási hozadékról tesznek említést, ami megtévesztő. Oka, hogy a spekuláns pénze csak rövid ideig, esetleg néhány (percig, óráig) napig van adott tevékenységi területre befektetve, amely ez alatt az időszak alatt jelentős nyereséget eredményez. A befektetés megszüntetését követően új befektetést kezdeményez, amely ismét csak rövid távú eredményességet jelent. Amennyiben ezeket éves szintre kivétítik, valóban óriási eredményességet jelez a mutató, csakhogy ez nem igaz hosszú távon!!!) Ezt a megoldást mondta Arisztotelész „krematisztikus” viselkedésnek. Arról már korábban szó esett, hogy a gazdaságban két részre osztotta a gazdálkodás lehetőségét, az egyik a reálgazdasági tevékenység (ez az ökonómia), a másik a pénzügyi terület tevékenysége (ez a krematisztika, amelyhez kapcsolta Thalész viselkedését, a rekordtermésű olivajbogyó termés és az olivaprések bérlete kapcsán szerzett hatalmas profittal. Thalész azonban tudása segítségével megállapította a várható jelentős termést, majd erre alapozva szerzett jelentős nyereséget.)

A modern krematisztika alkalmazói azonban csak a pénzhez kapcsolt gazdaságban tevékenykednek, és rövid távú befektetéseiket csak a hozadék megszerzése indokolja. Egy európai bankárt kérdeztek meg, hogy miért fektette be a pénzét Mexikóban, mikor az ország pénzügyi helyzete igen bizonytalan? Erre a bankár a következőt válaszolta:

„Amikor egy tőkés pénzt kölcsön adja, vagy tőkéjét befekteti, nem az a problémája, hogy olyan valakinek kölcsönözzön, vagy olyan területre fektessen be, amely nem fog csődbe menni. Elvileg bárki csődbe mehet. Problémája az, hogy az összeomlás előtt legalább 15 perccel adja kölcsön pénzét, vagy fektesse be .... és aztán időben szálljon ki.”

A spekuláns különféle megoldások között válogathat:

- fundamentalista módon fektethet be,
- technicista ként működhet,
- hírekre hagyatkozhat,
- nyájszellemet alkalmazhat.

Az utóbbi kettőről André Kostolany írt több alkalommal műveiben.

A spekuláció eszközei az ún. származékos termékek vagy más néven derivatívák. Ezek több csoportot alkotnak, ilyenek:

- határidős termékek, (határidős termékek és swap),
- opciók.

A határidős és opciós termékeket is egyaránt forgalmazzák tőzsdéken és OTC piacokon. Mindkettő spekulációra és a kockázat csökkentésére is alkalmas. (A gondot az okozza, hogy nehezen elkülöníthető, hogy melyik a kockázat csökkentése és melyik a spekuláció. Elméletileg ez igen könnyű: a reáljavak birtokosa a kockázat csökkentésére törekvő kereskedő (hedger), míg a kockázatot tőle átvállaló résztvevője a piacnak a spekuláns. A piac tehát egy részben a kockázat csökkentésének eszközeként működik. Az ezt meghaladó kereskedés jelenti a spekulatív forgalmat.)

2.7. Szabályozható-e a pénzügyi spekuláció? ..... és a globális piacok?

A pénzügyi spekuláció rendkívül jelentős tőkeáttétellel, gyors műveletekkel, jellemzően nemzetközi kapcsolatrendszerben dolgozik. A nemzeti kormányok a szabályozást a nemzetközi folyamatokra vonatkozóan nem tudják megvalósítani. Az gazdaságpolitika szabályozott, ezek hosszú távon érvényes feltételek, amelyek liberalizált pénz-, és tőkepiaci folyamatokkal együtt jelennek meg. Amennyiben egy ország, amelynek valutája erős, kamatlábemelést hajt végre (az infláció szabályozása érdekében), de szomszédai nem emelnek kamatlábat, akkor a pénz kiáramlik az országból, mert a kamatarbitrázs olyan hozadékot biztosít a kiegyenlítődéig, ami a spekulációra alkalmat ad. Amennyiben a kamatlábak emelése bekövetkezik, a gazdaság fellendülése csökkenhet, mivel nem lesz elegendő tőke ennek megvalósítására.

A világgazdaságban óriási pénzmennyiség áramlik folyamatosan, kihasználva a piaci eltéréseket adott időpontban, ill. a lehetőségeket eltérő időpontokban és azonos piacokon. Ez igen nagy veszélyforrás. Jó példa erre a délkelet-ázsiai gazdasági nehézségek sora, amely a spekuláció miatt igen jelentős szegénység forrásává vált. Az IMF és a Világbank arra buzdította a délkelet-ázsiai országokat, hogy engedje be a tőkét, liberalizálja pénzügyi piacait. Ennek következményeként sok százmilliárd USD áramlott a régióba, megnövelve a részvényárfolyamokat és az ingatlan-árakat. A haszon realizálása a tőkekivonást jelentette erről a területről, ami a régió gazdasági teljesítményét megingatva, súlyos visszaesést eredményezett.

A jelen időszak jellemzője, hogy a spekulatív tőke jelentős kockázat forrása, az állam irányító szerepe nem tud hatékonyan működni. A tőkepiac a nemzeti bankok tőkeerejénél magasabb pénzáramlást képes létrehozni, amely az árfolyamok és kamatlábak jelentős és gyors változásait eredményezi. (Bár Soros György már nem működik aktívan a devizapiacokon, de 1992-ben az angol fonttal szemben jelentős spekulációt hajtott végre, amely a font 17 %-os leértékelését kényszerítette ki. A spekuláns nyeresége 1 milliárd USD volt).

A globális gazdaságban nem érvényes a „láthatatlan kéz” szerepe. A piac nem képes a feszültségek megoldására. A reáljavarok esetében a kereslet-kínálat hatása meghatározó (Marshall kereszt) a pénz és tőkepiacokon azonban a várakozások jelennek meg, és amire a piac többsége várakozik, be fog következni. Ennek az az oka, hogy a várakozók cselekedetei adott irányban jelennek meg.

A globalizált pénzügyi piacokon fontos kérdések illeszkedésére van szükség, amelyek összehangolása szinte lehetetlen feladatot jelent. Ezek a következők:

- szuverén nemzeti pénzpolitika alkalmazása,
- veszélyes időszakokban a kormány beavatkozása a pénzügyi piacok stabilizálása érdekében,
- hozadéklehetőségek megszerzése a pénzügyi piacok tevékenysége útján.

A szabályozásra mindenképpen szükség van, a globalizáció tény, nem lehet nem elfogadni, segíti a fejlődést, de előnyeit úgy kell felhasználni, hogy hátrányai a minimális szinten érvényesüljenek. Röviden célszerű összefoglalni a jellemzőket, a szabályozás lehetséges területeit:

- forró pénzek áramlásának szabályozása, amely adott országban bizonyos keretek között elérhető, de a nemzetközi szabályozás nem egységesíthető (sok esetben a nemzeti megoldások sem sikeresek, ilyen volt 1971-ben az USA területéről áramló forró pénz az akkori Német Szövetségi Köztársaságba, amely esetben az átáramlás a szabályozás ellenére sem volt megszüntethető, csak valamelyest mértékben csökkenthető),
- nemzetközi hitelnyújtás szabályozása, nemzetközi szervezetekkel történő ellenőrzése,
- multinacionális cégek tevékenységének szabályozása (erre vonatkozóan már született szabály, amely az OECD útján jött létre „irányelvek multinacionális vállalatok számára”, de ez nem tekinthető teljesnek, mert nem szigorítja a piac vásárlás jogát, és nem határozza meg a vállalat méretét.
- nemzetközi kereskedelem szabályozása olyan szempont alapján, hogy a komparatív előny a nyersanyagtermelő országok esetében ne legyen néhány nyersanyagtermékre korlátozott, ez ugyanis alacsony cserearány-mutatót eredményez és fokozza a lemaradást,
- az értékpapírok forgalmazásának nemzeti és nemzetközi szabályozottsága, amely kiegészül a regionális szabályozások sajátosságaival is. Erre azért van szükség, mert a számítógépes együttműködés olyan mértékben megváltoztatja a nemzetközi kereskedést, hogy az képes az egyensúly megváltoztatására szinte percek alatt.

Nemzetközi szinten létrejöttek megfelelő egyeztetési, együttműködést szabályozó nemzetközi fórumok, elsősorban a már említett nemzetközi szervezetek formájában (IMF, IBRD, WTO), majd meghatározott területeken finomítani a szabályozási feltételeket más szervezetek is megalakultak.

A **pénzügyi piacok erőteljes globalizációja** (fúziók a tőzsdei együttműködések, a működő tőke mozgása stb..) nemzetközi és európai szinten is a **felügyeleti rendszerek kialakítását** tette szükségessé. A regionális és a nemzetközi felügyeleti rendszerek azonban szükségszerűen körültekintő és alapos munka után alakulhatnak meg, mivel csak abban az esetben működhetnek hatékonyan, ha rendszeres kapcsolatot építenek ki egymással (és a már működő nemzeti szervezetekkel is), amelybe beletartozik:

- az információk átadása (amelyet az egyes területeken működő rendszerek adott régió működésére, hiányosságaira, a területen kialakuló nehézségek jellemzőire, sajátosságaira vonatkozóan összegyűjtenek és szakmai értékelésnek vetnek alá, hogy eseti, vagy tendencijellegű folyamatról van-e szó), majd ezen információk alapján együttműködő rendszerben
- a pénzügyi krízisek - a gazdasági és főként a pénzügyi területen való megjelenéshez kapcsolódó – hatékony kezelése (mivel a pénz visszatükrözi a gazdasági folyamatok nehézségeit, így a pénzügyi sokkok kezelése a folyamat megértését, mélyebb gazdasági mozgások kezelésének lehetőségét, világgazdasági gondok megoldására javaslatok és egyeztetett megoldások kialakítását teszi lehetővé), és a javaslatokból
- egyeztetett módon standardok kidolgozásának lehetősége regionális és nemzetközi szinten egyaránt.

A nemzetközi és a regionális fórumok mára már rendszerjelleget alkotnak a pénzügyi folyamatok szabályozása tekintetében, sőt a kétféle megoldás (nemzetközi és a regionális) rendszerében azonos jellemzőket mutat, így szükséges lehet, hogy a banki-, az értékpapír-forgalmazás, a biztosítás kérdéseit tekintetében röviden szó esszen a szabályozás feltételrendszeréről.

A **Bázeli Bankfelügyeleti Bizottság** (Basel Committee on Banking Supervision – továbbiakban **BCBS**) tevékenysége a mai pénzügyi életben dolgozók számára közismert jelentőségű. Feladata, hogy a **világgazdaság egészére** hatékonyan szabályozza a bankfelügyelet minőségét. Ez abban nyilvánul meg, hogy információcseréket rendszeresítenek, irányelveket határoznak meg, felügyeleti standardokat léptetnek életbe, amely a további hatékony működés előfeltétele nemzetközi szinten (egységes értelmezés, alkalmazás, ellenőrzési feltételrendszer) és a lehető legjobb megoldási jellemzőket („best practice”) is megjelölik.

Fontos szerephez jut a nemzetközi piacok területén az **Értékpapír-bizottságok Nemzetközi Szervezete** (International Organisation of Securities Commissions – **IOSCO**) is, amelynek egyik legfontosabb feladata, hogy csökkenteni próbálja a szabályozás segítségével a rendszerkockázatot. Ezt azzal biztosítja, hogy kidolgozta és közzétette az értékpapírszabályozás céljait és alapelveit. Ez hatékony és átlátható piacot hozna létre és ezzel a befektetők védelmét is biztosítaná.

Amennyiben az egyes részterületek feladatait vizsgáljuk, kiderül, hogy hatékony felügyelet és együttműködés csak abban az esetben valósulhat meg, ha az egyes felügyeleti területek is összehangolják tevékenységüket, mivel az egyes területek munkája segítheti, hatékonyabbá, gyorsabbá teheti más területek tevékenységét. Ennek felismerése vezette a nemzetközi együttműködésben munkálkodókat arra, hogy létrehozzák az egyes szektorokra vonatkozó felügyeleti együttműködő rendszerét, **Pénzügyi Stabilitási Fórum** (Financial Stability Forum – **FSF**) néven. Ez a szervezet a pénzügyi rendszer működési jellemzőit tekinti át nemzetközi szinten, feltárja a nehézségeket, a felmerülő egyenetlenségeket, majd intézkedéseket alakít ki a stabilitás megerősítése érdekében. A legfontosabb technikai fórum a nemzetközi pénzügyi rendszerben kialakult konglomerátumok kapcsolatrendszerében a **Pénzügyi Konglomerátumok Közös Fóruma** (Joint Forum of Financial Conglomerates – **JFFC**). Tevékenysége alapvetően a felügyeleti rendszer egészének működtetését hivatott biztosítani. Az utóbbi időszakban a felügyelet tevékenységét nemzetközi szinten tovább bővítették a standardok és alapelvek elemzése, értékelése mellett a pénzmosás kérdéseinek szabályozására, felügyeletére is. Ez utóbbi különösen fontos, mert a nemzetközi kapcsolatokban mozgó „mosott pénz” főként a terrorizmus finanszírozásában játszhat szerepet, ennek kiszűrése nemzetközi szinten kiemelt jelentőségű feladat, amelyet ez az együttműködő rendszer tehet hatékonyá.

Fontos a **felügyeleti együttműködés regionális szinten** is. Az európai integrációs folyamat kapcsán kiemelt jelentőséget kap az együttműködés, a továbblépések, ellenőrzési lehetőségek, a nehézségek megoldásának és a fenntartható fejlődés kérdéseinek segítése. A piaci környezet rendkívül gyors változásai sok esetben társadalmi gazdasági feszültségek kialakulásához vezetnek. E területen a pénzügyi piaci rendszer is jelentős változásokat mutat. Sok országban szükségessé vált az átalakuló gazdaságokban a bankkonszolidáció, erőteljesebb lett a bankok piacokért folytatott versenye, nőtt a koncentráció, pénzügyi konglomerátumok alakultak, de nem szabad megfeledkezni a határok „légiesedése” kapcsán a pénzügyi piacon végzett tevékenységek nemzetközivé válásáról, amely nemcsak könnyebbé, de kockázatosabbá is tette a folyamatokat. Ehhez kapcsolódóan az EU többféle szervezeti felügyeleti elemet alakított ki, amelyek munkája összegződve hatékonyá teheti a rendszer működtetését.

A **Pénzügyi Szolgáltatások Akcióterve** (Financial Services Action Plan - **FSAP**) részletes jogalkotási programot tartalmaz a felügyeleti együttműködés erősítésére, és a pénzügyi szolgáltatások piaca integrációjának segítésére. A **Gazdasági és Pénzügyi Bizottság**

(Economic and Financial Committee – **EFC**) jelentésében fontosnak tartotta kiemelni, hogy szükséges a több szektort átfogó nemzetközi felügyeleti együttműködő rendszer létrehozása, a központi bankok közötti információcsere rendszeressé válása és a felügyeleti együttműködés és gyakorlat közelítése. Rendkívül fontosnak tartja (erről jelentést is készített) a pénzügyi stabilitás és a kríziskezelés kérdéseinek rendezését.

Ebbe a sorba illeszkedik a **Bölcsek Bizottsága** (Tanácsa) (Committee of Wise Men) tevékenysége is, amely az értékpapíri piacok szabályozási kérdéseivel foglalkozva javasolta ennek újragondolását (ún. Lámfalussy-jelentés). Az Európai Bizottság 2001. június 6-i határozatában a következő szerepel: „Végső jelentésében a bölcsek bizottsága két bizottság létrehozását javasolta: az európai értékpapír-bizottságot, amelyben a tagállamok magas rangú képviselői kapnak helyet, és az európai értékpapírpiaci szabályozók bizottságát, amelyben az értékpapírok területén hatáskörrel rendelkező felügyeleti szerv vezető beosztású képviselői vesznek részt, többek között a Bizottság részére történő tanácsadás céljából.” Az Európai Bizottság a fenti feladatok megvalósítása érdekében létrehozta az Európai Értékpapír Bizottságot (European Securities Committee – ESC, amely európai szintű értékpapírszabályozó feladatokat lát el) és az Európai Értékpapír Szabályozók Bizottságát (Committee of European Securities Regulators – CESR, amely független tanácsadói testületként a második lépcsős szabályok kidolgozásában vesz részt, azaz végrehajtási intézkedések előkészítő feladataiban).

Ezt követően 2002 – ben az Európa Parlament jóváhagyta az európai értékpapírpiacok szabályozásával foglalkozó bölcsek bizottságának jelentésében javasolt szabályozási rendszert, amely a banki és a biztosítási ágazatot is szabályozási körébe vonja, így négy szintűvé téve a korábbiakkal együtt a szabályozás területét. Az európai szintű regionális együttműködés bankfelügyeleti folyamatokkal foglalkozó információcsere és a felügyeleti gyakorlat harmonizálása feladatait a **Group de Contact** (GdC) látja el, ehhez kapcsolódik az **Európai Értékpapír Szabályozók Bizottsága**, a CESR, amely a végrehajtási intézkedések és az értékpapírszabályozás területén az EU tagállamok napi együttműködési kérdéseivel foglalkozik, és ide tartozik a **Biztosítási Felügyeletek Konferenciája** (Conference of the Insurance Supervisory Authorities – CIS) amely e területen a legkorábban létrehozott felügyeleti szervezet. A három szektor létrehozott egy szervezetet, amelyet **Pénzügyi Konglomerátumok Prudenciális Felügyeletének Közös Technikai Csoportja** (Mixed Technical Group on the Prudential Supervisions of Financial Conglomerates – MTG) névvel alakították meg. Feladata, hogy a pénzügyi konglomerátumokhoz kapcsolódó előírások előkészítési folyamatát segítse. Ez különösen azért fontos, mert – mint arról már korábbi fejezetben szó esett – a bankok és a többi pénzügyi szektor (befektetés, biztosítók) tevékenysége között elmosódik a határ, ami a szabályozási és a felügyeleti tevékenység erősítése irányában hat nemzetközi és regionális szinten egyaránt. Ugyanezt igényli a bank-, és pénzügyi piacok globalizációja is.

A globális piaci szabályozás tehát nem megoldható, „világszabályozó rendszer” kialakítására nincs mód, de felügyeleti rendszer működtetése mindenképpen segíti az ellenőrzött folyamatok létrehozását.

2.8. Vissza a kezdetekhez?

A neoliberais elmélet, ill. a monetarizmus két igen jelentős nehézséget hozott létre a világgazdaságban, az adósságválságot (ez a lassú növekedés és a magas kamatlábak következményeként hozott súlyos konfliktusokat létre, megoldására nemzetközi méretű együttműködés bontakozott ki), és a pénzteremtés lehetőségeinek megnövekedését. Ez utóbbira vonatkozóan olyan álláspont alakult ki, hogy az új munkahelyek biztosítása érdekében jelentősebb pénzteremtés válik szükségesszerűvé. A létrehozott rendszerben azonban a pénzkínálat csak akkor nő, ha a rendszer valamely résztvevője, vagy csoportja adóssá válik. Ilyen jelentős adósságot vállaló lehet az ipar, a gazdaság más ágazata, a lakosság, vagy a kormányzat. Ez utóbbi a jelentős eladósodást mutató, de szükségképpen meg kell határoznia az ésszerű határt. Az állami adósság növekedése csak meghatározott keretek között valósítható meg.

Amennyiben a globalizáció a jelen ütemében folytatódik, súlyos következményekkel kell számolni, ezek – a teljesség igénye nélkül – a következők:

- spekulációs tőke növekedése, amely súlyos gazdasági válságot (világválságot) hozhat létre, a forró tőke áramlása mindenütt meggyengült bankrendszereket és gazdaságokat eredményezhet,
- fehérgalléros bűnözés jelentősebbé válása lehetséges, mert a nemzetközi számítógépes együttműködési rendszer erre – gyors megvalósítással, káoszelmélettel és valószínűségi elemzésekkel - lehetőséget ad a megteremtett védelem ellenére is,
- erőteljes jövedelemkülönbségek az egyes országok között – politikai következményként szélsőségek megjelenése lehetséges, de ide sorolható a természetes személyek esetében a szegények és a gazdagok közötti különbség egyre jelentősebbé válása is országon belül és nemzetközi méretekben egyaránt,
- hatalom megszerzése szűk csoport részére lehetséges, (világméretű szabályozottság kialakítása lehetséges), ez főként a regionális együttműködési rendszerekben jelenhet meg,
- nemzeti szuverenitás csökkenése, mivel önálló országgént nem lehet fejlődő, működő gazdálkodást fenntartani, demokrácia deficit alakulhat ki, (ennek nehézségei és hátrányai az egyes emberek és országok esetében elutasítás formájában jelenhetnek meg),
- politikában és a gazdasági életben is jelentős kockázat a korrupció megjelenése,
- lehetséges egyes régiókon belül bérarbitrázs kialakulása, amely egyre erőteljesebb világméretű összekapcsolódást eredményez,
- adótervezés, és szükség esetén adóarbitrázs létrejötte a kedvező lehetőségek kihasználása érdekében egyes vállalkozói csoportok de esetenként magánszemélyek esetében, és végül
- konglomerátum jelenhetne meg, amelynek tagjai a világ egészére kiterjedően a fogyasztók, a tőketulajdonosok, a termelők és a munkavállalók.

A globalizáció hátrányai tehát becsülhetők, sőt néhány lényeges jellemző már a jelen időszakban is érzékelhető, és nem biztos, hogy az előnyök arányban állnak a felsorolt lehetséges hátrányokkal. Ez az oka, hogy ma már egyre többen felismerik, hogy a fenntartható fejlődés kérdése napi aktualitássá vált, és vannak akik megkérdőjelezzik a jelen időszakban ennek a gondolatnak a lehetőségét is, elfogadva a nulla növekedés fogalmát. Ezért került előtérbe az alternatív megoldásokkal foglalkozók gondolatainak vizsgálata, mint amelyről már korábban szó esett, és amely lehetőségekről még szó lesz a továbbiakban (ilyen az etikai befektetés, az etikai bank tevékenysége).

2.9. Fenyegető világrecesszió?

Az utóbbi időben a tekintélyes nyugati lapokban egyre több cikk jelenik meg a világ pénzügyi rendszerének ingatagságáról és az USD értékének változásáról. Az IMF által közzétett anyagokban utalás található arra, hogy a világgazdaság fejlődésének lassulása jelentősebb, mint amire a számítások utaltak. Sok és nehéz problémával kell szembe néznie a világgazdaság országainak (a fenntartható fejlődés kérdéseinek áttekintése kapcsán is).

Japán bankjai súlyosan eladósodottak, az Európai Központi Bank az alapkamatláb alakításával vonakodik, úgy tűnik, hogy a világ gazdasági növekedését éppen a fejlett országok gazdaságában megjelent nehézségek fenyegetik. (Az USA gazdaságának növekedése 2001-ben 2 %-ra mérséklődött és 2004-ben az EU gazdasági növekedése is megtört, 2005-ben már a világgazdaság egyes régióival szembeni lemaradás kérdései is megjelentek az újságok cikkeiben).

A globális gazdasági lassulás következtében a tőkemenekülés a fejlődő országokból a fejlett országokba – alapvetően az USA –ba – irányult, de 2001. májusában világossá vált, hogy ez sem jelent a tőke számára kedvező megoldást, ill. kockázatmentességet. A kezdeti tőkemenekülés alapvetően a gyengén fejlett országokat sújtotta (Sao Paulo, Manila stb. . .) de a részvényárfolyamok változásai az USA befektetői számára jelentős veszteségeket okoztak.

A globalizáció a válságok tekintetében is gyors és összekapcsolt folyamatként működik. Az USA központi bankja – a FED – több alkalommal csökkentette az irányadó kamatlábat, de a stagnáló gazdaságot nem sikerült élénkítenie.

Lyndon LaRouche amerikai politikus és közgazdász a pénzügyi helyzet alakulását illetően fontosnak tartja a nemzetközi párbeszédet, mivel véleménye szerint a Bush kormányzat működésének kezdeti szakaszában a pénzügyi helyzet kedvezőtlenebb lett. . A FED elnökének kamatláb csökkentését elhibázottnak tartja, és fontos kérdésként jelöli meg, hogy „A hitelezést irányítani kell. Több hitelre van szükség, de a hiteleket a fizikai termelő szférába kell irányítani, amely jótékony hatással van a reálgazdaságra”.

A XXI. század elején kedvezőtlenebb a helyzet, mint a korábbi időszakokban volt. A világ vezető tőzsdéin erőteljes a spekuláció, a derivatívákkal kereskedés általános és óriási mértékű (becslések szerint négyszázezer milliárd USD). A gondot tehát az okozza, hogy a tőke – forró tőke, vagy tőkemenekülés formáját öltve – súlyos nehézségeket okozhat az egyes országok számára, akár fejlődő, akár fejlett országról is van szó. A hirtelen tőkekivonás likviditási nehézségeket eredményezhet.

Az egyes országok kormányainak azonban többféle eszköz rendelkezésükre áll a globalizáció hatásainak alakítására, a kedvezőtlen hatások csökkentésére, ezek:

- pénzügyi eszközök kereskedelmének megadóztatása, amely a pénzügyi spekuláció csökkenését eredményezheti,
- rendkívül rövid időre megszerzett tőke hozadékára kivetett igen magas adó alkalmazása, hogy a beruházásokhoz hasonlóvá váljék a hozadékuk,
- helyi megtakarítások adott környezet regionális fejlesztését eredményezze,
- monopóliumok visszaszorítása, a versenyhelyzet kedvezőbbé tétele,
- tartalékolási kötelezettség jelentős növelése a rövid lejáratú letétekhez kapcsolódóan,
- jelentős jövedelem-eltérések mérséklése adók kivetésével.

A globalizáció súlyos következményeinek változtatására néhány közgazdász által javasolt megoldás a - regionalizálódás és egy új forma, az ún. szubnacionális integráció.

A korábban említett megoldások mellett a közgazdászok egy része visszatérést javasol a szorosabb regionális együttműködés kialakítására. Úgy ítélik meg, hogy a gazdasági integrációk lehetőséget adnak az egyes országok részére a közösség segítségével a globalizáció lehetőségeinek kihasználására.

Az így létrehozott integrációk, megállapodáson alapulva tudnának hatékony együttműködést kialakítani és védelmet adni a multinacionális cégek érdekvényesítésével szemben. Amennyiben ez a megoldás nem lenne alkalmas, egy másik forma a *szubnacionális integráció*, amely a termelői-fogyasztói szövetkezetek átalakult, a globalizáció időszakára jellemző változata.

Már korábban szót ejtettem arról, hogy a kis országok lehetőségei meglehetősen korlátozottak, érdemes azonban néhány gondolat erejéig kitérni arra, hogy mit lenne célszerű a gazdasági vezetés során figyelembe venni a jelen gazdasági feltételek kedvező felhasználása érdekében a magyar gazdaságban:

- a gazdaság tőkeszegény, ezért a tőkebehozatal lehetőségét fenn kell tartani, ezt azonban szigorú feltételek között, precíz szerződésekkel kell rendezni,
- a hazai gazdaság jelen fejlettségi szintjét tekintve törekeny, ezért a fejlődés lehetőségének védelmét meg kell teremteni, amely ugyancsak előnyös szerződések megkötésével lehetséges,
- célszerű az informatikai fejlesztésekre összpontosítani, ehhez kedvező feltételeket teremtve a képzés folyamatában,
- törekedni kell a pénzügyi centrum szerepvállalására, ám ekkor szigorú szabályozással elejét kell venni a pénzügyi bűnözés felerősödésének.

Fontos, hogy a kis országok – így a magyar gazdaság is – ügyeljen arra, hogy jelentős adósságállomány sem nemzetközi, sem államháztartási területen ne halmozódjon fel, mert a külső és belső eladósodottság súlyos gondot eredményez hosszú távon. A megtermelt GDP felhasználásával lehet a fejlesztés lehetőségeit biztosítani, ám ha a GDP-t jelentős mértékben (50-90 % - ban) adósságszolgálatra kell fordítani, a fejlődés lehetőségét a szükséges rövid távú megoldások hosszú távon lehetetlenné teszik.

Az eddigiek alapján - úgy gondolom - levonható az a következtetés, hogy a különböző fejlődési időszakokban hasonló, de a kor jellemzőinek megfelelő nehézségek alakulhatnak ki a műszaki és gazdasági fejlődés valamint a pénzügyi élet területén, amelyre a fejlettségnek megfelelő választ kell kidolgozni. Érdemes felidézni, hogy a korábbi időszak (a XX. század 30-as éveinek) adósságkérdéseinek megoldására központosított devizagazdálkodás bevezetésével reagált az akkori gazdaság, a jelen időszakban e kérdésre új választ kell keresni.

Marcus Aurélius szavai ma is igaznak tűnnek, azaz:

"Állandóan gondolj rá, hogy ami most van. olyasmi azelőtt is volt. Gondolj arra is, hogy ezután éppen úgy lesz. Saját élményeid és a régebbi történelem tanulmányozása alapján idézz szemed elé egész színjátékokat, a maiakkal azonos jeleneteket: Hadrianus, Antonius vagy Fülöp, Nagy Sándor, Croisos egész udvarát. A színjáték ugyanaz, csak a szereplők mások!"

A közgazdaságtan
biológiának egy ága”.

„szélesebb értelemben véve a
Alfred Marshall

3. A fejlődés jellemzői – az ember és a természet viszonya

3.1. Természet – gazdaság – evolúció

Az ember globális lénynek tekinthető. A természet és a társadalom összekapcsolt működésében fontos szerephez jut tudatos magatartása, amely a fejlődést és a nem kellően megfontolt változtatásokat egyaránt eredményezheti, átalakítva ezzel környezetét. Az átalakulás a környezetben lehet kedvező, amely az egyes növény- és állatvilágok ill. állati közösségek fejlődési lehetőségét hordozza, de lehet kedvezőtlen hatású is.

1979-ben Major István [8] a következőket fogalmazta meg (ami sajnos a kedvezőtlen együttműködés példájaként említhető meg) „Pusztul az állatvilág. ... Az utolsó háromszáz esztendőben 72 emlős-, és 139 madárfaj pusztulását jegyezte fel a tudomány.” Az ember természetátalakító tevékenysége, a gazdaság és a gazdálkodás folyamatának fejlesztése már az egyes állatok életterének csökkenését eredményezte. Az elmúlt időszak környezeti szennyezettsége, és esetenként környezeti katasztrófái ezt a gondot még csak növelték. (pl.: aranybányászat – zagyta tartalmának a folyóvízbe kerülése, amely az élővilág teljes pusztulását eredményezheti, olajszállító tanker tengeri katasztrófája, amely a tengervíz élővilágát és a part szennyezettségét hozza, egyben a turisták elmaradását, és a környékbeli lakosság életlehetőségének romlását stb...).

E gondolatokat ismerve mégis igen fontosnak kell tekinteni az egyes tudományok önálló, valamint együttes kutató-fejlesztő munkáját, mivel ez jelenti a haladás feltételrendszerét. Szükséges lenne azonban, hogy a fejlődés várható előnyei mellett a nem várt, kedvezőtlen feltételekre is kellő mértékben figyeljen az emberiség. Fontos annak az értéknek az elfogadása, hogy az ember „hozta létre” a gazdaságot, így a gazdaságnak azért kell megfelelően működnie, hogy kiszolgálja az embert, az ember igényeit.

Ma már közhelynek tűnik, hogy a különböző tudományágak együttműködése minden esetben előnyöket hordoz (de, mint ismert az előnyök mellett megjelennek a nehézségek is, amelyről a sikerek esetében hajlamosak vagyunk elfeledkezni!). A fejlődés kérdéseinek megértéséhez érdemes áttekinteni az ember és a természet viszonyát, mivel ez könnyebbé teszi meghatározott folyamatok megértését, a természet változásaihoz való alkalmazkodás lehetőségét.

Különösen sok meglepetéssel teli tendencia fedezhető fel a természetben jellemző fejlődés és a gazdaság változásának tekintetében. Felfogható úgy, hogy megpróbálunk párhuzamot vonni a kettő között, így közelítve a megoldás felé:

- 1.) mindkettő „élő” szervezetnek tekinthető (az egyik a Föld, a növények, állatok, ember szerves együttműködésének egysége, a másik adott terület, épített környezet, a működtetés és az ember létének és tevékenységének együttese, ahol az ember a tevékenységével alapvetően alakítja mindkét terület sajátosságait),
- 2.) mindkettő érdekrendszerének megfelelően cselekszik,

- 3.) mindkettő közvetítőközegben mozog (energiafelhasználás és fejlődés, ill. pénz – energiafelhasználás – fejlődés),
- 4.) mindkettő fejlődésében jelentős korlátok érvényesülnek, ill. ahol nem, sok esetben jelentős kockázatok hatnak (pl.: természetükben, jellemzőjükben veszélyes biológiai változások, ill. gazdasági változások súlyos következményei)
- 5.) mindkettő csak rendszerben tud jól működni és a harmonikus feltételek bármelyikében bekövetkező változás a rendszer egészének működésében változásokat hoz, súlyos esetben az egész működését veszélyezteti (tehát mindkettő rendszerszemléletű),
- 6.) mindkettő folyamatosan változik, fejlődik, ami nemcsak a működés során történik, hanem az újdonságok (innovációk) kialakításával is jelentkezik (evolúció),
- 7.) közgazdasági gondolkodás nem lehet független a természeti környezet változásától, mivel ez a természethez kapcsolódó ember gondolkodása, és a már kialakult jellemzők gazdálkodás területére történő leképezése (amennyiben függetlenné válik, óriási kockázatok forrása lesz, ami részben a változások okán jelenhet meg – valamely újdonság következményének újonnan megjelenő kockázati formája – ill. részben a kedvezőtlen környezeti változás csökkentésének igénye – hátrány csökkentése, ill. megszüntetése -)

A gazdaság és a természet szoros kapcsolatára a **fiziológusok hívták fel a figyelmet**, ezt úgy fogalmazták, hogy a természet és a társadalom is ideális rendben működik. **Quesnay művéből** idézi Földes Béla, hogy „határozott természeti rend és természettörvények az emberi társadalmak fölött is uralkodnak”. (Súlyos környezeti károsodás az ember és környezete létét veszélyezteti adott területen, esetleg az egész Földön is).

Az ember azonban a XX. században elfelejtett a természet törvényeire odafigyelni, ennek következtében sok helyen visszafordíthatatlan károsodás, környezetszennyezés jelent meg – általában fogalmazva felborult az egyensúlyi helyzet. Ez érzékelhető változásokat hozott, mivel óriási területek váltak sivataggá, csökkent az esőerdők területe, folyamatosan változik az éghajlat adott területen stb. . .

A gazdaság és a természet kapcsolatrendszerére vonatkozóan a kutatás egyrészt az **evolúció**, másrészt a **rendszerelmélet** irányában valósult meg. Érdemes röviden áttekinteni ezek szerepét és jellemzőit, mivel mindkettő értékes következtetésekre ad lehetőséget. .

Adam Smith kutatásai is a természethez kapcsolódva indultak. Feltételezte a „láthatatlan kéz” szerepét, eljut az emberi önzéshez, amely a gazdasági gondolkodásban jelentős tényező, mivel a társadalomban az összeredmény maximumát eredményezi az egyének tevékenysége. **Malthus Huxley Osborn** [9] már a következőképpen fogalmazza meg gondolatait: „A növények és állatok növekedésének korlátja, mint azt tapasztalatból tudjuk, a hely és a táplálék igénye, ... olyan helyen várjuk a legnagyobb növekedést, ahol a hely és táplálék bőségesen áll rendelkezésre. .... Ugyanezen elven azt várhatjuk, hogy ott fogjuk a legnagyobb valós növekedést tapasztalni a népesség számában, ahol a jó földekből és ezek termékeinek elosztási módjából a legnagyobb mennyiségű szükségleti cikk adatik a társadalomnak”.

Ezt követően, ennek ismeretében fogalmazta meg Darwin az evolúció elméletét, azt a jellemzőt, hogy a szűkös erőforrások közt a létért folyó küzdelem szelektálja a résztvevőket, fejlődést eredményezve, de hozzáteszi azt is, hogy a fejlődés nem lehet végtelen!

Ez a rövid áttekintés jelzi, hogy a természet és a gazdaság jellemzőiben hasonló törvényszerűségek jelennek meg. Érdemes észrevenni, hogy mindkét terület külső megjelenésében és tartalmában is állandó változás alatt áll. **Alfred Marshall** az első, aki a fejlődés értelmezése kapcsán elkülöníti a rövid és a hosszú távot, így munkája eredményeként a közgazdaságtanban is szerephez juttatja az evolúciót.

Az evolúciós megközelítés értékét **Samuelson P.A.** is elismerte, de az evolúciós gazdaságtan jellemzőit a XX. század végén **Kenneth E. Boulding** fogalmazza meg a következőképpen „az evolúció az a minta, amely érzékelhető az univerzum felépítésében térben és időben” (Ecodynamics).

A másik igen jelentős kutatási területet a **rendszerelmélet** jelenti. Churchman C.W. [10] írja Az általános rendszerelmélet című munkájában „..... az általános rendszerelmélet az általános rendszer keresésének módszertana”. E megfogalmazáshoz kapcsolódik, és gazdasági területre kivetíti a fogalmat „A rendszerelmélet és a vállalat vezetés” című művében három szerző (Johnson, A. R. – Kast F. E. – Rosenzweig J.E [11] a következőképpen: „A gazdasági szervezet embereknek, anyagoknak, gépeknek és egyéb erőforrásoknak olyan – társadalmi rendszerre integrált – együttese, amely kölcsönhatások sorozata által bizonyos feladatok elvégzésére irányul.”

Fontos, ebből következik, hogy az evolúció és a rendszerelmélet együtt lehetőséget ad környezetünk (gazdasági, társadalmi, politikai és természeti) jobb megértésére, ehhez megfelelő módszertant adva.

Adott környezet folyamatosan változik és ez hat a kialakult rendszerre, azaz az éppen létrejött egyensúlyi helyzetet változtatja meg, új egyensúlyi helyzetet teremtve. A rendszer matematikai modellezésében jelentős korlátok működnek, mivel a rendszer állandóan változik, az egyensúlyi állapot felé tart, modellezni tehát csak az optimális feltételrendszert lehet.

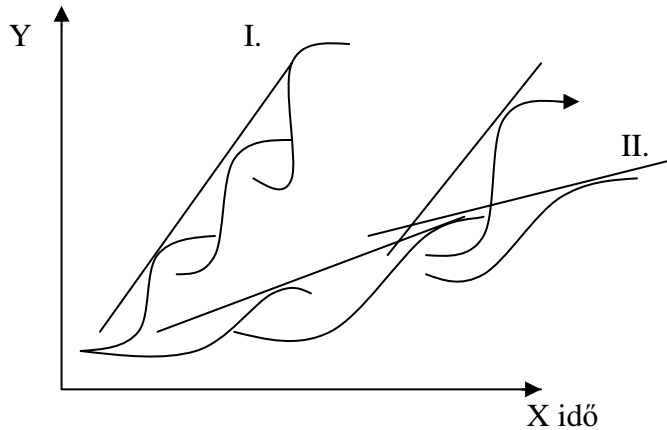
A természet és a gazdaság közötti kapcsolatot (mint már láthatóvá vált) az ember teremti meg. Az ember tevékenysége, szervezetei, a munkamegosztás a kis, egyszerű szervezetektől a bonyolultabb változatok felé tart, a résztvevők tevékenysége differenciálódik (időben és térben egyaránt). A munkamegosztás, a specializáció az organikus és a gazdasági, társadalmi szervezetekre egyaránt jellemző. A fejlődés iránya tehát a komplex rendszerek létrejötte, amely azonban optimummal bír, túlzott méretek esetében bekövetkezik a szétesés (pl.: nagy birodalmak kialakulása és vége).

Az evolúció a természetben olyan stratégiák kialakulásának kedvezett, amelynek során a felhasznált energia (pl.: élelem megszerzése) alacsonyabb volt, mint a megszerzett, így volt esély csak az életben maradásra.

Az ember esetében a cél a profitmaximum elérése minél kisebb szellemi vagy fizikai erőfeszítés útján. A tevékenységek kiválasztódását ez a feltétel határozza meg, így a gazdasági verseny az előbbi evolúciós stratégiának megfelelő lesz.

Az élő rendszerek mozgásformája (természet és gazdaság is) S görbével írható le. Amennyiben a rendszer növekedése korlátlan, exponenciális görbével közelíthető (modellezhető), míg ha a növekedés korlátok között valósul meg, akkor logisztikus görbe segítségével írható le. Az jól érzékelhető, hogy a jelenlegi világgazdasági rendszerben a korlátozott forrásokkal rendelkező rendszerjellemzők érvényesülnek alapvetően, így az egyik legjellemzőbb görbetípus az univerzum leírására vélhetően az S görbe.

A társadalom és a gazdaság is korlátozott forrásokkal rendelkezik, így az üzemgazdaság területén is alkalmazható az S görbe, amelynek – e területen hasznosítható - feldolgozása Kovács Géza nevéhez fűződik a következőképpen:

Az I. és II. burkológörbe két cég technológiai fejlődését mutatja. Kezdetben a II. cég nagyobb teljesítményt jelez, de a műszaki fejlődés az I. cég által választott technológia útján gyorsabb volt, így később ez a cég éri el a jelentősebb eredményt, a nagyobb teljesítményt. A II. cég vezetése a lemaradást észlelve új technológia bevezetésével próbálkozik, ami korszerű technikai színvonalat eredményez így a nyíllal jelzett fejlődési szakasz jelenti az áttérést az új technológiára. A különböző technológiák egymást váltása egymásba fonódó logisztikus görbékkel írható le, így ez a modell jelenti a cég vezetése számára a segítséget a technológiaválasztások elemzéséhez.

Amennyiben a görbét a különböző, egymást váltó termelési módok ábrázolására alkalmazzuk, arra az eredményre jutunk, hogy adott korokban a termelés szempontjából legjelentősebb termelési tényező ábrázolása szükséges.

A következetesség az igényli, hogy minden időszakban az adott időszakra jellemző alapvető jelentőségű termelési tényezőre kell alapozni a termelési mód értelmezését. Mit jelent ez a jelen társadalmában? Azt, hogy az **új, döntő fontosságú tényező az információ, és kialakulóban van a jelen időszak információs társadalma!**

Az információ hatalom, ami az új típusú társadalomban azt eredményezi, hogy nem az anyagi javak, hanem az információ termelése biztosítja a társadalom legdinamikusabb fejlődését várhatóan az elkövetkező időszakban.

Herbert A. Simon ezt a következőképpen fogalmazta meg: „Az írásos történelem folyamán talán három olyan változásra serkentő hatást találunk, amely elég erőteljes volt ahhoz, hogy alapvetően átformálja az Embert. A mezőgazdaság bevezetése . . . az ipari forradalom . . . a számítógép forradalma . . .” . Saját szavakkal megfogalmazva a föld, a gőzgép és a számítógép jelenti a legjellemzőbb feltételeket a fejlődésben. Éppen ez adja az igényt arra, hogy át kell gondolni, hogyan jutott a fejlődés az információs társadalomig, a számítógép forradalmáig.

3.2. . . . . déjá vu a műszaki fejlődés áttekintése kapcsán

1979-ben megjelent egy jelentés Washingtonban, amelyben komoly tudós testület a következő megállapítást tette: "A modern elektronika korszaka megindította a második ipari forradalmat . . . ., hatása a társadalomra még nagyobb lehet, mint az első". (Microstructure Science; Engineering and Technology, National Academy of Sciences).

Alexander King pedig úgy fogalmaz, hogy "Mi ez a nagy felhajtás a mikroelektronika körül? Miért véli sok, egyébként józan és megbízható ember, hogy új ipari forradalom előfutáráról van szó?" [12] (Jelentés a Római Klub számára - Statisztikai Kiadó Vállalat, Budapest, 1984)

Az jól észrevehető volt, hogy az utóbbi két évszázad robbanásszerű fejlődést eredményezett részben a műszaki fejlődés területén, részben a hozzá kapcsolódó gazdasági területeken. A két terület igényei és lehetőségei felerősítették egymás hatását. Olyan műszaki megoldások születtek, amelyek új termékeket hoztak létre, majd ezek igényelték a további alap kutatásokat és ez hosszú időszakon keresztül jelentős fejlődést eredményezett. Az is elmondható, hogy sem a gazdaság sem a műszaki élet területén az írott történelmi időszakot figyelembe véve, még soha nem volt ennyire jó az ellátottság. Az iparosodott országokban a jólét ezen a fejlődésen alapult (miközben a gyengén fejlett országok elmaradottsága egyre erőteljesebbé vált szinte minden területen).

A műszaki fejlődés a termelékenység növekedését eredményezte, ez az árak csökkenéséhez vezetett, ami a bérek növekedésével társult, és ez utóbbi magasabb igény szint kialakulását eredményezve magasabb foglalkoztatottsági szintet hozott létre. Több közgazdász úgy ítélte meg, hogy a növekedés határtalanná vált az ipar területén. (Továbbra is megtartva azt a megállapítást, hogy ugyanez a mezőgazdaság tekintetében nem lehetséges, mivel a föld korlátozott volta ezt nem teszi lehetővé).

Az iparilag legfejlettebb országok technikai újdonságai óriási keresettségnek örvendtek, ami jelentős kereskedelem bővülést hozott világgazdasági szinten, (a világpiac kiszélesedése) és hozzájárult a további fejlődéshez. A fejlett ipari termékek jelentős újdonságtartalommal rendelkeztek a hagyományos termékekkel összehasonlítva, ennek eredményként árszínvonaluk a világpiacon magasabb volt, mint a többi terméké, ami adott exportőr ország számára magasabb cserearány kialakulását jelentette. Ez a fejlett ország gazdasági és pénzügyi előnyét tovább növelte a többi országhoz mérten. Az országok így két alapvető csoportra "szakadtak", fejlett (ami a gazdagsággal azonosított) országok és gyengén fejlett országok (ami a szegény országok szinonimája lett).

Ami nagyon lényeges ebben a folyamatban, hogy a változások a munkaerő átstrukturálódását eredményezték (már nem kellett annyi takács (XIX. század) például, de szükség volt sok szolgáltatóra, majd újabb váltásként (XX. század) már nem volt szükség annyi fizikai munkásra, de szükség volt számítástechnikában járatos szakemberekre, stb. . .). Említést érdemel az, hogy adott gazdasági környezetben, a XVIII. századi a géprombolások éppen azért voltak, mert az emberek a tömeges munkanélküliségtől, munkahelyeik elvesztésétől, az óriási nyomor kialakulásától félték!

A jelen időszakban a gazdaság fejlesztésében részes cégek, kutatóintézetek úgy ítélik meg, hogy az újdonságok hatása várhatóan a korábbi fejlődési jellemzőket egy sokkal magasabb műszaki, gazdasági szinten ismételheti meg. (Gondolni kell arra, hogy a mikroelektronika a

számítógépek, televíziók készítésének iparágát hozta létre, azaz a mikroelektronika beépült a technológiába, ehhez kapcsolódott a javítószolgálat majd a távközlési hálózatok esetében a kábelhálózatok kiépítése, majd javítása stb. . ., ezek mind megannyi új munkahelyet, a szolgáltatások területén megjelenő igényeket jelentették).

A mikroelektronika területén lezajlott robbanásszerű fejlődés következménye az óriási kapacitású mini-egységek, eszközök, kalkulátorok stb. . . kialakítása, igen alacsony áron, nagy tömegben.

Az ipari termelésben fokozatosan jelent meg a mikroelektronika, a robottechnológia. Ma már igen elterjedt és a legveszélyesebb munkákból igen sok területen kiváltja az embert. *Meg kell különböztetni azonban három tényezőt, a mikroelektronikai ipart és a benne rejlő lehetőségeket, az új termékeket, amelyeket a korábbi ismeretek segítségével lehet létrehozni és az eszközök felhasználását, ennek külkereskedelmi lehetőségeit (és ezek igen széleskörű hatásmechanizmusának feltérképezését).* A lakásokban, otthonokban is megtalálható a személyi számítógép, a mobiltelefon, a telefax, a műholdas adat és műsorcsatornák, bekapcsolódtak az üvegszál kábelek és az ezekhez kapcsolt szolgáltatások stb. . . Várható ezek további terjedése és szolgáltatásbővülése is.

Külön igen jelentős terület az irodai munka, ahol az ügyvitel számítógépes rendszerrel történő megoldása jelent a korábbiakhoz képest lényeges változást (egyben lehetőséget teremt az óriáscégek esetében a monopol-lehetőség kihasználására, hogy a nemzetközi együttműködés zavartalanságát saját pénzügyi előnyeik növelésére fordítsák pl.: Microsoft . . .)

Bármely területet vizsgáljuk azonban, a hasznosítás ott lesz gyorsabb és eredményesebb, ahol fejlettebb az ipar, a gazdaság és a társadalom. A fejlettségbeli eltérésektől függetlenül azonban az új technológia szinte észrevétlenül minden területen megjelent már.

A technológia fejlődése tehát az elmúlt időszakban jelentősen átalakította egy-egy gazdaságon belüli munkamegosztás jellemzőit, de nem hagyta változatlanul a nemzetközi munkamegosztást sem.

Az élvonalban működő cégek mindig csak az innovációval, az ehhez kapcsolódó feladatokkal törődnek, és nem foglalkoznak azzal, hogy a feleslegessé vált munkaerőt hol célszerű foglalkoztatni, vagy milyen megoldások lehetségesek e nehézség orvoslására. A transznacionális és internacionális cégek (róluk később szó esik) csak a legkedvezőbb megoldásokat igyekeznek megtalálni, és a további nehézségeket nem veszik tudomásul.

A megoldás kérdésével már a 80-as években a Római Klub is foglalkozott. Megállapításait úgy foglalta össze, hogy ha az emberi munkaerőt kiváltja a magas termelékenységű dolgozó gépek csoportja, át kell alakítani a foglalkoztatottságot, úgy, hogy ez a fogalom más értelmezést kaphasson. Az egyén foglalkoztatottsága csökkenhet, de a társadalom és egyben a saját érdekében élethosszig tartóan tanulhat (life long learning), fizetett módon, hogy más szakmában tudja tudását felhasználni (ami az aktív és a képzési szakaszok rotációs formáját jelentheti hosszú távon a társadalom tagjai számára).

Továbbképzés és munkaidő-kedvezmény alkalmazásával kedvezőbb feltételek megteremtése jelentheti a probléma megoldását. Ez egyben arra is feltételt teremt, hogy a további fejlődés lehetséges legyen, mivel a továbbképzés az új ismeretek felhalmozásának lehetőségét adja.

3.3. . . . . és a jelen időszak műszaki megoldásai, a XXI. század elején

2010. márciusa, hétköznap, reggel 7 óra.

A cég munkatársai gépkocsiba ülnek, komputer segítségével a munkahelyükre hajtanak. A cég vezetője és alkalmazottai munkájukat kezdik. Bekapcsolják a számítógépet. Rálépnek az Internetre, hogy meggyőződjenek a diszponibilitásról, majd a bankot keresik, hogy fizetést teljesítsen. Az aláírás elektronikus, a kapcsolatot a gépek rendezik. A cég megrendeli a termeléshez szükséges anyagokat, tartalékalkatrészeket, majd a számlán lévő, adott napon fel nem használt pénzzel a cég treasuryje rövidtávú tőzsdei ügyletet köt elektronikus kereskedelmi rendszerben. A nap végén a legújabb kamatrátákról kérnek információt a nemzetközi pénzügyi piacokról és kamatarbitrázzsal növelik a számlán lévő pénzüket.

Tájékoztatók a nemzetközi és hazai tőkepiaci feltételekről. A cégvezető cégének nemzetközi együttműködését egy elektronikus rendszerben létrehozott konferencia (videokonferencia) igénybevételével segíti. A résztvevők gyors döntéseikkel jelentős piaci hozadékot érnek el az együttműködés továbbfejlesztésével, és az egymás számára a saját piacaik jellemző feltételeiről adott információk felhasználásával.

Késő délután a cég vezetője egyedül érzi magát, társalogni szeretne. Tanácsadót kér, akinek a képe - széles mosollyal - jelenik meg a képernyőn, és közli: a cég pénzügyei rendben vannak, a rövidtávú ügyletek hozadékai kedvezőek, a betétszámlán lévő összegek jövedelme kedvezőbb, mint a várt, a beruházási tartalékok a megtervezett ütemben alakulnak, a tőkepiaci lehetőségeket a cég kedvezően alkalmazta fináncbefektetései kedvezőbbé tételében.

A cég vezetője megnyugszik, kocsijához megy, bekapcsolja a fedélzeti komputert, programozza lakáscímét és - hátradől kocsijában.

Vízió? Vagy elképzelhető lehetőség? Az informatika fejlődése megdöbbentő távlatokat jelez!

A jelen időszakban általánosan ismert kifejezések: eBusiness, eCommerce, eBanking stb. . . A kifejezések a ma embere számára azt jelentik, hogy olyan műszaki megoldások segítik, amelyek a kezelő ismeretek szintjén a leggyorsabb és legpontosabb információkat biztosítják, és lehetőséget adnak a banktevékenység, a kereskedés, a turistautak szervezése, adott helyszín ellenőrzése és más feladatok számítógépen történő megoldására.

Ezen feladatok megvalósításához a legutolsó láncszem a virtuális terminál problémájának megoldását jelentő webtechnika elterjedése volt. Ennek jelentősége azzal is mérhető, hogy rövid időn belül minden jelentősebb szoftvertermék is elérhető lesz webböngészőn keresztül is. Ma már az elmúlt időszak igen gyors változásait úgy emlegetik, hogy informatikai forradalom. Ennek célszerű néhány elemét megemlíteni, csak felsorolás jelleggel:

- 1959. az USA Hadügyminisztériuma a későbbi internethálózat alapjának kifejlesztését kezdeményezi, ami a későbbiekben a távoli területek számítógépeinek együttműködési lehetőségét teremti meg,
- 1979. az első személyi számítógép (ZX90. - Sir Sincler) megjelenik, amely megteremti a tömeges elterjedés igényét,

- 1979. az USA Hadügyminisztériuma kidolgozza az internet protokoll szabványt, ami a tömeges kapcsolódási lehetőség megjelenésével párosul,
- 1979. a Xerox cég felhasználóbarát grafikus felületű operációsrendszert hoz létre, a nem számítástechnikus felhasználók is hozzájutnak az informatika alkalmazásához,
- 1989. létrejön a World Wide Web technika, azaz a virtuális terminál probléma megoldásával a nem számítástechnikus felhasználók is elérhetik és használhatják a távoli rendszereket.

Ezek együttesen az informatika tömeges alkalmazását eredményezték, ami az üzleti életben alapvető változásokat hozott, valódi korszakváltás következett be. Alapvető értéké vált az információ ("az információ hatalom") és drasztikusan felgyorsultak az üzleti és igazgatási folyamatok is. Az információáramlás minőségi változása következtében a világ "leszűkült", globalizálódott. A tér és az idő fogalmai - e területen a hagyományos értelmezéshez képest - megváltoztak.

Szükségessé vált a jóval gyorsabb és megalapozottabb piaci reagáló képesség, a döntéshozatali mechanizmusok a belső és külső folyamatok hatékonyságának növelése. Ezt segítette a nyilvántartási rendszerek korszerűsödése.

Ami a döntési folyamatokat illeti, szükségessé vált a döntéshozatali rendszer átalakítása. Ez lehetséges a vállalat-szervezési módszerek, valamint az informatikai eszközök alkalmazásával, ill. a kettő együttes felhasználásával.

A vállalatokhoz a hagyományos belső struktúrák mellett a vállalaton kívüli együttműködő struktúrák kapcsolódnak, így a külső kapcsolatrendszer felértékelődik. Ezt nevezhetjük **szervezeti globalizációnak**.

A vállalat azonban együttműködik más szervezetekkel is (bank, vámszervezetek, biztosítók, adóhatóság stb. . .) ezeket a folyamatokat lehetséges automatizálttá tenni, ezt nevezhetjük **folyamati globalizációnak**.

Az elektronikus üzletvitel rendkívüli módon növekszik. Ez valószínűleg szelektálni fogja a vállalatokat. A cégeknek tehát létérdekük lesz az alkalmazkodás. Lehetséges, hogy a későbbi nyilvántartási rendszerek úgy szerveződjenek, hogy ágazatonként országos, vagy világméretű "virtuális piacok" alakuljanak ki, amelyeken mindenki egyenrangúként kereskedhet. Ez a verseny a nagy cégek számára kedvező, mivel szállítási lehetőségeik, tőkeerejük valamint minden más gazdasági és a tevékenységet segítő kiépített feltételrendszerük az együttműködést segíti és fajlagosan alacsony költség szinten tartható.

3.4. A kezdetek a pénz fejlődésében és a gazdaságban

A gazdasági fejlődés folyamata több alkalommal mutat hasonló, igen jelentős változásokat a világgazdasági együttműködés területén. A legkorábbi változásokat a nagy társadalmi munkamegosztások okozták, amelyek során lényeges pénzügyi folyamatok történtek.

A *pénz* - az általános egyenértékes szerepét tartósan betöltő csereeszköz - az áruvilág terméke. Pénztörténeti szakemberek szerint Asszíriában már 4000 évvel ezelőtt ismerték a bélyegezett aranyat, amely a mai pénz őseként értelmezhető. Mezopotámiában már négy, hatezer évvel ezelőtt ezüstért adtak-vettek, az ókori görögöknél pedig már mintegy 2600 évvel ezelőtt vert érméket alkalmaztak. A távoli területeken Kínában hasonlóan arany, ezüst és réz adta a pénzek alapját, formájuk pedig területenként jelentős eltéréseket mutatott.

A *pénz kialakulását* az árutermelés fejlődése eredményezte. A pénzként használt áruféle használati értékkel és belső hasznossággal (értékkel) is rendelkezett, így a közvetlen csere folyamatában állandó nagyságrendi viszonyokat alakított ki. Az ősi nagy társadalmi munkamegosztás következtében, az ősközösség előrehaladottabb szakaszában a többlet előállítás és cseréje jelentős változást eredményezett, kitermelte a csereeszközt, azt az árut, amely az általános egyenértékes szerepébe kerülhetett. *Ez a szakasz azonban még nem tette szükségessé a cserét csupán annak lehetőségét eredményezte.*

A fejlődés következő nagy szakasza az *első, a második és a harmadik nagy társadalmi munkamegosztás* azonban már szükségessé teszi az általános egyenértékes állandó alkalmazását. Emellett nem szabad megfeledkezni a gazdasági fejlődés más jellemzőiről sem, hiszen a technikai fejlődés a nemzetközi kapcsolatok növekedését és ezzel párhuzamosan a pénzzel kapcsolatos elvárások növekedését is eredményezi (pl.: ipari forradalom következtében időben és térben is "lecsökken" a távolság, ezért robbanásszerű kereskedelemnövekedés jelenik meg, ami szükségessé teszi nemcsak a pénzek, hanem a pénzzel kapcsolatos lebonyolító egységek, azaz a bankok fejlődését is). A változások méreteiket tekintve olyan jelentősek, hogy minőségi átalakulást eredményeznek.

A munkamegosztás, a technika és a technológia fejlődése egy idő után a fémek elterjedését (arany, ezüst, réz) és az ezekből kialakított érmék alkalmazását igényelte. Az elterjedés oka alapvetően a kedvező tulajdonságokkal magyarázható, azaz tartósak, egyneműek, oszthatóak, értékállandóak, könnyen felismerhetők, sőt olyan tulajdonság is megjelenik, hogy pl.: szépek, a tenyérben könnyen elhelyezhetők stb. . *Az arany érmejellegű, világméretű alkalmazása a nemzetközi kapcsolatokban megkönnyítette és meggyorsította a fizetéseket, ez a világgazdasági folyamatok összekapcsolódását, és - az adott korra jellemző - globális együttműködés lehetőségét eredményezte.*

3.5. A XX. század eleje

A XIX. század utolsó harmadára tehát a monometallizmus alkalmazása a jellemző, amelyet aranystandard rendszerként vagy aranyérme-rendszerként említ a szakirodalom. A rendszer jól működött, mivel az arany olyan feltételt jelentett, ami a stabilizátor szerepét juttatta érvényre, azaz

- a valutaárfolyamok stabilnak mutatkoztak, mivel az aranypontmechanizmus szabályozó funkciója érvényesült, így a kötelezettségek teljesítése aranyban vagy a pénzhelyettesben egyaránt megtörténhetett,
- az ár és az érték egybeestek, mivel a pénzhelyettes aranyra beválthatósága az arany értékmérő szerepét érvényre juttatta, az árak az értékhez igazodtak az országok közötti árszínvonalak ennek megfelelően alakultak,
- a kamatszintek kiegyenlítették a nemzetközi gyakorlatban, a tőkemozgás, az arbitrage segíti a folyamatot.

A XX. század első harmadában azonban súlyos nehézségek jelentek meg, és megváltozott az egész pénzügyi rendszer. Az I. világháború alatt és ezt követően az aranyérmerendszer megszüntetésére, és olyan pénzrendszer kialakítására került sor, amely még közvetlenül az aranyhoz kapcsolódott, ami a stabilitás lehetőségét adja, de lazább formában működik, így jött létre az aranyrúd ill. aranytömb, majd az aranydeviza rendszer.

1922-ben Genfben olyan ajánlást alakítottak ki a nemzetközi konferencián, amely a központi bankok számára módot adott arra, hogy a tartalékok egy részét arany mellett valutában képezzék. Azt is megfogalmazták, hogy az USD az arannyal azonos elbírálás alá esik. (Bár, akkor még az USD és a GBP is a világgazdasági folyamatok lebonyolítására hivatott, és az USD csak 1934-től szerzi meg a vezető helyet.)

Az 1929-33-as világgazdasági válságot követő években azonban - mint törvényes fizetési eszköz - megszűnt az aranyalapú pénzrendszer, azaz a nemzetgazdaságokban megszüntették az aranypénz - pénzhelyettesítő átváltást. *Az aranyalapú rendszerek megszűnése szükségszerű volt, ez két fontos feltételből adódott, egyik a nemzetközi kereskedelmi és termelési kapcsolatok rendszerének átalakulása, a másik a gazdaságokban érvényesülő állami beavatkozás (ez utóbbi a forgalomban lévő pénz manipulálása tekintetében volt jelentős).*

Az arany alapján kibocsátott pénz nem növelhető bármilyen mértékben, csak az aranyalapnak megfelelő mennyiségben, míg a pénzhelyettesek forgalomba kerülése szinte korlátlanul lehetséges. Az utóbbi forma kamatfizetési kötelezettséggel és inflációs lehetőséggel is társul. A bankokhoz áramló kamatok a cégeket nehéz helyzetbe hozhatják, mivel a gazdaságban ennek csak egy része válik termelő tőkévé, míg a többi a spekulációs folyamat részévé lesz (e területnek magasabb a profittermelő képessége, mint a termelőszféráé, hiszen ez utóbbi igen jelentős reáleszköz-lekötéssel társulva termel eredményt).

A pénzpiacok liberalizálása a vállalkozói szektor deregulálása kedvező feltételt teremtett a spekulációnak. A pénzpiacon nincsenek szállítási költségek, vám, tárolási költség, készletlekötés, a bankoknál elhelyezett pénz kamatozik. A pénzpiacon mozgó spekulációs tőke azonban nem termel új értéket, csak a korábban megtermeltet átcsoportosítja, sok esetben országok közötti átrétegződést eredményezve. A liberalizált pénzpiac a gazdasági növekedést nem segíti, a kockázatot ill. a bizonytalanságot viszont erősíti.

3.6. A XX. század közepe - a regionalizálódás jellemzői

Regionalizálódás és globalizáció!

A fogalmak látszólag egymással ellentétes folyamatokat jeleznek, mégis összetartozóak. A második világháborút követően megváltoztak a világgazdasági fejlődés jellemzői. Előtérbe kerültek olyan tényezők, amelyek már a korábbi időszakban is megtalálhatók voltak, de elemzésükkel, hatásaikkal nem foglalkozott a gazdaság. A nemzeti pénzek egyre gyakrabban kerültek nemzetközi forgalomba és váltak aktív részeseivé a külföldi műveleteknek (ez volt az adott pénzügyi rendszer jellemzője és egyben az ellentmondása is). Míg korábban a gazdasági tevékenység gyakran egy ország belső piacaira korlátozódott, ez időszaktól a nemzeti és a nemzetközi piacok között elmosódott a különbség, az összekapcsolódás vált a folyamat jellemzőjévé.

A II. világháború hatása három jellemző változást eredményezett a világgazdaság pénzügyi folyamataiban, ezek:

- kialakult a társadalmi rendszerektől függő pénzügyi rendszer, azaz a piacgazdasági feltételeknek megfelelően szervezett, a szocialista típusú és a fejlődő országokra jellemző forma,
- megváltozott a valuták, devizák átválthatósági foka, azaz kötött, vagy klíring valuták, transzferábilis valuták és konvertibilis valuták bonyolították le az együttműködők közötti pénzforgalmat, és
- világméretű dezintegráció zajlott, azaz valutáris övezetek alakultak és működtek, elválasztva az övezeteket és összekapcsolva az egyes övezeten belüli országokat illetve területeket. (Érdemes megemlíteni, hogy a valutáris övezetek létrejötte két módon történt, az egyik a gyarmatosítás - ilyen volt a dollár-övezet, a frank-zóna, a sterling blokk, vagy sterling övezet, a spanyol peseta övezet stb. . . azaz a nagy gyarmatbirodalmak,- a másik a szerződéses forma - ilyen volt a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa, KGST, de ilyennek indult az Európai Gazdasági Közösségek rendszere is.)

A kialakult övezetek közül a szerződéses övezetek vannak kedvező helyzetben, mivel állami szuverenitásuk teljes, a gazdasági és a diplomáciai kapcsolatok tekintetében teljesen önállóak, míg a gyarmatok esetében a piaci működéshez nincs referenciája az újonnan létrejött szervezeteknek, így a nemzetközi kapcsolatokban történő részvételük nehézkes.

Az övezetek léte és a kapcsolódó érdekösszegződés következtében felerősödött a protekcionizmus. Oscar Altmann, aki a Nemzetközi Valutaalap akkori elnöke a következőket mondja erről:

" A jelenlegi rendszer nem logikus, ha ezalatt egy olyan rendszert értünk, melynek alkotórészei összedolgozottak és egymást ésszerű módon támogatják. A rendszer a nemzeti és személyi érdekek és ezek konfliktusának az elavult és az új keveredésének terméke. Néhány komponens statikus, néhány fejlődik, mások ellentmondásosak."

A megállapítás - úgy tűnik, hogy - a jelen időszak gazdasági és pénzügyi feltételrendszerére is elmondható lenne.

3.7. A fejlődés folyamatának modellezése - folyamatábrával

„A gondolkodás azonban sosem érheti utol a valóság összetettségét, amely ezáltal mindig is sokkal gazdagabb lesz. A valóság képes meglepetésként hatni gondolkozásunkra, míg gondolataink képesek valóságot teremteni.” írja Soros György [13] A globális kapitalizmus válsága című könyvében.

A világ eddigi fejlődése során (mai tudásunk alapján) – mint erről már a korábbiakban szó esett - még soha nem érte el azt a technikai fejlettségi és eszközökkel való ellátottsági színvonalat, amelyre a jelen időszakra eljutott. A ma embere számára természetes a jó minőségű, divatos öltözet, a korszerű technikai eszközök használata, a minimális időigényű kapcsolatteremtés esetleg földrészek között, de nem jut eszébe, hogy ezen feltételek megteremtése során keletkeznek-e olyan ártalmak, amelyek a természeti környezetre károsan hatnak (pl.: valamely velünk élő növény, állat természeti környezetét megváltoztatja, a környezetben esetleg sok évvel később jelentkező mérgező hatást fejt ki).

Ez a kettősség ennek az időszaknak a jellemzője és egyben ez jeleníti meg ellentmondásosságát, kockázatát is.

Úgy látszik, hogy a kialakult feltételrendszer az ember és a természet viszonyának újraértékelését, a folyamatok átgondolt kezelését igényli. Ebben a korszakban, amikor új anyagok, eszközök, szakmák, ismerethalmazok, az ismeretek tőkésítésének igen magas foka megjelenik, az embernek figyelemmel kell lennie a vele élő természetben megjelenő visszasságokra, a természet jelzéseire is. Tennie kell ezt abban az esetben is, ha tudja, hogy a megjelenő károsodás kiküszöbölése szükségszerűen jelentős pénzigényű.

A pénzigény felmérése és a források e feladatra történő biztosítása azért fontos, mivel a jelen időszakban – a XX. század közepétől számítva, azaz a Bretton-Woods-ban megteremtett pénzügyi rendszer működésétől kezdődően - a világgazdaság egészében a pénzügyi folyamatok, az eredményesség, a pénzügyi tevékenység egésze került az érdeklődés középpontjába, és az a tevékenység számít igazán sikeresnek, amelyre a nagytömegű nyereség termelése a jellemző. Ez azt is jelzi, hogy a gondolkodásban a minden más érdeket háttérbe szorító pénzgazdálkodás került előtérbe. Ez hosszú távon pedig a fejlesztés, a termelés a humánpolitikai kérdések háttérbe szorítását eredményezheti (eredményezte?).

Az elmúlt időszakban sok helyen és igen sokféle szemléletben került sor a világméretű együttműködés részterületeinek áttekintésére. Ezek mindegyike a szerző szemléletének megfelelő terület jellemzőivel foglalkozott. Az együttműködés azonban igen bonyolult, sokféle összefüggés rendszerét tartalmazó folyamat, amely évezredes múltra tekinthet vissza.

Az eddigi fejlődési folyamatot végigkövetve valóban úgy látszik, hogy a gondolat képes valóság teremtésére, mivel az elképzelés egy idő után valós formává alakul, miközben lehet, hogy további gondolatok kialakulásában segít, lehet, hogy új gondolat megfogalmazásától visszatart, vagy az új gondolat megfogalmazásával tévútra visz. (Pl.: a társadalmi tulajdonon alapuló fejlődési forma, a zárt társadalom fejlődési jellemzői, Szovjetunió zárt gazdasági rendszere stb. . .)

A gazdaság egésze (a természet és a társadalom) azonban hosszú időn keresztül nem tűri el az erőszakos változtatásokat, ezért ha a gondolat alkotta rendszer nem felel meg az elvárásoknak (ami igen szubjektív, reflexivitást tükröző) szükséges erőteljes változásokkal számolni. A XX. század utolsó évtizede ezt jól példázza.

A fejlődés – megfogalmazható úgy, mint - változások meghatározott rendszerű sorozata, folyamata jól követhető egy igen leegyszerűsített ábrán. Az is érzékelhető, hogy a hozzánk közelebbi időszakot tekintve az értékelés még nem teljesen letisztult – ebben a közegben élnek a folyamat értelmezői - ezért a XX. századra vonatkozó jellemzőket mutató rendszerek részletesebbek, kiterjedtebbek, mint a korábbi fejlődési szakaszok ábrázolásai. A fejlődés is felgyorsulni látszik, a folyamatok nem összedolgozottak, ha azt várjuk el, hogy előre tervezett formának megfeleljenek.

A globalizáció folyamatábrája és értelmezése

A folyamatábra azt a változásokra alapozott átalakulást ill. ennek rendszerezett sorozatát kísérli meg összefoglalni a következőképpen:

XX. század közepe: zavarok és fejlődés – II- világháború – pénzügy (IMF, GATT, Világbank, Aranydeviza-rendszer)

USA nemzetközi pénzügyi együttműködés

Együttműködés igénye

Keynes

II. ipari forradalom - hírközlés

Világháború

Válság (1929-33)

Tőkevitel

Találmányok

Fináncióke

Zavarok és haladás a fejlődésben

Monetáris fejlődés
Új nagyhatalmak
(USA, Japán)

Műszaki fejlődés

Monopolizáció

Politikai
rendszer

Tőkebevitel

Pénzügyi
rendszer

Valuta

XX. század eleje: jelentős változások.

Aranystandard XIX. század eleje

Ipari forradalom

Világ gazdasági kapcsolatok összekapcsolódása

Termelés

Kereskedelem

Műszaki, gazdasági fejlesztések

Fizetések, pénzügyi kapcsolatok

Adott kor globalizációs együttműködési lehetősége

Arany

Fémek elterjedése (arany, ezüst, réz)

Kereskedelem

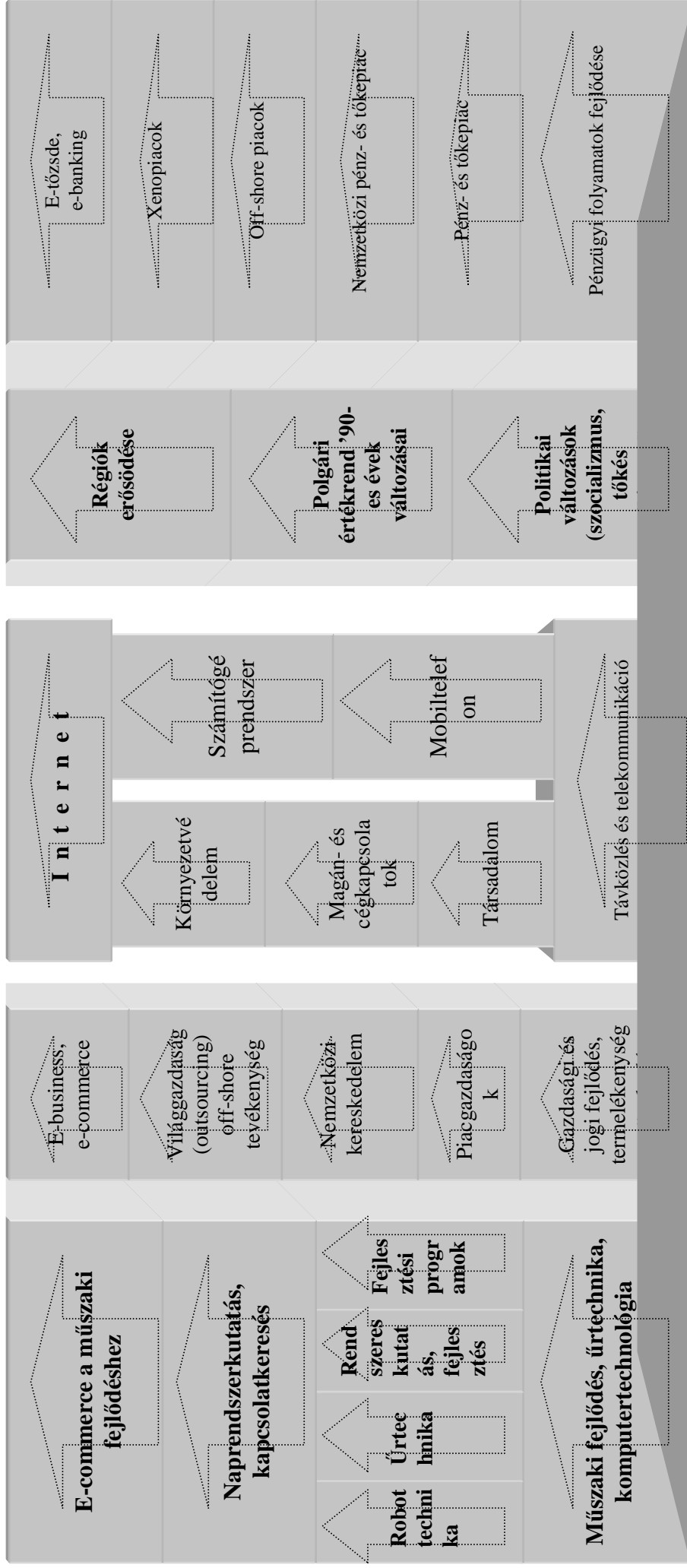
Kézművesség

Munkamegosztás

Várható továbbfejlődés: hűzőerő a közösségi, de főleg az egyéni érdekeltség!

Elméletileg korlátlan fejlődés – akcelerációs ösztönzéssel

Telekommunikáció fejlődése – III. ipari forradalom

Az ábra - amely a globalizáció folyamatának rendszer jellegű, globalizációs fa formájú összefoglalása - jelzi, hogy a folyamatok hajtóereje hosszú időn keresztül a reáljavak mozgásaiban gyökerezett. A munkamegosztás adott szintjéhez – a kézművesség kialakulásához – szükségszerűen kapcsolódott a csere könnyebbé tétele érdekében a pénzfejlődés igénye. Ez egyben azt is jelzi, hogy az áruvilág kitermelte önmaga fejlődése során a pénzt, amely a XX. század második felére (ez a vizsgálódás időszaka, bár korábban is voltak időszakok, amikor a pénz önálló mozgása megjelent) önálló mozgásba kezdett, kialakítva a spekuláció megannyi formáját és ezzel párhuzamosan a világgazdaság pénzügyi együttműködésének erőteljes kockázatát, megteremtve a folyamatban a bizonytalanságot is, amely az *emberi gondolkodás és reagálás* következményeként az előre tervezhető folyamatok megvalósulásában lényeges változtatásokat eredményezhet.

Az általam összeállított folyamatábra és szakaszolás nem egyedi. Nálam avatottabb e területen a világgazdasági kutatásokkal foglalkozó kutató, Szentes Tamás aki a világgazdasági fejlődést folyamatában a következő szakaszokra osztja:

1. szakasz a merkantilizmus és a korai gyarmatosítás korszaka, amelyben a hagyományos távolsági kereskedelmi útvonal és központjainak változásai jelennek meg, a mediterrán térség felől először a balti, majd az atlanti térség felé tolik. Ez az időszak a kereskedelmi tőke korszaka.
2. szakasz: az ipari forradalom és a szabadversenyes nemzeti piacgazdaság időszaka.
3. szakasz: a részvénytársasági forma és a nemzetközi tőkemobilitás korszaka, amelyet a monopolizáció és a gyarmati tőke kivitel korszakának tekinthetünk. Ez a XIX. – XX. század fordulója, az új ipari nagyhatalmak megjelenése és az első szabályozott nemzetközi pénzügyi rendszer, az aranystandard rendszer megjelenése, azaz a kor kockázatai kikényszerítik tehát a pénzügyi rendszerben a nemzetközi megegyezést.
4. szakasz: világpolitikai átrendeződés, dekolonializáció (sok új állam megjelenése, amelyek a nemzetközi gazdasági folyamatokba csak igen sok nehézséggel tudnak, részben bekapcsolódni), kialakul a szocialista országsoport (szovjet blokk), hidegháborús fejlesztések, tőkemozgás jelenik meg, a gazdasági erőviszonyok és kapcsolati rendszerek megváltoznak, új nemzetközi gazdasági intézményrendszer és mechanizmus jelenik meg. Bretton-Woodsban nemzetközi pénzügyi rendszer kiépítése, tudományos technikai forradalom következményeinek megjelenése, multi-, és transznacionális vállalatok kialakulása, az eladósodás jelentős mértékűvé válása jellemző.
5. szakasz: a sikertelen nemzetközi reformkísérletek, növekvő egyensúlytalanság, pénzügyi zavarok, bizonytalanság és multilaterális tárgyalások sorozata. A szakasz az 1973-74. válság időszakában kezdődik, a fejlett országokban a stagfláció, a fejlődő országokban a strukturális igazodás a jellemző. Megjelennek a globális problémák (demográfiai robbanás, energia és nyersanyag válság, környezeti problémák stb. . . .)
6. szakasz: a világgazdaság reintegrálódásának szakasza és a globális problémák előtérbe kerülésének korszaka.

A fejlődés folyamatában a gondolkodás változásai visszatükröződnek. A korai fejlődési időszakban az érték jelentette azt a meghatározó tényezőt, amely a nemzetközi együttműködés alapjait adta. (Ez a felismerés és bizonyítás jelenik meg Marx művében is.) A jelen időszak polgári elméleteinek jellemző értékelési szempontjaként a piac szerepe a meghatározó. E felfogás a pénzügyi eredmény alapvető fontosságát hangsúlyozza, más tényezők hatásainak minimális figyelmet szentelve.

A fejlődés a megismeréshez kapcsolódik, ezért az ismeretek adott szintje minden korban alapvető korlát. (Sok esetben a koruknál fejlettebb gondolkodással megáldott/megvert kutatók súlyos vádak alá kerültek, és akár életükkel fizettek elveikért, pl.: Galilei).

3.8. A fejlődési folyamat kölcsönös hatásterületei

A globalizációs ábra a várható továbbfejlődés lehetőségére utal. Ez a fejlődés azonban nem lehet végtelen, tekintettel kell lenni a már említett ismeretszint mellett a fejlődést befogadó/elviselő környezetre is (ez az emberi, társadalmi, gazdasági, természeti környezet egészét jelenti, azaz a természetes és az épített környezetet egyaránt).

A fejlődés folyamata stratégiai elemekre tagolható. Ezek együttműködő és kölcsönös hatásrendszerrel jellemezhetők, a stratégiai tervezés rendszerének elemeiként értelmezhetők. Rövid jellemzésük a következő:

- 1.) **Fejlesztési folyamat a kialakuló új ismeretek, anyagok, tapasztalatok felhalmozásának folyamatával együtt.** A fejlesztés egyik legjelentősebb kritériumaként az időtényezőt kell említeni. Mivel a világgazdaság sok területén egyszerre folyik kutató-fejlesztő munka, ezért a legelső felismert összefüggés válik közismertté, és eredményezi adott ország kutatóinak elismertségét és az ország gazdasági életének kedvezőbb megítélését. A fejlesztések következményeként az új technika, technológia kidolgozása szükségessé teszi új, korszerűbb, a technikai jellemzőkhöz kapcsolódó anyagok kidolgozását is. Ezek a folyamatok a várható pénzügyi eredmények és a kockázatok tekintetében is változásokat hoznak. A pénzügyi eredmények nem mindig kiszámíthatók (sokat segít az eredményesség biztonságos megítélésében az ország világgazdaságban elfoglalt helye), a kockázatok sok esetben csak néhány éves felhasználást követően mérhetők markánsan. Ehhez kapcsolódik az a folyamat, hogy az események résztvevői a kutatási eredményeket folyamatosan értékelik, a hibákat igyekeznek korrigálni, azaz megjelenik az észlelő (kognitív) funkció, majd az aktív résztvevő szerep, amikor az észrevett hiányosságot javítani igyekeznek.
- 2.) **Termelés, felhasználás, értékesítés** jelenti a második kapcsolódó rendszerelemet. Ez a korábban kifejlesztett anyag, eszköz, rendszer stb. . . tömeges létrehozására irányuló tevékenységet jelenti, majd ennek a nemzeti, nemzetközi gazdaságban való értékesítését. E téren jelenik meg egy-egy állam érdekérvényesítő képessége, ill. amennyiben egy csoporthoz kötődik, akkor a regionális érdekérvényesítés. Ez alapvetően más, mint a globális együttműködés. A globalizáció kapcsán csak a legkedvezőbb megoldás érvényesülhet, a kor elfogadott jellemzőinek megfelelően. Az is jelentőssé válik, hogy egy magasabb fejlettségi szint elérésekor, a munkaerő meghatározott területeken való feleslegessé válásával kell számolni. Ezért szükséges a következő stratégiai elemmel való kapcsolatok feltárása.
- 3.) **Humánpolitikai kérdések stratégiai kezelése.** E területen figyelemmel kell lenni a lehetséges fejlesztési jellemzőkre (feltárva a képzés szükséges irányait), a megszűnő, a fejlődés miatt feleslegessé váló szakmákra, és ehhez kapcsolni a képzés, a munkaerőgazdálkodás fejlesztési munkáját. Az átképzések, továbbképzések rendszerének kiépítése minden esetben a fejlődést kell, hogy szolgálja. Ezért került már a 60-as évek stratégiai előrejelzéseiben megfogalmazásra az élethosszig tartó tanulás, mint a fejlődés, a továbblépés lehetséges útja. Ez azt jelenti, hogy az átalakulások miatt – a felgyorsult folyamatokban – a munkaképes korú felnőttek egy-egy csoportja átképzésen vesz részt, míg a másik, amelyik befejezte tanulmányait, új képzettséggel, magasabb teljesítőképességgel újra munkába áll. Ez a rotációs rendszer képes a humán-erőforrások megfelelő kezelésére. Mindehhez azonban jelentős pénzigény kapcsolódik.

4.) **Pénzügyi stratégia** formájában jelenik meg a lehetőségek biztosítása és az ellenőrzés a folyamatban. A finanszírozáshoz szükséges pénzt a folyamat elején szükséges rendelkezésre bocsátani, majd a folyamat végén a többletet/hiányt értékelni.

A rendszer önmagában zárt egységet képez, de megfelelő összedolgozottság esetén minden részterületre kiterjedő, odafigyelő stratégiai munkát jelent. A rendszer egészében csak akkor jelennek meg a hiányosságok, ha egyik, vagy másik eleme kiemelt szerepet kap. A jelen idősakra jellemzően a pénzügyi stratégia előtérbe kerülése jellemző, így minden értéket, ami e korszakra jellemző, a hozadékkal, a többletpénz megszerzésével lehet mérni.

E gondolatot erősíti Drábik János [14] Magyar Nemzetben megjelent értékelése is, amely a következőképpen fogalmazódik meg: „a szovjet birodalom diktatórikus rendszeréből kilépő népek ..... a demokrácia és a piacgazdaság helyett egy hitelpénz-, és adósságfüggés által nemzetközileg irányított oligarchikus társadalomba csöppentek.” . A hitelpénz-, és adósságfüggés csak akkor jelenik meg, ha a társadalom értékrendjét a pénz és a hozzá kapcsolódó gondolkodás határozza meg.

Az eddigiekből következik, hogy a gazdaság és a társadalom, amelyben a folyamatok alakulnak, jelentős mértékű kockázatokat rejt. Érdemes tehát a kockázatok kérdésével kissé részletesebben is foglalkozni.

„Az élet a kockázat kezeléséről nem pedig kiküszöböléséről szól.”

(Walter Wriston a Citicorp volt elnöke)

4. Globalizáció és kockázatok

Munkám során axiómaként kezelem, hogy az ember gondolkodó, globális lény, aki olyan környezetben kényszerül tevékenykedni, amelyet a jog nem globális rendszere szabályoz, így az ember viselkedésében és együttműködésében korlátozó feltétel az adott korszak kulturális környezete, jogi és társadalmi meghatározottsága, de gondolkodása szabad, így ez a két feltétel együtt erőteljes kockázati tényezőként hat. (Korábban az evolúció és a rendszerelmélet jellemzőinek áttekintésénél erről már szó esett).

A modern kultúrkörnyezetben fontos a kockázatokat két nagy területre osztani, úgy, mint:

- 1.) döntéseméleti kockázatok, amelyek két részből állnak, egyrészt a rossz döntés meghozatalának valószínűsége, másrészt az ebből adódó kár mértékének meghatározása,
- 2.) pénzügyi kockázatok, amelyek a hozam szórásában nyilvánulnak meg.

A megfogalmazásból egyértelműen látszik, hogy a pozitív és a negatív irányú eltérés is kockázatként jelenik meg, bár a pozitív irányú eltérés előnyként jelenhet meg, de az előzetes feladattervben nem erre számított a tervező, így a kedvező feltétel is járhat kockázatos következménnyel, amely intézkedést igényel.

A pénz-, és tőkepiaci tevékenység – mint arról már korábban szó esett - a XX. század végére xenopiaci jellegűvé vált, amely működése során a régi és új folyamatokhoz kapcsolódó kockázatokat egyaránt megjeleníti. Olyan új kockázatok is létrejöttek, amelyek a korábbi időszakban kialakult és továbbélő kockázatokhoz kapcsolódtak.

A kockázat értelmezése sokféle, ezért célszerű néhány megfogalmazás áttekintése:

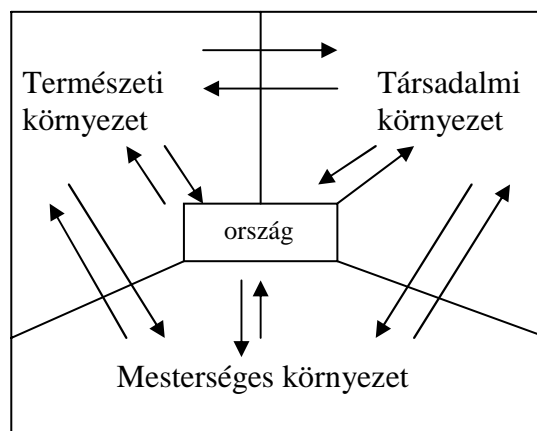
- 1.) valamely esemény méretének és valószínűségének együttese, olyan környezet, amelyben valamely esemény bekövetkezése adott mértékben valószínűsíthető (a tényleges és a várható/várt esemény összevetésével) és az esemény méretének valószínűség-eloszlása meghatározható,
- 2.) veszteség valószínűségének szintje,
- 3.) egy olyan esemény bekövetkezésének lehetősége, amely hatással lesz a kitűzött célokra (AS/NZS 4360:1999 szabvány)
- 4.) a tervezés jellegéből adódó bizonytalanság, valamint annak lehetősége, hogy az üzleti vagy projekt célok megvalósításának kilátásait valaminek a bekövetkezése befolyásolhatja (BS 6079-3:2000 szabvány)
- 5.) a termelési és értékesítési tevékenységgel szükségszerűen együttjáró bizonytalansági tényező, amely magába foglalja a veszteség lehetőségét is (Közgazdasági kislexikon)
- 6.) matematikailag a kockázat a várható káresemények értékét jelenti, mivel az adott rendszert fenyegető károkat becsüli.

A megfogalmazások alapján látszik, hogy két jelentős feltétel szerepel minden megfogalmazásban, részletes, vagy kevésbé részletezett formában:

- eltérés a tényleges és a tervezett jellemző között, és
- valószínűség ill. a bizonytalansági tényező léte.

Adott társadalom fejlődése a résztvevők (a társadalom tagjai) tevékenysége útján valósul meg. A társadalom tagjai (természetes és részvételükkel létrehozott jogi személyek) a társadalom adott fejlettségi szintjén, adott közösségben a már kialakult feltételek ismeretében, a lehetőségek közül választják ki a számukra előnyös megoldást. Ennek alkalmazása a résztvevő és a teljes értelemben vett környezet (természeti, társadalmi és épített, kialakított) számára változtatásokat eredményez.

Az ember és adott gazdaság esetében is hasonló alapösszefüggések jellemzőek, amely kapcsolatrendszer a következőképpen ábrázolható:

Amennyiben az ország helyett az egyén, a természetes személy kerül a környezet alakításának középpontjába, ugyanezekkel a hatásokkal kell számolni, de egyéni gondolkodóként figyelembe veheti a saját érdekeit, míg az ország a közösség érdekében kell, hogy tevékenykedjen, ill. gondolkodjon.

A változás akkor kedvező, ha a folyamat résztvevője úgy kényszerül választani, hogy önmaga és a környezete számára (gazdasági, társadalmi és természeti értelemben is) előnyös legyen.

A műveletek megvalósítása, a környezet alakítása során jelentős változások történnek, amelyek hosszú távon – szinte észrevétlenül - halmozódnak, és meghatározott ponton kikényszerítik a közösség átalakulását, gondolkodásmódjának, cselekvéseinek, elvásásainak és együttműködésének módosulását, azaz minőségi ugrásként a társadalom változásait.

A fenti ábra szemlélteti, hogy a környezet, az ország, és benne az alkotó ember egységet alkot, az együttműködés nélkülözhetetlen és szükségszerű. A széles értelemben vett környezet változása szükségessé teszi az értékek megóvását, ill. időszakonkénti újragondolását (*létfenntartó és létkiegészítő értékekét egyaránt*).

A modern korban a gazdasági fejlettség a létfenntartó javak magas színvonalát biztosítja, a létkiegészítő értékek óriási, ugyancsak magas színvonalával. Ezek – a jelen időszak pénzügyi stratégiai szemléletű gondolkodása mellett – igen nagy kockázatot hordoznak,

amelyek több területen (az általam összeállított globalizációs folyamatábrának megfelelően) jelennek meg, azaz:

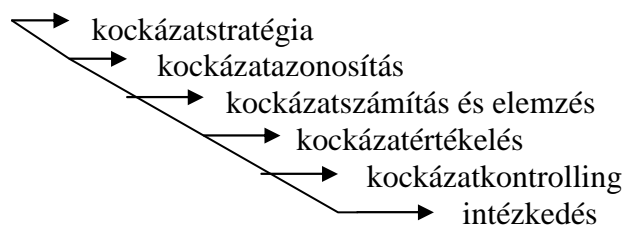
- politikai változások,
- műszaki fejlődés,
- gazdasági, jogi és termelési változások,
- pénzügyi folyamatok változásai,
- távközlés és telekommunikáció hatásai.

Ezek a népesség létszámának és összetételének (korfa, nemi összetétel) módosulásában, a nyersanyagbázis alakulásában, a természeti és épített környezet változásában és a termelés (ipari, agrár) fejlesztésében, átalakításában is szerepet kapnak.

Ami a kockázatok változását felerősíti – a fenti jellemzők mellett – hogy hatásaik összegződnek, ill. kombinálódnak (pl.: a kemikáliák hatásainak nem összegződése, hanem hatványozódása jelenik meg, holott az egyes kemikáliákat csak egyedileg tesztelik!!! – emiatt a környezetre rendkívül jelentős kockázatot hordoznak /amelyről egységes képet nem sikerül kialakítani /, fenti mellett az ember tevékenysége a széles értelmezésű környezetre, a fejlettségi eltérések földrészek, integrációk, országok, régiók között, együttműködés és egymástól függővé válás – interdependencia – valamint a politikai szakmai közelítések jelentik a kockázatok változásának közelítő feltételrendszerét).

Fentiekből látszik hogy **a kockázatok egymáshoz kapcsoltak**, fontos tehát az egyes kockázatok **felismerése és kvantifikálása** (amennyiben ez lehetséges). A kockázatkezelés adott cég és széles értelemben a gazdaság egésze, valamint a Föld egésze tekintetében is fontos feladat. A kockázatkezelés összetett feladat, amely a kockázatok tudatos ismerete mellett ezek aktív kontrolljára vonatkozik, és arra irányul, hogy szisztematikusan, a célok érdekében és az érintettek elvárásainak megfelelően tudjon adott rendszer működni. A kockázatkezelés jellemzője, hogy elkülönülő, de tudatosan kialakított rendszerjellegű lépések összehangolt sora. Alkalmazásának célja a magasabb szintű kockázati tudatosság elérése és a meghozott döntések optimalizált (eredményoptimum) megvalósítása.

A kockázat kezelése, menedzselése fontos feladat, amely több szakaszból állítható össze, ezek egymásra épülnek, sőt egymást segítően rendszerként kezelhetők, a következőképpen:

Amennyiben a fenti összekapcsolt feladatsort értelmezni próbáljuk, a következő jellemzőket kell figyelembe venni:

- 1.) minden szervezetnek szükségszerűen kell kockázatstratégiával rendelkeznie, mivel a várható vagy elvárt feltétel teljesülése kockázatos, ennek kezelésére fel kell készülnie,
- 2.) fontos a kockázatazonosítás, amely csak adott folyamat értékelésén keresztül valósulhat meg,

- 3.) a kockázatszámítás és elemzés területén jelentős szerep jut a számszerűsítés igényének. A kockázatszámításra sokféle módszer alakult ki, gyakran alkalmazzák a faktoranalízist és a Monte-Carlo szimulációt, de gazdasági események esetében a fedezeti pont számítást is, míg a kockázatelemzés közelítésére a következő jellemző területenként kerülhet sor:
- a.) lakosság esetében: környezet, foglalkoztatottság, energiaellátás, egészség és egyéb
  - b.) cég esetében: stratégiai környezet kockázatai, menedzsmentben lévő kockázat, pénzügyi és finanszírozási kockázat, valamint egyéb kockázatok, (itt szükséges megjegyezni, hogy a cégek esetében a Kaplan és Norton által kidolgozott Balanced Scorecard /Egyensúlyi Program/ egy lehetséges Performance-Measurement-Modellt ismertet, amely a stratégiákat átalakítja célokra és jelzőszámokra és 4 különböző perspektívára osztja, ezek: pénzgazdálkodási-, vevő-, belsőfolyamat-, és tanulás és fejlődésperspektíva, - amelyek szakma és vállalatspecifikusan illeszkednek. A lehetőségek, a stratégiák optimális átalakítása mellett a Balanced Scorecard elősegíti a hierarchikusan egymáshoz rendelt szintek közötti kockázati stratégiák kommunikációját is).
  - c.) ágazatok esetében: ágazati szerkezeti kockázat, versenykockázat, együttműködés kockázata, árkockázat, egyéb kockázatok,
  - d.) gazdaságpolitikai kockázat: közhatalmi gazdaságigazgatási kockázat, kollektív döntések kockázata, szabályozási kockázat, kapcsolatfelvételek kockázata, gazdaságpolitikai változtatások kockázata, pénzügyi kockázat, árkockázat, egyéb kockázat,
  - e.) nemzetközi kockázatok: politikai kockázatok, versenykockázatok, környezeti kockázatok, országkockázatok,
- 4.) kockázatértékelés tekintetében kétféle megoldás lehetséges, szubjektív, amely esetben egyedi értékelés történik, és objektív, amely esetben kétféle feltétel összevetésével számításokat végzünk, ez lehet a költség / haszon hányados és a kockázat/haszon hányados meghatározásával,
- 5.) kockázatkontrolling kapcsán a menedzsment támogatására kerül sor, amelynek során a controller feltárja az eltéréseket és elemzi azokat, szakterületeket kapcsol össze, értelmez és a felelős vezetőkkel megbeszéli az intézkedéseket, (fontos említést tenni, hogy a controller lehet stratégiai és operatív területen segítőtje a menedzsmentnek, feltérképezi a lehetséges nehézségeket megoldó intézkedések lehetőségeit, ebből tud választani a döntésért felelős vezető),
- 6.) intézkedést mindig a felelős vezető hozza meg, adott feltételrendszer elemzését értelmezését követően.

Az ábrából és az értékelésből megállapítható, hogy a kockázatkezelés egymástól elkülöníthető lépések sorozata, amelyek rendszeresen, egymásra építetten végrehajtottak. Ez a rendszeresség a legjelentősebb értéke a rendszernek. Az is látható, hogy a kockázatkezelésre vonatkozóan van általánosan alkalmazható elméleti megoldás, amelynek konkretizálása az egyes cégek menedzsmentjének feladata.

A menedzser feladata, hogy megfelelő intézkedést hozzon a kockázat csökkentése érdekében, ezért biztonságos rendszereket kell létrehozni, amelynek kialakításához át kell gondolni a lehetőségeket, a veszélyeket, majd meg kell hozni a döntést. Ennek megfelelően a kockázatokot célszerű csoportba rendezni (a szakirodalomban megjelenő csoportosításban) az intézkedés igénye alapján is, így lehetnek:

1.) hyper, vagy katasztrófális kockázat

(az intézkedés azonnal kell, hogy legyen, nem tűr halasztást, mivel meg nem tétele további jelentős károk bekövetkezését eredményezheti, ilyen lehet a természeti katasztrófa, környezeti katasztrófa, vagy gazdasági téren a világméretű tőzsdekrach, ill. a rendkívüli mértékű kiterjedt esemény, pl.: több olajkút egyszerre történő belobbanása meghatározott olajmező területén, egymáshoz közel)

2.) nagykockázat

(azonnali intézkedést igényel, hatásában azonban kisebb, mint az előző, ilyen lehet a kiterjedt működési zavar, jelentős átalakulás, mint rendszerváltás, vagy egész országra kiterjedő privatizáció, vagy államosítás stb. . .)

3.) közepes kockázat

(azonnali intézkedés, a stratégia, a célok, tervek módosítása szükséges, ilyen lehet robbanás, kiterjedt tűz adott intézményben, kisebb területen környezetszennyezés, atomerőműben alacsony fokozatú baleset, stb. . .)

4.) alacsony kockázat

(nem igényel azonnali intézkedést, de szükséges az eszközök, módszerek, taktika változtatása, ilyen lehet a szabályozó módosítás, amely nem alapvetően új, csak elemei változtak stb. . .)

5.) bagatell kockázat

(nem okoz nehézséget, sok esetben intézkedést sem igényel, ilyen lehet pl.: valamely mérőműszer meghibásodása, amelyet a használója képes javítani).

A globlizáció folyamatábrájából láthatóvá vált a kockázatforrások területe, majd ehhez kapcsolódóan a kockázattípusokat lehetett meghatározni. Szükséges a kockázatok hatását is áttekinteni, amelyek jellemzője, hogy majdnem mindegyik pénzügyi veszteségként jelenik meg. A hatások rövid összefoglalásként a következők lehetnek:

- pénzügyi, vagyoni, vállalati eszközök értékében bekövetkező változás,
- jogok átalakulása, majd az ebből következő együttműködési nehézségek (pl.: adózás, államosítás stb...)
- bevételek csökkenése, költségnövekedés,
- cég és gazdasági környezetének átalakulása,
- dolgozók és személyes kapcsolatok miatti többletköltség,
- környezet (gazdasági, természeti) átalakulása,
- versenytársakkal való együttműködés változása.

Fontos említeni, hogy a kockázatok nem önálló hatásukban, hanem összekapcsoltan jelennek meg, ilyen lehet pl.: a dolgozók igénye, vagy döntés alapján megítélt összegek kifizetése a cég eredményességét érinti, a piaci kapcsolatok változása az árbevétel alakulására hat stb. . .

Az egyén és a közösség is meghatározott viselkedést mutat a kockázattűrő képesség ismerete alapján. Lehetséges magatartások aszerint, hogy adott hozam mellett mekkora kockázatot hajlandó vállalni valaki, vagy adott kockázathoz mekkora a hozamelvárása, van:

- a.) kockázatelutasító, alacsony kockázattűrő képesség (ekkor nem, vagy csak alacsony kockázatot hajlandó vállalni),
- b.) kockázatkedvelő, vagy magas kockázattűrő képesség (jelentős spekulációs hajlam és tevékenység).

A kockázattűrés minden formája megjelenik adott gazdaság együttműködő rendszerében, így célszerű a lehetséges – a folyamatára alapján meghatározható – kockázatok áttekintése:

1.) politikai kockázatok:

- időigény (változások befogadásához, szocializációhoz)
- elfogadás kockázata – ellentétele (ragaszkodás korábbi feltételrendszerhez)
- értékrend átalakulása,
- régiók kialakulása, - ellenétek és ezek kezelése,
- régiók telekommunikációja (fejlődők és fejlettek)

2.) műszaki fejlődés – űrtechnika – komputertechnológia

- eszközök, gondolkodás és alkalmazás eltérései,
- eszközök és gazdasági környezet eltérése,
- eszközök és természeti környezet (földi élet)
- nemzetközi együttműködés, verseny,
- telekommunikáció (gyors alkalmazás, család kockázata, környezeti hatások)

3.) gazdasági, jogi és termelési változások

- piacgazdaság (verseny, spekuláció),
- nemzetközi együttműködés,
- nemzetközi kereskedelem,
- off-shore tevékenység (pénzmosás, buborékosodás)
- kockázatporlasztás,
- elektronikus gazdasági tevékenység (kereskedelem, klaszterek)
- telekommunikáció – információtovábbítás és kockázata,
- jogi szabályozás (országoként, nemzetközi szinten)

4.) pénzügyi folyamatok

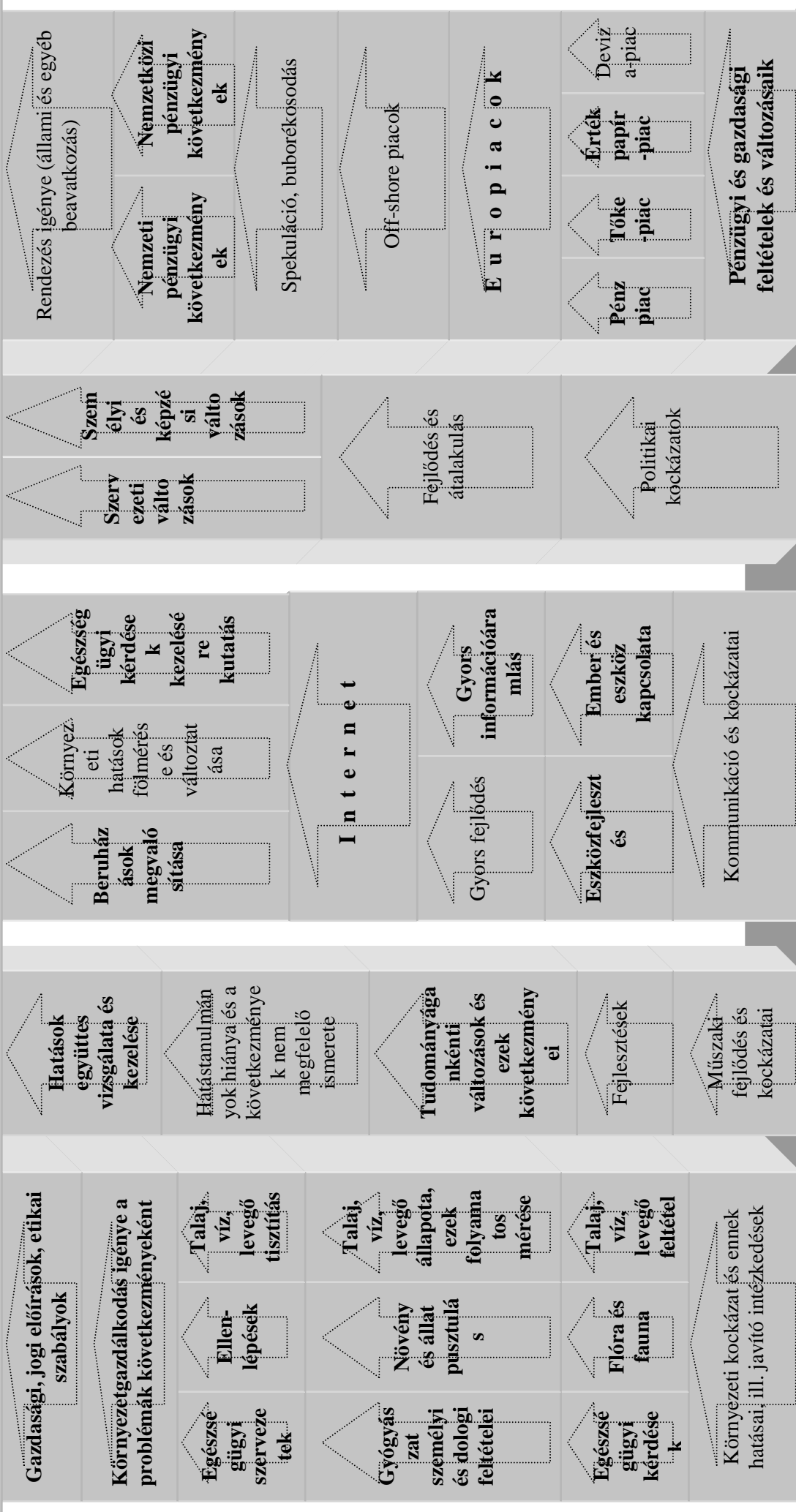
- pénz-, és tőkepiaci kockázatok,
- nemzetközi pénz-, és tőkepiac, off-shore piacok (spekulációs hullám, nemzetközi pénzügyi hatások, dominóelv, összeomlás, pénzmosás)
- xenopiacok (gyors-spekuláció-buborék)
- elektronikus banktevékenység (adatátvitel biztonsága, hagyományos kockázati elemek átértékelése, új elemek megjelenése)
- elektronikus tőzsde (műveletei, együttműködési kockázatok)
- országgkockázatok

5.) távközlés és telekommunikáció

- társadalmi változások (kapcsolatok átalakulása,)
- társadalmak összekapcsolódása, ellentétei,
- világgazdasági távközlési együttműködés (információk)
- cégkapcsolatok átalakulása (SWIFT, GIRO. . .)
- környezetvédelem
- környezeti ártalmak (adástovábbító rendszerek kiépítése, - nem fizikai- zajok)
- információáramlás gyorsasága, kockázatai (nem ellenőrzött információk, felhasználással visszaélés, spekuláció)
- mobilizáció a gazdaságban,
- számítógépek kockázatai (vírusok, hálózatok)
- egészségi kockázatok (nem észrevehető, nem ismert, távoli hatás, nem kontrollálható, katasztrófális, a jövő generációt érintő, nem csökkenthető).

Érdemes összefoglalni a felsorolt kockázatok rendszerét is egy – a korábban készített - folyamatábrához kapcsolódó rendszerbe a következőképpen:

Pénzügyi korlátok

Minimum követelmény

Az ábra összefoglaló megjelenése azt is jelzi, hogy nemcsak a gazdaság, de annak kockázatai is teljes rendszert alkotnak. Nem lehet kétségünk afelől, hogy a gazdaság fejlődésével a kockázatok változása, megnövekedése és megsokszorozódása is megjelenik, ami az ember és teljes környezete (épített, természeti és társadalmi egyaránt) számára súlyos nehézségeket okozhat. A gazdasági és társadalmi fejlődéssel párhuzamosan tehát feltétlen kötelessége a kutatást-fejlesztést végzőknek, hogy a kockázati tényezőket is teljes rendszerében feltárják, ezt a nyilvánosság számára hozzáférhetővé tegyék, és a szükséges változtatásokat ennek csökkentésére megtegyék.

Ez az utóbbi időszakban annál is fontosabb feladat, mert sok kutatási eredmény a természet „teherbíró képességét” rendkívül kedvezőtlennek ítéli, így a befektetési, hozadéki kérdések tekintetében hozott döntések hosszú távon etikai kérdésekké is válnak. Ezen a megfontoláson (etikai szempontok, szociális jellemzők, társadalmi feltételek figyelembe vétele és a hozadék alakulása) alapulhatnak az etikai befektetők és etikai bankok tevékenysége kapcsán meghozott döntések.

Be kell látnia az embernek, hogy vannak kifogyóban lévő, ugyanakkor a környezetet igen károsító erőforrások, amelyek nem teszik lehetővé, hogy még hosszú ideig ugyanilyen környezetpusztító módon éljenek az emberi társadalmak.

Ugyanakkor el kell fogadni, hogy furcsa globalizált lény az ember. A maga kényelmének megnövelése érdekében hajlandó újabb kockázatokat elfogadni, sok pénzért újabb, kényelmesebb feltételeket kifejleszteni, de ehhez a környezet és az ember védelme érdekében, további, igen sok pénz felhasználásával a következmények kellemetlen részét csökkenteni. Ez nem mindig természetes következmény, sok esetben csak súlyos ráhatásokkal érhető el. (Itt szeretném megemlíteni, hogy a Kiotói Egyezményt az USA a mai napig nem írta alá, holott a legjelentősebb levegőkárosító anyagok kibocsátójaként ismert).

„A szolgáltatás fontosabb, mint a nyereség, a nyereség nem cél, hanem a szolgáltatás eredménye” (Henry Ford)

5. A folyamat új formája – az eGazdaság

Lehetséges-e, hogy a következő – nem is távoli jövőben – az e-vállalatok, e-üzleteket kötnék az e-gazdaságban? Interneten juthatnak információkhoz és tanácskozásokat rendezhetnek utazások és jelentősebb szervezési feladatok nélkül (már ma is létezik a videokonferencia)? Találhatnak értékelő és konzultáns partnert? Együttműködéseket alakíthatnak ki szinte minden területen egymással? Ellenőrizhetővé válik a pénzfolyamatok számítógépen lebonyolított része? Ellenőrizhetővé válik a telefonbeszélgetés a központi egység felhasználásával, ami az üzleti élet tisztaságát biztosíthatja?

IGEN, mert az e-gazdaság a jelen időszakra már kialakult. Az Egyesült Államokban - ahol az elektronikus együttműködés fejlődése igen erőteljes volt - jött létre és az EU közvetítésével elérte a világgazdaság más régióit is. Annak, hogy az e-gazdaság az USA-ban alakult ki igen fontos feltétele, hogy a tudás valóban tőkévé válhatott, így képessé vált az új jellegű, igen jelentős tőkeigényű tevékenység finanszírozására. A lehetőséget két alapvető ok indokolta, amely a következőképpen összegezhető:

- a számítógépes rendszerben résztvevők, az informatikai szakemberek, és különösképpen a menedzserek jövedelme igen magas, emellett ennek növekedési üteme is jelentősebb, mint más ágazatokban. A cégek a jövedelem egy részét értékpapírokban adták menedzsereiknek, akik a tőkepiaci értékesítés során jelentős árfolyamnyereséghez is hozzájutottak. Ez egyszerre több feltételt is megváltoztatott, ezek:
  1. az alkalmazottak jövedelmének egy része nem a cég cash-flowját terhelte, így a cégek finanszírozása kedvezőbbé vált, és
  2. a dolgozók az értékpapírokat akkor értékesítették, amikor szükségesnek látták, vagy árfolyamnyereségüket realizálni akarták,
- a tőzsdére bevezették az ún. technológiai részvényeket, ezek árfolyama jelentősen emelkedett - erős ingadozások mellett. Az emelkedés tette lehetővé az ágazat alkalmazottainak extra jövedelmét, de az ágazathoz nem tartozó (jó szimatú, vagy kedvező információbázissal és jó elemzőképességgel bíró) vásárlók is jelentős jövedelmeket realizáltak.

Előbbiek következménye, hogy nehezen finanszírozható – esetleg veszteséges cégek – a tőkepiacról szerzett pénzzel életképesse váltak, felértékelődtek, fejlesztéseket valósítottak meg külső tőkével !!! (Ez rendkívül veszélyes pénzügyi folyamat, mivel a veszteség finanszírozása csak meghatározott ideig lehetséges még ilyen formában is, ez volt az egyik tényezője – és a technológiai részvények esetében az alapja a későbbiekben megjelenő tőzsdei nehézségeknek).

Az előbbi üzletfilozófia alkalmazásával igen sok cég elindult az ilyen fejlesztések irányába, de csak kevés – igen alapos munkával létrehozott fejlesztő munkával bíró - cég tudott hosszú távon jelentős profitra szert tenni. A technológiai részvények árfolyama – a túlértékeltséget bizonyítandó – jelentős mértékű csökkenést mutatott a későbbiekben, és a nem kellően alapos kutató-fejlesztő cégek közül sok csődöt jelentett. Ez a jelenség egyben mutatta a későbbi recessziós időszak kialakulását, ami a továbbiakban már érzékelhető veszteségeket okozott a

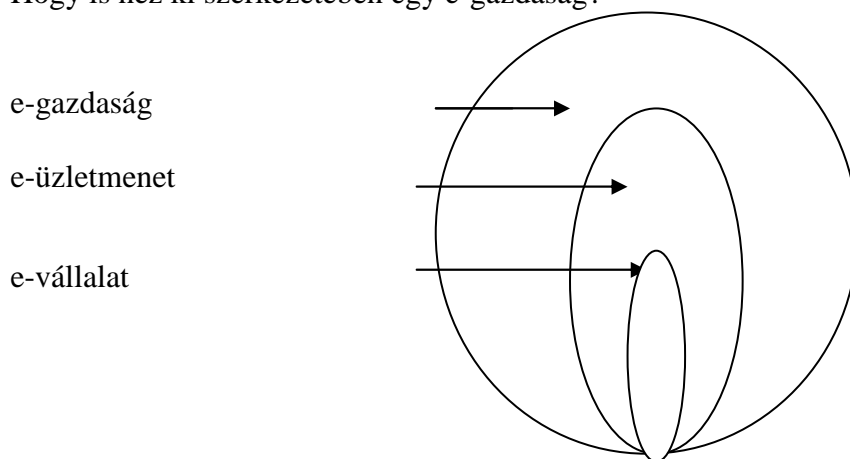
fejlett gazdaságok esetében, ez a növekedési ütem csökkenésében is megmutatkozott. Az utóbbi évben a német gazdaságban már a fejlődés jelei mutatkoznak, így várhatóan a súlyos gazdasági időszak a végéhez közeledik a világgazdaságban.

A magyar gazdaság esetében a felhalmozott szellemi tőke lehetőséget adna ennek kihasználására, de a jelen időszakban - és a korábbi egész évszázadban is – állandó tőkehiány ennek az új gazdaságnak a kialakulását, gyors fejlődését gátolja. A segítség többféle lehet, ezek közül csak néhány:

- Adózás szabályainak olyan átalakítása, amely a dolgozók esetében is segítené a megszerzett jövedelem saját cégbe történő visszaforgatását, ami pótlólagos forrásként segítené a fejlesztéseket, majd később a dolgozók jövedelmének növekedését, így közvetetten az adóból származó bevételek hosszú távon való növelését is. Mivel a dolgozó nem juthat értékpapír útján kedvező adózású jövedelemhez, a cég a munkabérré fordított összegeket kénytelen a cash-flowja terhére biztosítani, ami a finanszírozási lehetőségeit csökkenti.
- Csak az a cég tud tőkét bevonni a tőkepiacról, amelyik legalább 2 éve eredményesen működik (2 lezárt év után léphet csak tőkepiacra), ami növeli a piac biztonságát, de csökkenti a finanszírozhatóságot. Ennek feloldását a jelen időszak kedvezőtlen tőzsdéi folyamatai csökkentik, mivel a világgazdasági kockázatok növekedése a tőzsdén az árfolyamok csökkenését, a finanszírozás kedvezőtlenebbé válását, így a cégek helyzetének kedvezőtlenebb feltételeit jelentik.
- Az e-gazdaságban a hazai gyakorlat megegyezik a nemzetközi feltételekkel, mivel igen jelentős a mikro-, és kisvállalkozások száma. Ezek a fejlesztéshez szükséges pénzt sok esetben pályázatokon szerzik meg. Ebben a megközelítésben a fejlesztéshez szükséges pénz jelentős része a munkabér és közterheknek egésze !!! Ezekben az esetekben ugyanis a tulajdonos, a menedzser és a kutató személye rendszerint azonos !!! Így jelenik meg, hogy a tudást megpróbálja tőkésíteni. Ez azonban igen nehéz, és a hazai gyakorlatban nem mindig sikerül.

Az e-gazdaság a hazai feltételek között csak az állam hatékony közreműködésével teremthető meg a közeljövőben a versenyfeltételek szerinti igényeknek megfelelően. (A Széchenyi Terv a pályázatok alapján segítette ennek a feltételrendszernek a létrehozását, míg a jelen időszakban az EU pályázati rendszerében és találhatóak olyan feltételek, amelyek e terület fejlesztésére adnak lehetőséget).

Hogy is néz ki szerkezetében egy e-gazdaság?

A vállalkozók számára alapvető feladat cégük hatékony működtetése a globalizálódott feltételek között. Az utóbbi időszak új – elfogadottá vált angol kifejezése – a co-ompetition, amely a verseny és az együttműködés szavakból formálódott.

A globalizálódott gazdaságban rendkívül fontos feltétel az együttműködés, mivel a kis-, és középvállalatok csak ennek figyelembevételével tudnak a gazdaság tevékeny szereplőiként dolgozni. Az informatikai fejlesztések olyan módszereket is kialakítanak, amelyek az együttműködés fejlődését segítik. Az Internet igen sok üzletágban alapvetően átalakítja a jelen időszak együttműködésének, a gazdasági kapcsolatok lebonyolításának szabályait.

A fejlődés alapja az információs és kommunikációs technológiák alkalmazása jelentős mértékben, a hozzájuk kapcsolódó költségek csökkenésével párhuzamosan. Az információs és kommunikációs technológiák fejlesztése szükségessé tette a hozzájuk szorosan kapcsolódó vállalatok tevékenységi rendszerének átalakítását, így jöttek létre a korszerű formának nevezett – és különböző elnevezéseket viselő pl.: LEGO-vállalatok, kiterjesztett vállalatok, gyors reagálású vállalatok – virtuális vállalatok. A virtuális vállalatok rövidebb, vagy hosszabb ideig tartó együttműködő rendszert jelentenek üzleti céljaik megvalósítása érdekében a korszerű információs és technikai eszközök alkalmazásával. Ez a megoldás állandó figyelmet és együttműködési készséget igényel, de igen sok lehetőséget tartogat a résztvevők számára.

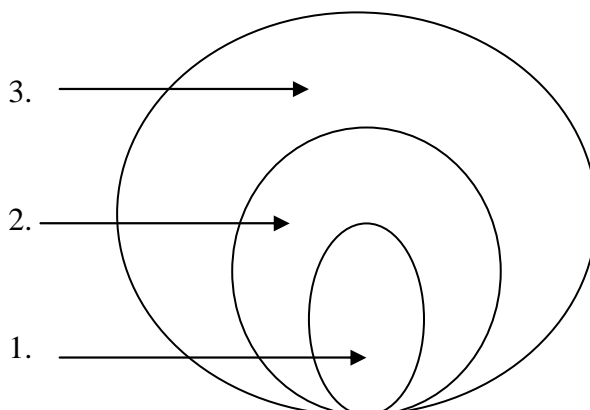
Nem kell óriási épületkomplexumot fenntartani, csak a saját tevékenység rendszerét jól szervezetté tenni. A kialakított honlapon megjelenített információk a kereső partner számára lehetőséget adnak az adott időpontban szükséges partner megkeresésére.

Szellemes hazai meghatározással élve: mindenben megegyeznek a hagyományos vállalatokkal azon kívül, hogy nem vállalatok. (pl.: kis-, és középvállalatok nagyvállalatok beszállítói, könyvelői stb. . .de maguk is igénybe kell, hogy vegyék pl.: a könyvelési tevékenységet).

A gyártó kis-, és középvállalatok egymással és más vállalatokkal együttműködve, beszállítóként, vagy egyéb tevékenységet végzőként, közös részvétellel a gazdasági tevékenység valamely területén versenyképességüket növelhetik, a szükséges együttműködési időszakban virtuális vállalatként dolgozva.

A virtuális vállalatok esetében fontos, hogy az Internet-alapú együttműködés során jellegzetes, szabványosított eszköztárat alkalmaznak. Ez az együttműködés kapcsán elengedhetetlen, mivel csak így lehetséges a gépek segítségével történő kapcsolatfenntartás.

A cégek közötti együttműködés különféle eszközökkel és megoldásokkal történhet, ezek összefoglaló ábrája a következő:

Az egyes számjelzésekhez a következő feltételek tartoznak:

- 1.) Eszközök, rendszerek, hálózatok, adatáruházak, nyílt szabványok Ezeket összefoglalóan **alaptechnológiák** néven lehet meghatározni.
- 2.) Technológiai szolgáltatók, alkalmazásfejlesztő eszközök, biztonsági rendszerek, és egyéb technológiák. Ezeket összefoglaló néven **elérhető technológiák** fogalommal lehet meghatározni.
- 3.) Menedzsment, kontrolling, üzleti folyamat szervezés és vezérlés, azaz a **megoldás**. Ez utóbbi azért fontos, mert ez az alkotó ember, aki képes az egyes részterületek összedolgozottságának megteremtésére. Ez az a terület, ahol a reáleszközökhöz kapcsolt élők munkája az előbbi értékekhez adja a saját értékénél nagyobb értéket.

A virtuális együttműködésre korábban kialakultak jellemző formák, ilyenek a következők:

Önirányító teamek, amelyeket self managementnek neveztek, és amelyek a mai átalakult formában nem személyek együttműködését, hanem vállalkozások együttesét jelentik, Jól működik a vállalatok egy jellemző fajtája, amelyet klaszter (cluster) néven említenek. Ez az USA területén, a Harvard egyetememen megjelent forma, amelynek a kezdeti időszakban az volt a szerepe, hogy *földrajzi közelségben lévő kis-, és középvállalatok esetében az együttműködési lehetőségeket kedvezően használják ki a cégek hatékonysága és gazdaságossága növelése érdekében*. Ez tehát a kialakulás időszakában helyileg meghatározott, regionális gazdasági folyamatokat együttesen ellátó termelő és szolgáltató cégek együttműködésére, kooperációjára alakult, amelynek tagjai formális és informális kapcsolatot teremtettek egymással a kedvezőbb piaci feltételek kihasználása érdekében.

Ez a kezdeti célkitűzés a regionális jelleget hangsúlyozta, de a későbbiekben alapul szolgált a rugalmasabb együttműködésre, amely **szervezetében nem konkrétan meghatározott** (szervezeti és működési szabályzata nem a hagyományos jellemzőket mutatja), **feladata sokféle**, mivel minden résztvevő a maga sajátos tevékenységével a széleskörű kiszolgálást jelenti a piac rendszerében, **képes megjelenni a nagyvállalatok versenytársaként a piacon**, mivel a sok kis-, és középméretű cég kapacitása együttesen a nagyvállalaténak megfelelő lehet, miközben a reakció ideje a piaci változásokra ez utóbbiaknál kedvezőbb, az alkalmazkodás a piac igényeihez kevesebb időt igényel (hiszen az együttműködés csak a szükséges időre korlátozódik, utána új szerveződés következik be), **eszközgazdálkodása a kis-, és középvállalati jellemzőket mutatja**, mivel ezek együttműködésének koordinálásával van együttműködés. Az utóbbi két jellemző egy kicsit a japán rendszerű **kereskedőházak tulajdonságait is** mutatja, hiszen a termelés és az értékesítés tekintetében az információk áramoltatása, az együttműködés sajátosságai erre utalnak, de a kötöttségek nem jellemzőek.

Ma már a klaszterek nem regionális, hanem nemzetközi szerveződésűek, mivel a megoldás jelenleg nemzetközi együttműködési rendszerként igen kedvezően alkalmazható. Ez világgazdasági viszonylatban is kimutatható, ilyen pl.: az EU Keretprogramjainak megfogalmazása is, mivel csak akkor lehet a feltételeknek jól megfelelni, ha több országban működő vállalatok, kutatórendszerek együttműködését valósítják meg.

Ez jellemzi azonban a virtuális vállalatok jelentős részét a nemzetközi kapcsolatokban, hiszen ezek a cégek nagyvállalatok és beszállítói rendszerek szervezésével valósítják meg az érdekrendszerükhöz éppen kapcsolódó együttműködéseket, majd ezek közül a nem szükségesek felbontásával új tevékenység-együtteseket teremtenek meg.

Ma úgy látszik, hogy az e-gazdaság jellemzője a virtuális vállalatok létrejötte, mivel ennek belső sajátossága a rugalmasság. Ez a piaci lehetőségek, a kapcsolatrendszer a fejlődés egyenlőtlenségeiből következően alapvető jellemzőket mutat, amelyek a következők:

1. A klaszterek a nagyvállalatok a kis-, és középvállalatok bevonásával, ezek együttműködésével **a fejlődés és a gazdasági ésszerűség időszakára alakulnak meg,**
2. **A folyamatban a nagyvállalatok képezik a mozdatóerőt,** mivel a nemzetközi versenyben kedvezőbb pozíciók megszerzésére van lehetőségük, amelyhez a kis-, és középvállalatok szorosan kapcsolódva segítik a folyamat megvalósulását, a megszerzett piaci szegmens megtartását, esetleg növelését, (de fontos, hogy a nagyvállalatok sérülékenysége mellett a kis-, és középvállalatok alkalmazkodó képessége nagyobb),
3. **Az egyes résztvevők több klaszterben is részesként dolgozhatnak egyidőben,** nincs megkötés, csak a teljesítés és a kapacitás jelent korlátozó tényezőt, (ennek következménye a nagyobb sorozatok gyártásának lehetősége, ami mindenképpen költségcsökkenés, de fontos, hogy az alkalmazkodás lehetőségét is rejti),
4. Vállalatrendszerek (vállalatbirodalmak?) alakulhatnak ki az előbbi feltételek szerint, amelyek a jelen fogalmak alapján a virtuális vállalat jellemzőit hordozzák, de igen jelentős gazdasági erőt, hatalmat képviselnek,
5. A kis-, és középvállalatok autonóm jellegűek, önálló döntési rendszerrel és szabadsággal, ahol a **cégek vezetői együttműködése** is megjelenik (szimpátia, unszimpátia),
6. Fontos feltétel a cégek együttműködésében a **bizalom,** amely az ilyen típusú munkavégzés esetében elengedhetetlen,
7. Információs és kommunikációs technika esetében azonosak alkalmazása szükséges az együttműködés megkönnyítése érdekében (**szabványosítás** szerepe kiemelt lehet),
8. Elkerüli a **csak elektronikus rendszerű,** de reáljavakkal nem rendelkező cégek buktatóit,
9. A reáljavak eljuttatása a fogyasztóhoz továbbra is igen jelentős logisztikai feladatot jelent, amelynek szervezése ugyancsak elektronikus megoldással történik.

A virtuális vállalat fontos sajátja, hogy tudásalapú együttműködést feltételez!!! Ebben az együttműködésben tehát helyet kell, hogy kapjanak az oktatási intézmények, a kutatóhelyek, az önkormányzatok és más intézmények is - természetesen a már megfogalmazott vállalati résztvevők mellett.

A kedvező együttműködés érdekében meg kell teremteni a virtuális vállalat alapmodelljét, amely célszerűen a következőket tartalmazza:

- a létrehozás és működés módját,
- a vállalkozások együttműködési szabályait,
- a belső szabványokat, azaz a virtuális vállalatban belül alkalmazni szükséges minimális hardver és szoftver előírásokat,
- a létesítendő ismeretek, felhalmozott tudás bázishalmazainak fajtáit, ezek formáit,
- ismerethalmazok/tudáshalmazok menedzselésének módját, folyamatát. Ez utóbbi a leginkább idő, pénz és gyakorlatigényes terület, amely a cégek együttműködésének alapvető feltétele is egyben,
- a jogi problémák rendezése és a megszűnés feltételeit.

A virtuális vállalat jellemzőinek áttekintése után könnyen megfogalmazható a **virtuális üzletmenet.** Ez utóbbi a virtuális vállalatok csoportjának együttműködési rendszere a kiépült információs és kommunikációs technika alkalmazásával.

Az elektronikus üzletmenetet sokan csak egy új formaként értelmezik. Ez azonban sokkal többet jelent annál. A jelentőségét ma még csak részleteiben lehet értelmezni.

Röviden a következőkben foglalható össze ezek jellegzetessége:

1. Az elektronikus üzletmenet több folyamattal együtt értelmezhető csak, ezek a következők:
  - Élethosszig tartó tanulásra alapozott, tudás alapú szervezetek és az ezekre alapozott vállalati együttműködés, amely tartalmazza az innovatív gondolkodást és a kapcsolódó változások, változtatások továbbvitelének lehetőségét,
  - Ügyfélkapcsolatok hatékony kezelése (fogyasztó, beszállító stb... és ezek információs igénye),
  - Elektronikus üzletek technikájának megfelelő kezelése, ezek használatba vétele, alkalmazása, ilyen a gyors kommunikáció igénye és lehetősége, az információáramlás szabadsága,
2. Új vállalatirányítási és működési modell kialakítása, amely a hatékony működést és az egész társadalom fejlődését segíti.

A virtuális gazdaság pedig nem más, mint a virtuális vállalatok együttműködő rendszerének virtuális üzletmenete a gazdaság egésze esetében. Ebben a gazdaságban az információk áramlása gépi közvetítéssel történik, a gazdaság együttműködő partnerei számítógépes kapcsolattartással dolgoznak. E tevékenység végzéséhez azonban elengedhetetlenül szükséges a hitelesítő intézetek tevékenysége. Ezek teszik lehetővé a biztonságos üzletmenet lebonyolítását, amelyben az egymást gépi úton felkereső partnerek esetében a megrendelés és az együttműködés feltételei szerint a kockázatok minimalizálása lehetséges.

A virtuális vagy e-gazdaság igen sok területén jöhetnek létre virtuális vállalatok. Ez az együttműködés a korábban megismert kooperációs együttműködésre emlékeztető, amely nem számítógépes rendszerben hasonló feladatok megoldására adott lehetőséget.

5.1. Az elektronikus kereskedelem

Ahhoz, hogy ez a rendszer működőképpé váljon szükséges volt a számítógépes rendszerek egységesítése, a közös kommunikációs protokoll kialakítása.

A fejlődés kezdete az USA katonai számítógéphálózatának fejlesztésére vonatkozó kutatás a 70-es évek elején, ez lett az Internet létrehozásának alapja. Az Internet kereskedelmi eszközként történő alkalmazása erőteljesen 1994 -től számítható. A 90-es évek közepétől már nemcsak mint kereskedelmi és kommunikációs eszköz jelenik meg az Internet, hanem mint kereskedelmi elosztócsatorna alakítja a piacot nemzetközi szinten.

Az elektronikus kereskedelem kifejezést először az Interneten való web alapú vásárlások megjelölésére alkalmazták, ez a természetes személy részére az értékesítő vállalatot jelentő rendszerrel való internetes web-elérést jelentette. A kezdetben kizárólag a kereskedelemre kialakított rendszert azonban igyekeztek a fizetési folyamattal is kiegészíteni. A következő kérdés az volt, hogy a cégek is bekapcsolódhassanak az internetes kereskedelmi kapcsolatokba. Ma már ezek a kapcsolatok is csoportokba rendezhetők.

Az informatikai forradalomnak köszönhető, hogy az üzleti és igazgatási tevékenység feltételei, a megvalósítás módja alapvetően megváltozott, az információ értékévé vált, és az információáramlás gyorsulása következtében az üzleti és igazgatási folyamatok is felgyorsultak. Ma gyorsabb reagálóképesség, döntéshozatal és gazdasági működés szükséges a cégek tevékenységében.

A jelen időszakra az üzleti élet szinte teljesen globalizálódott, amely megnyilvánul:

- 1.) szervezeti formában, azaz a hagyományos belső struktúrák mellett az együttműködő struktúrák kapcsolódása szükségessé vált, és
- 2.) folyamati formában, azaz adott cég hatékonyságát alapvetően meghatározza, hogy a belső folyamatok mellett a külső együttműködő kapcsolatai mennyire gyorsak, automatizáltak.

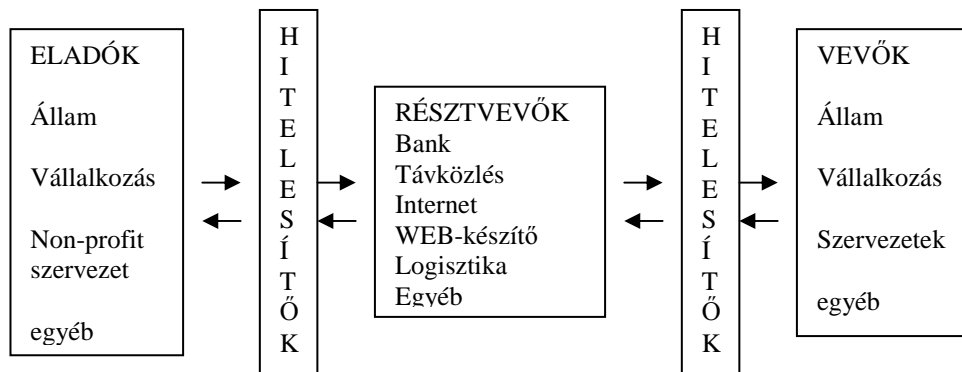
Az elektronikus kereskedelem a hagyományos kereskedelemhez képest más jellegű infrastruktúrát igényel, ezt a következő alapvető elemek jelentik:

- Hardver (személyi számítógépek, szerverek, stb. . .)
- Hálózati szolgáltatók (Internet hozzáférés)
- Szoftverek (felhasználói programcsomagok a hardver üzemeltetéséhez)
- „Enablers” azaz mindazon résztvevők, amelyek az előbbi feltételeket képessé teszik az együttműködésre (virtuális áruházak, hirdetésfelvevők, szolgáltatók, fizetéseket lebonyolítók, szállítás stb. . .).

Az **elektronikus kereskedelem eltérése** a hagyományos kereskedelmi kapcsolatokhoz képest már a résztvevők számából is következik, mivel adott ügylet megvalósításához több résztvevő tartozik, és általában a **következő résztvevőkre** van szükség:

- 1.) **kereskedő**, akik a fogyasztókat a világ bármely pontján elérhetik, nincs szükség közvetítőkre. Az Internet-piacon nincsenek határok. Az eladók képesek a legfrissebb információkat a világhálóra tenni, ezzel a vevők számára a legvonzóbb feltételeket kínálni. Arra kell, figyelni, hogy a jogi szabályozás vagy más előírások betartása megtörténjen . Az on-line üzletek leginkább meg nem oldott területét a megrendelt termékek kiszállítása jelenti.
- 2.) **a vevő**, aki kényelmesen hozzáfér szükséglete tárgyához, az üzletek 24 órán keresztül nyitottak. A web-en keresztüli vásárlásnál az eladó és a vevő közötti kapcsolat nem jelenik meg. A piac jól átlátható, alaposan előkészített jól kidolgozott információ szerezhető a termékről.
- 3.) **a bankok** az elektronikus kereskedelem nélkülözhetetlen résztvevői, mivel számlapénzben történő fizetést valósítanak meg. A vevő és az eladó fizikailag nem találkozik egymással, ezért a lebonyolítás a bankok feladata, ezért viszonylag alacsony kezelési költséggel jelentős haszonra tehetnek szert. A bankoknak ezzel szemben jelentős a kockázatát, mivel a belső integrált rendszer hiányosságai a hackerek számára kedvező terepet biztosítanak. Ennek megfelelő óvatossággal kezelik tehát a folyamatot.
- 4.) **hitelesítő intézetek** jelentik az elektronikus kereskedelem másik nem nélkülözhető résztvevőjét (Certificate Authority - CA). Az olyan nyílt kommunikációs csatornában, mint pl.: az Internet csak a nyílt kulcsos technológia ad kellő biztonságot. Ez azt jelenti, hogy minden résztvevőnek ismernie kell partnerei publikus kulcsát, jelenti ez a kulcs és személy összekapcsolását, a kulcsok hiteles publikálását és az esetleges érvényüket veszített kulcsok visszavonását. Ez a feladat az ún. hitelesítő intézetekre hárul.

Az előbbieket egy ábra segítségével áttekinthetjük:

Az e-kereskedelem legjelentősebb résztvevői esetében a kapcsolat kétirányú. Az eladó meggyőződik vevője gazdasági jellemzőiről, ebben a hitelesítő segíti munkáját (a hitelesítők mindegyike is vállalkozás) és a vevő is meggyőződik eladója gazdasági megbízhatóságáról, őt is munkájában segíti a hitelesítő (amely nem új intézmény, csak a feladata új, hiszen a nemzetközi kereskedelemben az információsházak és megerősítő házak {confirming house} ugyanezeket a feladatokat látták el hagyományos gazdasági környezetben).

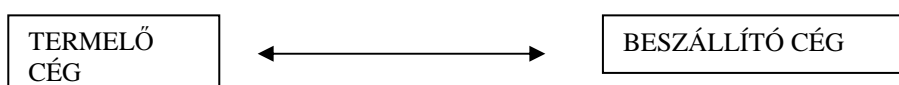
Az e-kereskedelem megvalósítható nyílt és zárt rendszerben. Ez is a hagyományos kereskedelem jellemzőihez hasonló, formáját tekintve a következő:

Nyílt rendszerű kereskedés – ahová a B2B, B2C és a B2A is tartozik, a következő:

Ebben az együttműködési formában egyre újabb partnerek kapcsolódhatnak be a kereskedelmi kapcsolatokba, ezért a felek általában nem ismerik egymást. Ennél a formánál a bizalomnak igen nagy a szerepe, és a hitelesítés fontos szerephez jut, szabályai és a piaci mechanizmusok jól áttekinthető rendszerre alakíthatják.

Zárt rendszerű kereskedés, ahová a B2B is tartozik, annak egyik formája, a következő:

Ekkor az eladó és a vevő egymással rendszeres kapcsolatban áll, ismerik egymást, de a tranzakciót elektronikus úton valósítják meg. A jelenlegi hazai gyakorlatban egyre többször

fordul elő, hogy a bankok és ügyfelek közötti kapcsolat kifejezetten elektronikus formában valósul meg. Abban az esetben zárt ciklusról beszélhetünk, ha az eladó és vevője közötti kapcsolat intraneten valósul meg, mivel kapcsolatuk már olyan szoros, hogy az együttműködésben már az elektronikus rendszer is közvetlen kapcsolatot jelez.

Az elektronikus kereskedelem új típusai a benne résztvevők kapcsolatai szerint:

B2B - Business-to-Business (vállalkozás és vállalkozás közötti kapcsolat)

A B2B kereskedelem jellemzője, hogy a cégek valamilyen elektronikus csatorna segítségével *integrálják az értéknövelt értékesítési láncot, amely terjedhet az alapanyag felhasználóktól a végleges felhasználókig is.* Az e-kereskedelem különböző formái közül a B2B tranzakciók a teljes kereskedelem közel 80 %-át jelentik (becslések szerint).

A B2B tranzakcióban résztvevők alapvetően a cégek beszerzéseiért felelős részlegek, szállítók, logisztikai és terméket szállító, raktározó cégek, értékesítő és nagykereskedelmi egységek, valamint a B2C felé átmenetet jelentő vevőszolgálati és karbantartási egységek.

A B2B kereskedelem fejlődésének legjellemzőbb segítő elemei a következők:

- csökkenő beszerzési és értékesítési költségek,
- alacsonyabb készletfinanszírozási költségek,
- kisebb beszerzési ciklusidő,
- hatékonyabb vevőszolgálati tevékenység,
- alacsonyabb értékesítési és marketing költség, kedvezőbb PR tevékenység,
- új értékesítési lehetőségek.

A B2B az elektronikus üzletvitel formáját jelenti, segíti a cégeket, igazgatási és egyéb szervezeteket a folyamatok felgyorsításában, hogy üzletmenetük minél hatékonyabb legyen.

Az üzleti partnerek között az elektronikus tranzakciók költségmegtakarítást eredményeznek, javul a kiszolgálás minősége és egyszerűbbé válik a kapcsolattartás. A vállalati beszerzések és értékesítések jellemzően több részegységből álló folyamatokat jelentenek, amelynek során a dokumentációk cseréje elektronikus úton, a partnerkapcsolatok kiépítése és ezek lebonyolításának időigénye a számítógépes együttműködési formában igen jelentős idő-, és ezért pénzmegtakarításokat eredményezhet. Az együttműködés folyamata megköveteli, hogy a hagyományos üzletvitel feltételeit átvilágítsák, és a megvalósítást költséghatékonyabbá tegyék.

A cégek számára a lekötött eszközöknek igen nagy a pénzügyi jelentősége, mivel minél alacsonyabb, de optimális eszközkötéssel felgyorsul eszközeik körforgása. Ehhez szükséges, hogy a cég feldolgozza, készletei átlagosan hány napot töltenek a cégnél. Segíti az eszközgazdálkodást, ha számítógép segítségével kerül sor megrendelésre, számlázásra, visszaigazolásra stb. . . ezzel csökken a lekötött eszköztömeg, gyorsul az eszközök körforgása és javul az eredménykeletkezés adott cégnél. Minél magasabb készleteket kényszerül fenntartani egy cég, annál jelentősebbek a költségei és csökken a nyeresége (tevékenységének eredményessége).

A készletezésnél kiemelt jelentősége van a számítógépes rendszernek, ha a cég korszerű készletezési politikát alkalmaz, azaz a „just in time”, vagy az SZTR rendszert. Alkalmazása lehetőséget ad a valós idejű készletezési eljárásra. Az elektronikus kereskedelem lerövidíti a termék értékesítéséig tartó ciklusidőt, csökkentve ezzel a terméket terhelő fix költségeket.

Fontos feltétel, hogy a cégek számára egyre jelentősebb a vevőszolgálati munkában az Internet alkalmazása. További előnyöket jelent a szállítványfigyelés, a vevőtájékoztató és a vevőkövetelések alakulásának információgyűjtése.

A B2B kereskedelem a korábbi, hagyományos kereskedelmi lehetőségek mellett új lehetőségeket teremt az együttműködésre, ezek röviden a következők:

- **aggregát közösségek:** ez azonos jellegű termékek szállítóit segíti (kötött árak, egyéb feltételek) a kapcsolatok lebonyolításában. Segíti, hogy az egymástól földrajzilag távol lévő, vásárlói és eladói csoportok a szükséges feladatmegoldásoknál megtalálják egymást.
- **Aukciók:** a vevők és eladók a feleslegessé vált készleteiket kínálják fel ezen a piacon, sajátos piaci feltételek között, jellemzően francia aukció alkalmazásával (az árak kialakítása licitálással történik). Mindkét fél számára előnyös, az eladó megszabadul felesleges készleteitől, javul likviditása, csökkennek a tárolási költségei és a készletezési költségei, a vevő kedvezőbb áron jut a szükséges termékekhez – esetleg a piacon már meg sem szerezhető termékfélékhez. Mindezt Interneten „böngészve” a felkínált lehetőségeket.
- **Tőzsde:** a hagyományos tőzsdei tevékenységhez kapcsolódóan az elektronikus tőzsdék esetében is egyértelmű szabályozás alakult ki, a termékinformáció világos és egyértelmű, a nemzetközi árak ismertek, az adás-vétel költségei alacsonyak. A szabályozás e területen a tevékenységet biztonságossá teszi a lebonyolítást illetően.

A magyar gazdaságban még kevésbé elterjedt a B2B forma, ennél gyakoribb az elektronikus kereskedelem alkalmazása (azaz a cég-fogyasztó kereskedelem).

B2C - Business to Consumer (vállalkozás és ügyfél kapcsolata)

Az elektronikus kiskereskedelem kategóriájába sorolhatók azon elektronikus megoldások, amelyek magánszemélyek, egyéni felhasználók felé irányuló elektronikus úton közvetített kiskereskedelmi tevékenység segítségével és hatékonyságának javításában szerephez jutottak. E tekintetben említésre méltó, hogy a cég és a fogyasztó viszony nagyobb kockázatot rejt, mint a cégek közötti kapcsolat, mivel az Internet pénzügyi biztonsága ez utóbbi esetben nagyobb.

A B2C kereskedelem alapvetően két részre tagolható: anyagi és szellemi javak kereskedelmére, de a jelentősebb az utóbbi terület, amelyhez a következő alcsoportok tartoznak:

- Szórakoztatás (felnőtt szórakoztatás, zene, video, on-line játékok stb. . .)
- Utazási szolgáltatások (jegyvásárlás, helyfoglalás, szállásfoglalás)
- Pénzügyi szolgáltatások (banki kiszolgálás, tőzsdei tevékenység, biztosítási tevékenység)
- Kiadványok forgalmazása (könyvek, újságok, folyóiratok, videók, CD-k ....)
- Szoftverek forgalmazása

Az értékesíteni kívánt eszközöket a cégek az Internet segítségével teszik közzé. A leggyakrabban a cég felkínálja termékeit, szolgáltatásait, azaz általában marketing tevékenységre használja web-lapját (web-hely). A valódi értékesítési helyek szerepe, feladata azonban ettől eltérő, azaz megjelennek a termékre vagy szolgáltatásra vonatkozó információk, mivel a cég célja az értékesítés elektronikus úton, ehhez kapcsolva a fizetést, szállítást is. A cél tehát, hogy a vevő el tudja dönteni, ill. meg akarja venni ezt a terméket, vagy szolgáltatást. A magyar gazdaságban – különösen a fiatalabb korosztályok esetében – kedvelt ez a megoldás, mivel időt takarít meg, biztonságos megoldást ad, sok esetben kedvező az alkalmazása pl.: utazási irodák, szórakozás, kiadványok vásárlása, bankszolgáltatások elektronikus tőzsdei tevékenység stb. . .

A web oldalakon általában a következő információrendszer jelenik meg:

- **Marketing információk**, amelynek célja a vevő érdeklődésének felkeltése, a további információ szerzése érdekében végül a vásárlás érdekében,
- **Katalógus**, amely a termékre, szolgáltatásra vonatkozó minden információt részleteiben tartalmaz, méret, csomagolás, garancia, csere kérdései, minőségi feltételek, ár, stb. . .
- **Rendelés és szállítás**, amely a vásárló részére a rendelés feladásának jellemzőit, a fizetés feltételeit, a szállítással kapcsolatos ismereteket és feltételeket tartalmazza.

A termékek esetében figyelembe kell venni, hogy az e-kereskedelem során más feltételekkel kell eljárni a fizikai áruknál (csomagolás, szállítás, csomagküldés stb. .) és a letölthető termékekénél. Ez utóbbi sok esetben ingyen letölthető, és rövid ideig felhasználható (kipróbálási idő), de a fizetéssel kapcsolatos kérdések fennállnak.

A fizetés lehet: utánvét, csekk, banki átutalás (előre, vagy utólag). Alapvető a két fél biztonsága.

A fizetési mód, a biztonság és az adatvédelem képezi az együttműködés során az alapvető nehézségeket. Amennyiben a cég az e-kereskedelem ilyen formáját választja, vagy saját munkatársaival kell megoldani a nyilvántartást, vagy ki kell adnia a feladat megvalósítását (outsourcing). Még akkor is megjelenhetnek nehézségek, ha a web-oldal jelentős értékesítési forgalmat jelez. A back-office nem megfelelő működése a vevőket az adott cégtől *elriasztja*. A későbbi nehézségek megelőzése érdekében az e-kereskedelem és a back-office rendszerek integrálására van szükség.

A vevő számára a vásárlás folyamata alapvetően három részre különíthető el, ezek:

- a szükséglet felismerése,
- a megoldás keresése és
- a beszerzés.

Az interneten a fogyasztó közvetlenül az igényeinek megfelelő termékinformációkat tudja kigyűjteni. A vásárlás első lépcsője a termékskála megismerése. Ehhez a vevő a termékválasztékot, az egyes termékek jellemzőit leírás, kép, video, hang segítségével ismerheti meg. Emellett segíti egy ún. FAQ, amely a gyakran ismétlődő kérdésekre a kereskedők által készített válaszokat tartalmazza.

Ezt követően a vevő a kiválasztott árukat elektronikus kosárba teszi, majd a megrendelőlapon keresztül feladja a rendelését. Ha a számlát kártyás fizetéssel egyenlíti ki, fel kell tüntetnie a bankkártya számát, ill. lejáratát is.

A megrendelt áru kiszállításáról a kereskedő ezt követően gondoskodik. Amennyiben a termék elektronikus formába alakítható, a szállítás egyszerű, a fizikailag megjelenő termékek esetében a vállalkozó - kis méretek esetén - maga végzi a szállítást, nagyobb tételnél megbízást ad logisztikára szakosodott cégnek, futárszolgáltatónak.

A fizetés lehet az áru kiszállítása előtt, ez a kártyával történő kiegyenlítés vagy azt követően, ezt nevezik utánvétes fizetésnek.

Az elektronikus kereskedelemhez leginkább alkalmazkodó megoldás a bankkártyás fizetés. Ez azonban csak meghatározott rendszer szerint lehetséges, amire már az ISO szabvány is elkészült.

Itt kell szót ejteni az elektronikus pénzről (e-pay) is. Ez a pénz legtagabb kategóriája, amelynek nincs belső értéke, nincs megfogható formája, csak elektronikus vagy mágneses jel, viszont lényeges jellemzői alakulta ki:

- 1.) monetáris értéket jelöl,
- 2.) közvetlen elcserélhetőséget biztosít,
- 3.) a fizetések azonnaliak.

Az elektronikus készpénz elektronikus eszközön tárolt érték. Alkalmas nagy távolságokon keresztüli fizetésekre kizárólag elektronikus úton. Alapvetően két fajtája ismert, ezek:

- 1.) **token-based money**, azaz zseton alapú pénz, amely esetében a felhasználó felvesz az elektronikus készpénzszámlájáról adott összeget, ezzel az azonnal megterhelhetővé válik, és a fizetés időpontjában átkerül a kereskedőhöz. Ezt a kereskedő elküldheti bankjába vagy újabb fizetésekre felhasználhatja. Ennek tárolására legalkalmasabb egy szabadon feltölthető chip-kártya. Amennyiben az ügyfél elveszíti a kártyát, elveszítette a pénzét. Azt, hogy a pénz kitől származik, a kártya nem tartalmazza.
- 2.) **float-based money** azaz fizetés alapú kártya, amely hasonló a jelenlegi kártya alapú fizetésekhöz, a különbség mindössze annyi, hogy a fizetések előre engedélyezettek. A megoldás olyan, mintha a pénzt rátenné egy számlára. A kártya eldobható, vagy újra feltölthető. Az eldobható kártya azért kedvező, mert olyan ügyfél is hozzájuthat ehhez, akinek a bank nem nyitna számlát. Az elektronikus készpénz kibocsátója a kártyán lévő pénzt addig tudja felhasználni, amíg azt az ügyfél el nem költi.

Jól látszik tehát, hogy az ekereskedelem a feleket elektronikusan összekapcsolja és a vásárlás folyamatának jelentős részét automatizálja. Ez a felek részére jelentős időmegtakarítást eredményez és kellő biztonság esetén kedvező a fogadtatása.

B2E - Business to Employee

A fogalom a 90-es évek végén jelent meg, ez olyan megoldás, amikor adott cég alkalmazottainak értékesítenek Interneten keresztül, ez a kockázatot csökkenti, a lehetőségeket javítja.

A fejlődés azonban további változásokat ígér. Az elektronikus együttműködés új területei már megjelentek, bár még nem jól fejlett megoldásokkal, ezért inkább célterületként említhetők, ezek: **az elektronikus fizetés, az elektronikus számlázás, az elektronikus beszállítás és a mobilkereskedelem.**

Az **elektronikus fizetés (ePayment)** megoldását tartja a legfontosabbnak az elektronikus kereskedelem. Azon termékek esetében, amelyek elektronikus formába hozhatók, megoldható a teljes kereskedelmi ügylet a kereskedő és a vevő fizikai találkozása nélkül is. Az ellenérték kifizetéséhez nem szükséges a bankjegy alkalmazása, a számlapénzforgalom gyorsabb, olcsóbb és biztonságosabb is. Az elektronikus fizetés biztonsága a teljes elektronikus kereskedelem kulcsproblémája, de annak ellenére, hogy ma már biztonságos megoldások alkalmazottak, még nagyon sok az ellenérvés és a bizalmatlanság e megoldás alkalmazásával szemben.

Az elektronikus számlázás (eBilling) az elektronikus fizetés kiterjesztése, azaz célja, hogy a szolgáltatók számláinak kiegyenlítése Interneten történhessen meg. Olyan megoldás, ahol a pénzügyi tranzakciót utalvánnyal az ügyfél indítja és bankjegy közvetítése nélkül történik meg az átutalás.

Az **elektronikus beszállítás (eProcurement)** a rendelés beérkezése, feldolgozása és a teljesítés együttesét jelenti. Ez a forgóeszköz-gazdálkodás területén jelentős továbblépés, amely Interneten keresztüli megrendelést jelent, ahol a kereskedelmi ügylet ellenértékét adott időszakonként egyenlítik ki előre meghatározott szállítási és fizetési feltételek szerint.

A **mobil kereskedelem** iránt is megjelent már az igény, ezt az új WAP-mobiltelefonok és palmtopok alkalmazói igénylik. Mára az alkalmazás szinte minden mobiltelefonról lehetséges, mivel a gyártócégek fejlesztéseinek eredményeként biztonságos alkalmazási lehetőség alakult ki. A WAP (Wireless Access Protocol - Internetet elérő protokoll mobiltelefonra) telefonokkal megvalósítható megoldások:

- 1.) pénzügyi szolgáltatások, bankügyletek és brókertevékenységek,
- 2.) irodán kívül dolgozó munkatársak felügyelete,
- 3.) online megrendelőrendszerek,
- 4.) rendezvényszervezés, jegyfoglalás és egyéb feladatok.

A megoldás nagy kényelmet, állandó elérhetőséget tesz lehetővé, amely biztosítja a raktárkészlethez való hozzáférést. Az árak és az ügyfelek adatai rendkívül gyorsan elérhetők, ez rövidebb szállítási időt és jelentős költségmegtakarítást eredményez a megrendelési folyamatban.

A WAP alapú szolgáltatás alapvető versenyelőnyt adhat, valószínűsíthető, hogy ez a technológia rövid időn belül a banki és a brókerszakmában népszerűvé válik, és ezt fogják a többi alkalmazások is követni.

Az e-business alkalmazása átalakítja az egész értéktermelő folyamatot:

- az üzleti információkhoz bárhol és bármikor hozzá lehet férni,
- megbízható azonosítás, hiteles dokumentum, és elektronikus fizetési mód szükséges az ügyletek lebonyolításához,
- az elektronikus megbízás elindítja a szükséges belső folyamatokat,
- a teljesítés ideje, jellemzői is elektronikusan követhetők,
- pontosan elemezhető a vásárlói magatartás, ami a következő lépést is előrevetíti, azaz a partnereket és a magánügyfeleket az igényeik alapján tudják tájékoztatni, ami a termelési és a fogyasztási kultúra átalakulását is eredményezi, miközben a hagyományos módszereket megváltoztatja.

Az elektronikus kereskedelem lebonyolítása az informatikán kívül más szakterületek módszereit is alkalmazza, ez főként az elektronikus üzletvitelben válik jelentőssé. A korszakváltáshoz való alkalmazkodás csak megfelelő közgazdasági, vállalatszerzői módszerek alkalmazásával lehetséges.

Az elektronikus kiskereskedelem és az elektronikus üzletvitel azért kapcsolódik össze, mert mindkettő közös kiindulópontja a globalizáció igénye, azaz távoli partnerek, cégek szervezetek működése integrálásának a követelménye, miközben az eszközgazdálkodást, az együttműködést, a szükségletek jobb kielégítését is javítja a rendszer.

Fontos említést tenni arról, hogy az ilyen működő rendszer csak akkor lehet széles körben elterjedt, ha a fizetés ill. az adatbázis biztonsága biztosított. Ennek egyik fontos területe az elektronikus aláírás alkalmazása, amelynek matematikai jellemzőivel a kriptográfia foglalkozik. Ez a rendszer teszi lehetővé, hogy teljesen nyilvános rendszerben továbbított adatok csak az illetékes partner számára váljanak nyilvánossá, de az ő számára a műveletet is lehetővé teszik.

5.2. Elektronikus pénzügyi szolgáltatások

Az eGazdaság megjelenése a **bankári tevékenység** területén is robbanásszerű változtatásokat eredményezett. Az Internet alkalmazási lehetősége felgyorsította a tevékenységeket, egyben új jellemzőket és kockázatokat is eredményezett, szükségessé tette a korábbi feltételrendszer átértékelését. A számítástechnika térhódítása, a személyi számítógépek megjelenése és elterjedtsége a bankokat arra ösztönözte, hogy olyan szolgáltatásokat, szolgáltatáscsomagokat kínáljanak, amelyek teljesítését a számítógépes felhasználói igény megjelenésekor teljesíteni tudják igen nagy biztonsággal.

A változások a bankkártyák alkalmazásával kezdődtek, ezt segítették a telefonos ügyfélszolgálatok, amelyek a személyes ügyintézés alól mentesítették az ügyfeleket, csökkentve a várakozók számát, a várakozási időt. A múlt század 80-as éveiben megjelentek az office, majd „home banking” szolgáltatások. A lényegesen felgyorsuló alkalmazást azonban a múlt század 90-es éveinek változásai hozták, a személyi számítógépes és a „web” alkalmazási lehetőségei. Ezek már a távszolgáltatások felhasználási lehetőségei.

A **hagyományos banki szolgáltatások** mellett egyre gyakrabban jelennek meg a **speciális banki tevékenységek**, ilyen a direkt bankszolgáltatás (amely csak alternatív értékesítési módszerekre alapozott kiszolgálás - telefon, Internet felhasználásával) és a diszkont bankszolgáltatás (amely abban különbözik az előzőtől, hogy a direkt bankszolgáltatásoknál megtakarított költségek összegén osztozik a bank az ügyfelével). Fontos területet jelent a telefonos kiszolgálás is (call center), de az internetes tevékenység mellett kisebb a jelentősége.

A **PCBanking** a személyi számítógéphez kapcsolt szolgáltatás (Personal Computer), amely megvalósulhat zárt hálózaton keresztül, ez a „**home banking**” és lehet olyan megoldás, amikor minden Internetcsatlakozás módot ad banki szolgáltatások igénybevételére, ez az „**Internet Banking**”. A bank számára ezek a megoldások új lehetőségeket, új kiszolgálási feltételeket jelentenek, miközben sajátosan más jellemzők között valósíthatók meg.

Ezeket a következőkkel lehet jellemezni:

- a piac globalizálttá válik, az egyes országok, szektorok és bankok között a határ szerepe nem jelenik meg a szolgáltatások teljesítése kapcsán, a bank a nemzetközi pénzügyi piacrendszer részeként végzi munkáját,
- az Internet a számítástechnikai alkalmazási lehetőségek következtében megváltozik a banki szolgáltatás jellemzője, a termék életgörbéje, az életciklusok hossza átalakul, a jelentős verseny a bankokat új, csomagrendszerű kínálat kidolgozására ösztönzi, amely költségcsökkentést, árelőnyt és ügyfélmegtartó képességet eredményezhet. (A tranzakciós költségek egyébként az eKereskedelem okán is csökkennek),
- megszűnnek, ill. erőteljesen csökkennek (időben és térben) a versenyt szabályozó korlátok,
- az információtechnika a fejlesztéstől a marketingig tartó értékesítési út minden szakaszát alapvetően átalakítja.

Az eBanking a kockázati térképet is átalakítja, a hagyományos banki kockázatokat átértékelte az alkalmazóval és mellé új, sajátosan kapcsolódó kockázati elemeket hoz.

Stratégiai kockázat jelent a bank működésének helye, ahol a gazdaság a politikai jellemzők, a szabályozók stb... kérdése alapvetően meghatározza a bank működési környezetét. Az internethez kapcsolódó tevékenység kapcsán igen nagy beruházási igény jelenik meg, amely a munkaerő képzési költségeivel is párosul, viszont új szolgáltatási lehetőségek megteremtését biztosítja.

Az **üzleti kockázat** a hagyományos bankári és az eBankig területén is jelentős, cél a piaci versenyben kedvező pozíció elérése, ill. megtartása. A versenyben fennmaradás lehetőségét a piaci változásokhoz való alkalmazkodás és a gyors reagálás biztosítja.

A legszélesebb területet a **pénzügyi kockázatok** jelentik. Ezek több területet átfognak, amely röviden a következőkben összegezhető:

- **működési kockázat**, amely a banküzem működési jellemzőihez kapcsolódik, az eszközök, az irányítás és ellenőrzés hibái, valamint a csalás vagy támadások okán. Az eBankingnál ez fokozottan érvényre jut, mivel a technológia, a választott operációs rendszer és a kapcsolódó beruházások eltérő feltételeket teremtenek. A működési kockázat része a hírnév és reputációs kockázat, amelyet a bázeli meghatározás sorolt e területre. Ez a bankkal szembeni bizalmat jelenti, amely különösen fontos adott intézmény számára. Az eBanking esetében ez az ügyfél adatvédelmének megfelelő szintjében nyilvánulhat meg. A fehérgalléros bűnözők célja éppen az ügyféladat megszerzése (hacker, cracker). A külső fenyegetések formáját a hacker (engedély nélküli belépés a rendszerbe), a sniffing (kis program bevitele a rendszerbe ügyféladat megszerzése érdekében) és a szolgáltatás visszautasítása jelenti. További igen jelentős kockázat e területen a bank folyamatos (24 órán keresztül történő) rendelkezésre állása, amely a bank és a felhasználó között létrehozandó kompatibilitás, csak így tud a bank piaci versenyben maradni, e téren a bank további kockázata az outsourcing, azaz a bank meghatározott feladatokat (kényszerűségből, költségsökkentésből, szabályozás miatt stb..) kiszervez, külső vállalkozásba ad. A vállalkozás a bank adatainak jelentős részét ismeri, a cég kiválasztása tehát stratégiai feladat a bank számára.
- **hitelkockázat** a földrajzi expanzió következtében növekszik, ez a pénzügyi veszteségek kockázata, mert az ügyfél távoli földrészen nem ismert a bank számára, adott területen jogrendszeri eltérések is megjelennek,
- **a likviditási kockázat** – ugyanúgy, mint a hagyományos rendszerben – a termék és a finanszírozási kockázat megjelenése, mivel a rendkívüli sebesség következménye, hogy a betétek volatilitása növekszik, ami a kockázatok növekedését is jelenti,
- **piaci kockázata** jövedelem és a tőke értékváltozása következtében alakul ki mindkét kereskedési megoldás esetén,
- **árfolyamkockázat** a gyors, jelentős mértékű, nem várt árfolyammozgások következménye.

Az elektronikus bankszolgáltatások mellett fontos szerep jut a pénzügyi piacrendszerben az **elektronikus tőzsdei tevékenységnek**. E területen először az árfolyaminformációk biztosítása szerepelt szolgáltatásként, majd on-line megbízásokat is elfogadtak. Ma az internetes brokering tevékenység alapkövetelménye a valós idejű (real-time) árfolyaminformáció és legalább egy percen belüli kötésteljesítés.

Az elektronika, a számítógépes együttműködési rendszer igen gyors fejlődése átalakította a gazdálkodók gondolkodását, a felhasználó szokásait. A jövő információs társadalmában fokozott szerephez jutnak az ember és gép együttműködő rendszerét biztosító eszközök és programok. Át kell azonban gondolni azt is, hogy a gépek a jelen feltételeikkel erősen környezetszennyező megoldások, amelynek kezelése felveti a környezettudatos gondolkodás igényét is. Az eGazdaság fejlődése és az ember környezettel való együttműködése csak tudatos, etikus magatartással valósítható meg.

„Nem kell megtenned. A túlélés nem kötelező.”
(Dr. W. Edwards Deming)

6. Etikai bankok, befektetések - a fejlődés lehetséges új megoldása

6.1. Etikai befektetések

A korábbiakban szó esett arról, hogy a XXI. században fontos változásként jelenik meg, hogy az ember globalizált lényként felelősséggel kell, hogy gondolkodjon, etikusan kell viselkednie, mert ez az elvárás az együttélés során, akár természetes emberi akár gazdasági kapcsolatokról esik is szó. Az üzleti tevékenység, a pénzmozgások értékelése kapcsán szólni kell arról, hogy a bankok, biztosítók, cégek esetében szükséges az etikai kódex kidolgozása, amely az adott területen fontos viselkedési szabályokat igyekszik összefoglalni. Morris Kaplan üzleti filozófus a következőképpen jelölte ezt a feladatot:

„Az üzleti élet etikájával nem az a legfőbb gond, hogy számos olyan ember van, aki etikátlanul viselkedik. A probléma sokkal inkább az, hogy az egész generációnk nincs tudatában annak, hogy etikusan kéne viselkedni.”

Ez abból adódik, hogy a **nyereség maximalása érdekében minden más szempont háttérbe szorult** az elmúlt évszázadban a gazdálkodási tevékenység során. Ez abból következik, hogy minden befektető pénzének többszörös megtérülését várja (a jelenértéket jövőértékre cseréli), de az igényes befektető azt is megjelöli, hogy a befektető cég mire, milyen területre használja fel pénzét. Nemcsak a gazdaságosságra, hanem a felhasználásra és következményeire is figyel. **Az etikai befektetők tehát új gondolkodásmódot jelenítenek meg a pénzfelhasználás területén.** Megpróbálják a gazdaságilag, a környezeti feltételeket károsító, vagy egészségkárosító beruházásoktól megvonni a pénzt, ehelyett humánus területeket részesítenek előnyben. (Pl: dohánygyárak beruházásainak pénzigényéhez nem járulnak hozzá, de segítik a környezetbarát energiaforrások beruházási tevékenységének finanszírozását, szélerőmű stb. . .).

Az etikai befektetés nem jelenti, hogy a pénz felhasználása nem hatékony! Az öko-hatékonyság, vagy inkább öko-termelékenység azt jelenti, hogy a végzett munka legyen hatékonyabb, miközben a környezet feltételeit is kíméletesebben hasznosítjuk. Tóth Gergely idézi Ernst Ulrich von Weizsacker és a Lovins házaspár kutatási eredményét (ez 1995-ben készült el) hogy műszaki megoldásaink jelentős része meglepően alacsony hatékonysággal működik, és a késztermékek 80 %-át egyszeri használat után eldobjuk, miközben a maradék 20 % sem olyan tartós, mint kellene lennie. A gyakorlati példák alapján arra a megállapításra jutottak, hogy – kellő odafigyeléssel - az öko-hatékonyság tízszeres növekedése is lehetséges lenne!

A fogyasztói döntések az információellátottság alapján születnek, ezért minél nagyobb az információellátottság annál kedvezőbb döntések hozhatók. A környezettudatos fogyasztók a drágább terméket is megvásárolják, ha az környezetkímélő!

Az előbbi feltételek betartása kapcsán az etikai befektetők egyre többet szeretnének tudni pénzüik felhasználásáról, az új szemlélet hosszú távon kedvezően alakíthatja a gazdálkodást.

Az utóbbi időszakban új fogalmak jelentek meg, amelyek e terület jelentőségére is utalnak: SRI (Socialy Responsible Investment) jelzi a társadalmilag felelős befektetéseket, azaz az etikai befektetéseket, és CSR (Corporate Social Responsibility) jelzi a cégek önkéntes

felelősségvállalását, sőt megjelentek (bár még csak igen kevés esetben) a termékeken az etikai címkék is (codes of conduct), amelyek a cégek felelősségvállalását jelzik.

Az etikai befektető gondolkodásmódja más, mint a jelen időszak csak pénzt látó befektetőjéé. Három dologra figyel, ezek:

- 1.) nem akar tisztességtelen, környezetkárosító, egészségkárosító üzletekhez finanszírozási forrást adni, a hozadék maximálása érdekében,
- 2.) a beruházás kapcsán a befektető nyereséget szerez, de a közvetítő intézmény is hozzájut a jövedelemhez, miközben egy új objektum kezdi meg működését, munkahelyet teremtve, együttműködést hozva – esetenként az óriáscégek beszállítói, esetenként a legó-cégek együttműködése során,
- 3.) felelősséggel teszi a befektetést, figyeli a felhasználást.

Az etikai beruházás a hagyományos befektetési lehetőségek közötti választást jelenti etikai megfontolások alapján. Ma már Anglia területén befektetési alapok működnek ilyen megfontolások alapján létrehozott műveletekkel, tehát nem az a jellemző, hogy nincs nyereség, hanem az, hogy átgondolt, mindenki számára előnyös befektetés, optimális eredmény alakuljon ki.

Az állam hozzá tud járulni az etikai befektetések sikeréhez, mivel előírással tudja nyilvánossá tenni, az egyes befektetők tevékenységét, azaz előírja, hogy a befektetők (jelentős befektetők a nyugdíjpénztárak) hozzák nyilvánosságra, hogy milyen szociális, ökológiai és etikai szempontokat érvényesítettek a befektetések kapcsán. Az etikai befektetések ma is a tőzsdén mozognak, de vannak olyan bankok is amelyek a kis-, és közepes vállalatokat ökológiai, szociális és etikai kritériumok alapján szelektálják a hitelnyújtást illetően.

A társadalom számára felelős magatartás érdekében az etikai befektetések kérdése az EU napirendjére is felkerült. 2001-ben Zöld Könyvben foglalták össze a cégek társadalmi felelősségvállalásának előmozdítása érdekében az új gondolkodásmód jellemzőit társadalmi párbeszéd elindítása érdekében. Emellett az EU két főbiztossága is foglalkozik az etikai befektetések kérdésével (vállalkozások és a szociális ügyek főbiztosságai).

Az etikai befektetések kapcsán a kulcstényező adott gazdaságban a bank és a megtakarítók közötti pénzmozgás. Amennyiben a megtakarítók (alapvetően állampolgárok, kevésbé cégek) a gazdasági szempontok mellett az ökológiai, etikai szempontokat is figyelembe veszik, ez a globális pénzmozgást jelentősen megváltoztatja.

6.2. Etikai bank

Mint arról már korábban szó esett a kutatások azt mutatták, hogy a jelentős pénzáramok a természetes személyek megtakarításai és a bankok közti kapcsolatban jelennek meg, azaz ezt a területet, megtakarítói csoportot kell a környezetet szerető, tudatos befektetővé alakítani. Ehhez pedig az oktatási rendszer környezettudatos nevelési munkája szükséges. **A pillanatnyi előnyöket ugyanis hosszú távú előnyökkel kell felcserélni,** amely mindenképpen önkorlátozó, nyereségkérdésekben hosszú távú megfontolásokat igénylő magatartásmód, **amely azonban hosszú távon mindenképpen kedvező, sőt pénzügyileg is hatékony megoldás.**

Az **etikai bankok** fontos feladatot vállaltak. A cél, hogy az etikai befektetésekkel a jelenlegi **pénz-, és tőkepiaci jellemzőket átalakítsák, azaz a bankpiac névtelensége megváltozzon.**

Ezzel felelősséget lehet megkövetelni, és lehet a fejlődést alakítani. Az etikai – mint alternatív – bankok feladata, hogy megtalálják és kifejlesszék a lehetőségeket. A banketika nem azonos az etikai bank, mint szervezet tevékenységével, érdemes tehát erről néhány gondolattal szólni.

Az **etikai bank** olyan banktevékenységet jelent, amely szakmai szempontból tekintve azonos a hagyományosan folytatott banktevékenységgel, de igyekszik szem előtt tartani az emberi, szociális, környezeti szempontokat is.

A bankhoz kapcsolódó kérdéseket többen többféle gondolattal illették. Vaclav Havel a Cseh köztársasági elnök a következőképpen:

„Tapasztalatok alapján tudjuk, hogy a szolidáris tevékenységek akkor a leghatásosabbak, ha egy speciális szinten végzik azokat, az egyén szintjén. .... Csak azt kell belátnunk, hogy ha egy embernek vagy egy közösségnek vagy egy falunak segítünk, akkor ezzel az egész emberiséget segítjük”

Vallance professzor az üzleti etika kérdéseivel foglalkozott, és a következőket mondta:

„Az üzleti etika nem kötelezheti az embereket arra, hogy eredeti szándékukat megmászítsák. Az üzleti célból kell kiindulni. Fontos felismerni, hogy az üzletemberek nem politikusok, vagy szociális munkások, a társaságok nem kormányzati szervek, vagy jótékonyági intézmények. Az üzlet eredménye egy üzleti eredmény, és azért van az üzlet, hogy nyereséget érjen el. Ha pedig nem éri el, akkor már nem is üzlet.”

Az etikai befektetések kapcsán pedig már szó esett Morris Kaplan üzleti filozófus értékeléséről, amelyben az etikus viselkedést a most élő egész generáció esetében hiányolja.

Fontosnak tartom még azt is megemlíteni, hogy 1986-ban az USA katolikus püspökei kiadtak egy dokumentumot „Gazdasági Igazság Mindenkinék: Katolikus Tanítás és az egyesült Államok Gazdasága” címmel. Az óriási érdeklődés mutatta, hogy az emberek igénylik a területtel való foglalkozást, fontosnak tartják az etikai kérdések meglétét az üzleti életben.

Az egyik legfontosabb jellemző, hogy az etikailag helyes döntések általában (az esetek legnagyobb részében) üzletileg is kedvezőek.

A kérdésben rejlő konfliktus abból adódik, hogy a megvalósulás során két értékrendnek kell kompromisszumra jutnia, a szociális értékeké és az üzleti hatékonyságé kérdésé.

A szociális gazdaság fogalma és értelmezése csak akkor jó, ha az értelmezés hosszú távra vonatkozik. Kiegyensúlyozott emberi közösségért kell dolgozni, amely hosszú távon fennmarad és eredményes. Pl.: valamely termék elkészülte és eladásig való eljuttatása sok ember együttes munkáját igényli. Ennél jobb példa lehet a következő: egy mezőgazdasági tevékenység során a vegyszeres rovarirtás a talaj, a víz és a növények és állatok károsodását eredményezi hosszú távon. A kárt később meg kell szüntetni, de nem az fogja ezt tenni, aki létrehozta, így a költségeket mások – későbbi generációk - fogják viselni. **Nikkolo Machiavelli** (1469 – 1527) ezt úgy fogalmazta meg „Amíg a baj kicsi, nehéz észrevenni, de könnyű gyógyítani. Amikor a baj nagy, könnyű észrevenni, de nehéz gyógyítani.”

A szociális gazdaságban gondolkodók, tudják, - és meg is teszik! - hogy a költségeket fel kell tární, és - mivel nem hoznak hasznot a gazdaságnak - meg kell ezeket szüntetni.

A szociális gazdaságban gondolkodók látják, hogy egy kiegyensúlyozott közösség és egészséges természeti környezet teszi csak lehetővé erős gazdaság kialakítását.

Az előbbiek felismerése vezeti a szociális bank tevékenységét. A bank a gazdasági tevékenységet támogatja, hitelezése a szociális és környezeti problémákra pénzügyi módszereket alakít ki és ezzel az üzleti hozamon kívül a szociális és környezeti területen is hasznot hoz.

A mai menedzser szemléletben is megtalálható a szociális gondolkodás néhány eleme. A sikeres üzletember nem kizárólag a profit maximalizálására törekszik, hanem a minőség, az ügyfélkapcsolat, a PR tevékenység, a másokkal való együttműködés is fontos feltételként jelenik meg munkájában. Sajnos a „csendes” területre (flóra, fauna) már nem figyel oda kellőképpen.

A bank megfontolásaiban természetesen az is fontos kérdés, hogy a befektetők hogy gondolkodnak a pénzüket felhasználásáról. Ma már sok országban fontosnak tartják a befektetések minőségét! Az angol befektetők évenként ma már több, mint 1 milliárd font értékben ilyen megfontolással fektetik be pénzüket.

A gazdaságban három jellegzetes tranzakció alakul ki, ezek: beruházás/vásárlás, kölcsön és az ajándékozás. A beruházás akkor jelenik meg, amikor az emberek számára szükséges eszközök rendelkezésre állnak, és pénzüket potenciális vásárlóerőként kezelik.

A szociális kérdésekhez kapcsolódó piaci feltételek értékelése és felhasználása az embereket **szövetkezésre** készítette. Az első ilyen típusú szövetkezések a XIX. században Angliában, Franciaországban, Írországból és Németországban jelentek meg. Az első Hitelszövetség (Credit Union) 1849-ben Németországban alakult, és célja az alacsony jövedelmű farmerek eladósodásának, szolgávvá válásának megakadályozása volt.

A jelen időszakra az ilyen típusú szövetkezés általában Ázsia fejlődő országaira jellemző, és célja – alapvetően a szegényparasztok segítése.

A szövetkezések igen fontosak az együttműködésben, és a gazdasági környezet átalakulása szinte kikényszeríti ezt a jelenséget a következők miatt:

- iparosodás (munkásosztály létrejötte, női-, és gyermekmunka, magas munkaidő stb. .),
- vidék csökkenő eltartó ereje,
- tulajdonszerkezet változása (mesteremberek helyett nagyüzemi termelés),
- félelem az új technológia miatti munkanélküliségtől,
- jólét hiánya,
- munkások politikai passzivitása.

Az etikai bank alapvetően az üzleti filozófiájában tér el a hagyományos felépítésű banki tevékenységtől. Ez a következőkben foglalható össze:

- a pénznek és az embernek igen szoros a kapcsolata (vevő, szállító, hitelező, stb. . .) és az együttműködés során nemcsak a gazdaságossági szempontok lehetnek irányadók,

- a változások minden esetben mikroszinten indulnak el, mivel a kis-, és középvállalatok hosszú távon (a nagy számok törvénye figyelembe vételével) képesek jobban alkalmazkodni a gazdasági változásokhoz, mint az óriáscégek,
- a hitelezés első szempontja, hogy a hitelt igénylő mire kéri a hitelt, pl.: előbb ad a bank egy környezetet kímélő energiatermelő egységre, mint egy néhány éve jól működő, de környezetére nem figyelő társaság működésére,
- alapvetően fontos kérdés a bizalom - bár ez a klasszikus bankműködésnél is igaz – mégis itt nagyobb a jelentősége,
- fontos a társadalmi célok megvalósításának segítése, és az ügyfeleivel való kapcsolattartás egyszerre,
- versenyképes tranzakciók, termékek és szolgáltatások kínálatát kell, hogy létrehozza, ezzel a tudatos befektetők számára kedvező alternatívát kínál,
- a kamat kérdése külön megállapodás, amely ugyancsak a hosszú távú alkalmazkodás és a tudatos együttműködés megjelenése (erre a XIX. – XX. század korai fejlődésekor a német területen működő kis-, és közepes bankok jó példát mutatnak).

Az etikai bank üzletpolitikája középpontjában a pénzforrások és az elosztásuk iránti felelősség jelenik meg.

„Az etikai bank a szokásostól eltérő bank, amely alternatív módon és szociálisan felelősen végzi banki szolgáltatásait. Ezt úgy éri el, hogy felelősnek érzi magát az emberekért, és tudni akarja, hogy honnan jön hozzá a pénz és annak kihelyezése után mire használják azt fel.”

Az etikai bank az üzletkötés feltételére vonatkozóan összeállítja az elvárásait, és ezeket közzéteszi. Ezek röviden a következők: **nem finanszíroz:**

- állatkísérleteket és állatszörme hasznosítást,
- környezetszennyező tevékenységeket,
- fegyvergyártást és kereskedést,
- dohánytermékek gyártását és kereskedését,
- politikai tevékenységeket, ha az az emberek életének megnehezítését szolgálják (elnyomó rendszerek, kormányzatok tevékenysége, terrortevékenység).

Segíti viszont: azon szervezetek munkáját, amelyek közösségeket támogatnak, környezetvédelemmel foglalkoznak, oktatás-, és egészségügyi feladatokat finanszíroznak.

Az etikai bank jellemzői:

- etika és gazdasági aktivitás egysége,
- szigorú üzletmenet, amelyet ügyfelek és a közvélemény is támogat,
- honlapjukon közzéteszik tevékenységük jellemzőit, amit folyamatosan frissítenek.

Csak érdekességként álljon itt egy – az Európai Unió területén működő etikai bank: Triodos Bank Rt. Ez három országban működik – eredményesen – Egyesült Királyság, Hollandia és Belgium. Központja Brüsszel, de jelentős fiókhálózattal is rendelkezik. Érdekességként szeretném megjegyezni, hogy a Kiskunság területén az energiafű telepítése és termelése kapcsán a Triodos bank hitelnyújtási lehetőséget ajánlott a befektető cégek számára.

A bank alaptőkéje részvényeladásból ered, a befektetőnkénti részvénycsomag maximált, az alaptőke 7,5 %-a.

A hitelezés gyakorlata megegyezik a közismert (klasszikus bankban alkalmazott) megoldással, azaz:

- hitelkérelem benyújtása,
- személyes tárgyalás,
- hitel-előterjesztés (adósmínősítés, kockázati elemzés, fedezetek vizsgálata),
- hiteljóváhagyás,
- hitelszerződés,
- hitelmonitoring,
- hitelvisszafizetés.

A hitelezés során két jelentős eltérés adódik, az egyik az adósmínősítés, mivel a hitelkérelmező nemcsak az előírásoknak, hanem az etikai normáknak is meg kell, hogy feleljen, és a másik a kockázatok területe. A bank hitelkihelyezései nem kockázatmentesek, sok esetben kifejezetten nagy kockázatúak (pl.: szélenergia hasznosítására szélenergia építése, esetleg egy mikrohitelzés).

A fenti jelentős kockázatok mellett a bank mégis hitelez, a piacon elismert szerepe van, működése a bizalomra épül, és szinte mindig a piaci hitelkamat szint alatt próbál maradni, hogy sok résztvevőnek tudjon hitelt biztosítani.

Az etikai bank **nem a hagyományos banki tevékenységek területére koncentrál a hitelkihelyezéskor, hanem azokra, amelyek a mindennapi gyakorlatból elmaradnak, ezek:**

- szociális üzlet (fejlődő üzletek, szolgáltatások és üzleti centrumok),
- természet, környezet, biogazdálkodás, megújítható energiaforrások, környezetvédelem és természetvédelem,
- nonprofit szervezetek és művészet, oktatás, egészségmegőrzés,
- harmadik világ, fejlődés elősegítése, kereskedelmi kapcsolatok,
- egyéb, az élet és a munka különböző területei.

A bank a betétgyűjtés területén sajátos helyzetben van, mivel hitelkamatok alacsonyok, ezért tevékenységét arra építi, hogy a jó cél érdekében kevésbé kedvező kamatjövdelemmel is megelégszenek betétesei, de ez a jövedelem hosszú távon várható, mivel a tevékenység hosszú távon azonos jellemzőkkel bír – és ez eddig kedvezően működött.

Az ügyfelek igénylik a bank további szolgáltatásainak kiépítését, a tevékenység bővítését. Beruházások, alapítványok, segítő közösségek pénzellátását vállalja. Segíti azokat a bevándorlókat, akik szeretnének hazájukba visszatérni, és ott vállalkozást létrehozni, a kiemelt területek: Törökország, Marokkó, Suriname és Ghana.

Abból indul ki, hogy az emberek gazdaságilag aktívak, de hiányzik a tőke tevékenységükhöz. (Pl.: egy riksásfiú megnövelhetné keresetét, ha motorizált riksával dolgozna, de pénzre van szüksége, hogy ezt meg tudja venni, vagy másik példa, hogy egy anya kötényeket és gyermekruhákat készít és a helyi piacon árulja, de tevékenységéhez az alapanyagot és a fonalat csak akkor tudja megvenni, ha kölcsönt kap valahonnan.)

A vállalkozók lehetőségei:

- helyi bankok (nem adnak hitelt tevékenységükhöz, mert nincs meg a megfelelő fedezet),
- uzsorások (magas kamatfizetés következtében elveszítik minden lehetőségüket),
- etikai bankok, ha ilyen(ek) működnek a környezetükben (amelyek elfogadható feltétellel nyújtanak hitelt).

Fontos, hogy az etikai bankok nem segítyt adnak, hanem hitelt, mert aki dolgozni tud, annak hitelre van szüksége!

Mivel sok esetben kisvállalkozások dolgoznak kedvezőtlen feltételek között, létrehozták a **mikrohitel** intézményét, amely ugyanolyan, mint a többi hitelezés, csak összegszerűségében jelent mást. Csak akkor tud jól működni, ha a hagyományosan létező hitelezés jól működik.

Érdekes kezdeményezés volt a **Nők Világbankja létrehozása** (Women's World Banking), amelynek a jellemzője, hogy a munkájához csekély pénzüsszeget igénylő nő kölcsönt kér, úgy, hogy ismerősei köréből 8-10 másik felelősséget vállal érte. Az összeg igen alacsony, általában 100 USD alatti!!! A felelősséget vállalók azt vállalják, hogy ha az adós nem tud fizetni, helyette visszafizetik a kölcsönt. Ez a megoldás Indiában kifejezetten szükséges volt, és jelenleg is jól működik.

Más különleges ügyletek – amelyre etikai bankok hitellehetőséget kínálnak - az érdekesség szintjén, csak felsorolásjelleggel és a teljesség igénye nélkül:

- Bio-gazdálkodás Kazahsztánban (ez hitelalap létrehozásával valósult meg, hitellel segíteni a kezdeményezést),
- Krickhowell-i telekommunikációs falu (élőhely és munkahely az ott élőknek, nem kell munkába járni, teljes ellátásuk van telekommunikációs eszközökkel, így otthonról dolgoznak)
- Letchworth Központ (Homeopátia és Kiegészítő gyógymódok fejlesztésére hitelnyújtás, ami nemcsak eszköz, hanem épületek vásárlása is)
- Bio-tej (átlagos mezőgazdasági termelő átállását segíti a bio-gazdálkodásra, sok biofarm működtetését segíti)
- „Mentsük meg a Földet” számla (légkörre veszélyes gázok felhasználásának csökkentése, szél, nap ill. vízerő hasznosítása, energiatakarékosság, új energiaforrások használata)
- karácsonyi adományok (fiatalok, hajléktalanok felkarolása)
- újszerű villamosok a városi tömegközlekedésben
- környezetvédelmi képzések finanszírozása (ez non-profit megoldás).

Az etikai bankok feladata tehát összetett, biztosítani a megtakarítók számára folyamatosan a hozadékot, amely optimális mértékű, miközben környezettudatos befektetések finanszírozását biztosítja. Állami segítséggel megvalósítható, hogy a bankpiacon a befektetők válogatni tudjanak a befektetések között, ami kellő informáltsággal tudatos befektetői magatartást eredményezhet.

Az etikai – mint alternatív – bankok feladata, hogy megtalálják és kifejlesszék a környezettudatos befektetési lehetőségeket.

„Ha meg akarod változtatni a világot, változtasd meg önmagad.”
(Mahatma Gandhi)

7. Összegzés – tézisek

7.1. Globalizáció – gazdasági, pénzügyi hatások – korrekciós lehetőségek

Az emberi fejlődés a gazdasági, társadalmi és egyéb kihívásokra mindig a kor jellemzőinek megfelelően reagált. A merkantilizmus, az ipari forradalom, a monopolizáció, a tudományostechnikai forradalom, majd a globalizáció – amelynek igen nagy segítséget jelentett az elektronikus gazdasági folyamatok létrejötte, az e-commerce, e-business, e-tőzsde, e-banking – egy-egy ilyen válaszlépés volt a kor kihívásaira.

A globalizáció a kis országok részére igen nagy kihívásként jelenik meg. Ezek az országok az alapkutatásokban nem, vagy csak kapcsolódva tudnak részt venni, így az alapvető kutatási eredményeket a jelentős kutatóbázissal rendelkező, nagyszámú kutatói forrással rendelkező országok és ezek cégei érik el.

Mára a világgazdaság termelési, pénzügyi folyamatai nemzetközi méretűvé váltak (vannak kutatók, akik megkérdőjelezik a terms-of trade mutató számítását) mivel a multinacionális és transznacionális vállalatok tevékenysége országhatárokon átívelő, és mindig ott telepednek meg, ahol a legjelentősebb profithoz juthatnak. (Ott jelennek meg, ahol a munkaerő jól képzett, és viszonylag olcsó, az infrastruktúra fejlett, az ország a tőkebehozatal érdekében kedvezményeket biztosít a tőkét – elfogadható kockázat mellett – az országba befektető multi-ill. transznacionális cégek számára). Ebbe az országba természetesen a követő innováció lehetőségét is létrehozzák, amely elfogadható mértékű profitot biztosít a cég számára, de nincs mód a fejlesztésbe való bekapcsolódásra (ez ugyanis extraprofitot eredményez) mivel azt a cég a központjában titkosan kezeli.

Érdekes – e rövid áttekintést követően – részleteiben végiggondolni a gazdasági, pénzügyi, társadalmi hatásokat, mert csak így lehet eljutni a korrekciós lehetőségek feltárásához.

A globalizált világban tehát nemzetek feletti döntések születnek. Ezek nem mindig tudatosan alakulnak így, mivel a kooperációk a hosszú távú együttműködés fejlesztés, termelés, kutatás stb. . . jól kialakult és hosszú ideje alkalmazott formái. Ezt a nemzetközi közösségek és a külgazdasági tevékenységben részes szervezetek is elfogadják és az egyes országok számára is elfogadható megoldást biztosítanak. Ez az együttműködés elvárttá, sőt sok esetben szükségessé teszi a kormányzatok közötti együttműködés kiépítését adott területen, de problémák megjelenése esetén a nemzetközi közösség azt is fontosnak tartja, hogy a rendezés súlyos feladatát a kormányzatok felvállalják, de legalább is részt vállaljanak a megoldásokból.

Az eddig elmondottakból viszont az a következtetés vonható le, hogy csökken az egyes társadalmak, gazdaságok, országok joga gazdasági érdekérvényesítésük rendszerében, sőt mozgásterük, tevékenységi lehetőségeik is behatárolttá válnak.

Említést érdemel, hogy az USA már a II. világháborút követően törekedett európai hegemonia kialakítására (ennek feltételrendszeréről és megvalósulásáról írt Ádám György

Vállalatbirodalmak Európában című könyvében részletes elemzést), majd bekövetkezett a befolyás csökkenése, de megjelent egy új forma, amely a transznacionális és a multinacionális cégek tevékenységében öltött testet.

Ezek a vállalatbirodalmak a világ minden részén óriási befektetéseket alakítanak ki, David C. Korten írja [16], hogy „1983-tól 1990-ig a külföldi befektetések világszerte négyszer olyan gyorsan nőttek, mint a világtermelés, és háromszor olyan gyorsan, mint a világkereskedelem.”

Hasonlóan fontos arányszámot jelez könyvében ugyanitt a következő megfogalmazással: „Mivel 500 vállalat uralja a világkereskedelem 70 % - át, és az összes multinacionális vállalat 1 % - ának tulajdonában van a közvetlen külföldi befektetések állományának fele, ezért úgy tűnik a The Economist a fejlődést azzal méri, hogy néhány transznacionális és multinacionális tőkéstársaság milyen mértékben uralja a világgazdaságot.” [17]

Szükségszerű ezt követően összefoglalni, milyen jellemzőkkel találkozik a vizsgálódó a gazdasági, pénzügyi élet területén a globalizáció hatásaiként:

- 1.) A multinacionális és transznacionális cégek kizárólag profitjuk alakulására figyelnek, az adókedvezményeket a vállalatbirodalmon belüli jövedelemátcsoportosítással veszik igénybe. Ez a megoldás a cég számára telephelyet biztosító nemzet számára adókiegészítést vagy többletadóbevételt jelent az adott évi költségvetésben. Azt sem szabad elfelejteni, hogy ugyanezen cégek a hozadék növelése mellett nem figyelnek kellőképpen a környezeti károkra ill. ezek mentésére. Ez hosszú távon adott ország számára súlyos nehézségeket és igen jelentős mentesítési feladatokat jelenthet.
- 2.) A kedvezőbb megoldás ha a cég a transznacionalitás irányában halad, mivel lehetséges a vertikális integráció kialakítása beszállítói hálózattal, amely adott ország számára munkahelyteremtést eredményezhet.
- 3.) A globalizáció adott országban átalakítja a vállalat-szerkezetet és az érdekeltségi rendszert is. Át fog alakulni – sőt sok esetben már átalakult – a kormányzatok szerepköre, gazdasági, politikai területeken is. Jól érzékelhető, hogy a fentebb leírt megoldások, a vállalatbirodalmak a kormányzattól független cselekvéseket hajtanak végre. A kormányzati munkában alkalmazott hagyományos eszközök (pl.: kamatpolitika, árfolyampolitika, megszorító intézkedések „csomagok” stb. . .) a vállalatbirodalomként működő cégek esetében nem célravezetőek, hiszen a cégek a részegységeik közötti átcsoportosításokkal – ez lehet pénz, termelés, munkaerő stb. . – képesek az adott ország szigorító intézkedéseinek elkerülésére, megváltoztathatják adott országban a tőkeáramlás irányát és nagyságát, ami mindenképpen figyelemre méltó feltétel a gazdaság számára.
- 4.) Óriási ellentmondás jelenik meg a hagyományos állami működés és a globalizált piaci, gazdasági feltételek között. Az állami beavatkozás nem hagyományos feltételrendszere – nem mindig önálló döntésének lesz eredménye a beavatkozás, hanem egy régió előírásai miatt következik be – az állam demokrácia-deficitjeként (nem kellően szabad döntési lehetőségeként) jelenik meg.

- 5.) A fenti jellemzők olyan feltételek között érvényesülnek, amikor a globalizáció rendkívül dinamikus versenyfeltételeket eredményezett, ahol ez részben a régiók, az országok, a helyi szervezetek, részben a vállalatok, majd az egyének (természetes személyek) között jelenik meg. Láthatóan a piaci feltételek diktálják a versenyfeltételeket. Fontos, hogy a korábbi kapcsolatokban érvényesülő lojalitás átalakult (az ország, a hely, a közösség már nem meghatározó, csak az egyén, vagy a vállalat érdeke! Ez mutatkozik meg a munkaidő hosszának be nem tartásában (megnyújtásában) adott multinacionális cég menedzsmentje tekintetében).
- 6.) Súlyos következmény a lobbyk megjelenése. Ez az érdekérvényesítésben kiemelt szerephez jut, jellemzője, hogy a legnagyobb transznacionális cégek, társaságok vezetőiből létrejött csoportosulás, amelynek gazdasági súlya az érdekérvényesítést biztonságossá teszi.
- 7.) A multi-, és transznacionális vállalatok, vállalatbirodalmak esetében a marketingmunka is világméretű, erőteljes reklámokkal, amelyek segítségével átalakítják az emberek igényeit, a közízlést, ezzel párhuzamosan megnövelik a profittermelési lehetőségeiket. Kialakul a fogyasztói társadalom, ahol a termék nemcsak a fogyasztást szolgálja, hanem egyben lehet státusz-szimbólum is. Kialakul a fogyasztók azon csoportja, amely vállalatbarátnak mondható (márkahűség jellemzi). „Egészében véve a vállalatbarát fogyasztó megteremtésére a tőkés társaságok egy főre számítva több, mint felét költik annak az összegnek, mint amit a világ közoktatásra fordít, az utóbbi 207 USD/fő (a déli országokban 33 USD/fő). A reklámkiadásokra fordított összeg sokkal gyorsabban nő, mint az oktatási kiadások.” [18] A cégek számára tehát igen nagy jelentőségű a vállalatbarát, vagy úgy is nevezhetjük, hogy márkahű fogyasztó, mivel ez biztonságos, stabilnak felfogható jövedelmet jelent.
- 8.) Említést kell tenni a gyengén fejlett, de újonnan iparosodó országokról is. A transznacionális cégek betelepülése adott országba általában a beszállítói szerepkört eredményezi. Önálló termelés megteremtése esetén ugyanis a piaci kereslet megtalálása, megszerzése jelenthet nehézséget, ami mindenképpen sérti a transznacionális cégek érdekeit, mivel nem érdekük a piaci keresleti rendszer újrafelosztása. Ennek elkerülése érdekében nemzetközi szervezetek segítségével (Világbank) és ezen szervezetek által biztosított hitelezéssel törekednek a folyamatba bekapcsolódók segítségére, törekedve ezek bekapcsolására, nem segítve önállósodásukat. A nyújtott hosszú távú hitelek biztosítják a rendszeres kapcsolatot a Világbank és az újonnan iparosodó országok között. Ez egyben azt is jelenti, hogy – a feltételrendszer alapján – a nemzetgazdaság a figyelem középpontjában és az együttműködés rendszerében található. Fontos megjegyezni, hogy a Világbank üzleti alapon működik, saját gazdasági, pénzügyi érdekeit érvényesítve, és nem kellően figyelni adott cég saját hosszú távú pénzügyi érdekeinek érvényre jutását valamint piaci lehetőségeit, azaz a hitelezést követő tevékenység távolabbi következményeit. A Világbank tehát hitelezési döntéseivel embereket érintő döntéseket hoz, amelyek a jövőbeni pénzügyi kötelezettségek teljesítésével súlyos helyzetet teremthetnek, bár a semleges pénzügyi megoldás látszatát keltik.

- 9.) Fontos jellemzője a folyamatnak az egységesítés és az uniformizálódás. Ez a reklámok segítségével igen gyorsan elérhető és óriási mértékben érvényesíthető a termelésben a tömeges gyártás előnye. Ez azonban csak igen jelentős felvevőpiac esetében érvényesíthető.
- 10.) Globalizálttá válik a tudatosság is, hiszen a videokonferenciák világában ill. a kedvező utazási lehetőségek kihasználásával az egyes kutató fejlesztő csoportok az eredményeik ismertetése érdekében találkoznak, és a továbblépést már egymás ismereteinek birtokában tudják megvalósítani.
- 11.) A megújulni képes erőforrások fokozott igénybevétele jellemző a világgazdaság egészére, bár nagyon kevesen képesek élvezni ennek előnyeit. Ma már igen sok helyen gondot jelent a tiszta ivóvíz, szennyezetté válik a légkör, romlik az emberek életlehetősége. A Földön igen nagyszámú (mintegy 1,3 milliárd) ember él teljes szegénységben és óriási előfeszítéseket tesz, hogy a létfenntartásához szükséges erőforrásokhoz hozzájuthasson. A létminimumon élő ember nemcsak önmaga károsodik életlehetőségében, viselkedésében, hanem a környezete is, a méltatlan életfeltételek között élők szennyezik a folyóvizet, tavakat és a lakókörzeteket, és jelenlétük, viselkedésük az ápolt emberek számára kényelmetlen. Mindemellett a legjelentősebb születési arányszám éppen ezeket a területeket jellemzi, a mi további gondok forrása. A globalizáció sajnos nem enyhíti ezeket a nehézségeket, inkább elmélyíti az ellentéteket.

A globalizáció - az előbbieken részletezettek szerint – nem elkerülhető, de kedvezőtlen hatásai mérsékelhetőek. A **korrigálás csak tudatos magatartással érhető el**. Ennek lehetséges megoldásai lehetnek a következők:

- rendszerszemléletű fejlesztés alkalmazása, amely biztosítja, hogy ne csak az elérendő célok, hanem a következmények értékelésére is sor kerüljön. A korábbiakban a rendszerszemlélet fontosságáról már szó esett, ez nemcsak az emberi együttélés, hanem a gazdasági folyamatok esetében is meghatározó és nélkülözhetetlen feltételt jelent,
- a fejlesztési rések megtalálása és az itt megvalósuló fejlesztés, amely kisebb országok, de óriási gazdasági egységek esetében is kedvező lehetőség. Szólni kell még az egyes országokban felhalmozott igen jelentős tőkésített tudás felhasználásáról is, ami kapcsolódik e terület tevékenységéhez, így kellő előkészítést követően kialakítható olyan fejlesztési központ, amely a továbbiakban jelentős fejlődési folyamatot indít el, kiemelve a régiót korábbi kedvezőtlen kapcsolatrendszeréből,
- új vállalati kultúra megteremtése jelent kiemelt feladatot, hiszen a XX. századi profittermelő tevékenység a XXI. században már nem kellően jól alkalmazható. Mára kialakult az a feltételrendszer, hogy a menedzserek egyre nagyobb szerepet szánnak a cég filozófiájára, szerepére, identitására és fontosnak tartják a menedzsment etikus viselkedését is. Ez utóbbi azért is jelentős, mert mára nemcsak a cégek esetében, hanem banki tevékenység formájában is létrejött ez a megoldás, ami az etikai bankok működésében és az etikai befektetési tevékenységben jelent meg. (Erről részleteiben a későbbiekben szó esik). A világgazdaság cégei ma figyelnek a fejlődés irányaira, a trendekre, a társadalmi és környezeti feltételek alakulására. Továbbra is fontos a termelékenység növekedése, a minőség megtartása, a just in time teljesítés, szükséges, hogy a szolgáltatásokat teljesítse adott cég, de megjelent a XXI. század jellemző új feltétele, a menedzsment felelőssége, amely igen fontos feltétellé vált,
- élethosszig tartó tanulás, hogy a munka jellemzőinek megváltozásához alkalmazkodni tudó, innovatív foglalkoztatottsági csoportok alakuljanak ki,

- az értékelemzés, amely optimalizálásra törekszik, ami a termelés a fejlesztés és a kormányzati munka területén is jelentős megtakarítások elérését, így a környezet terhelésének csökkentését eredményezheti.

Fontos felismerés, hogy a világgazdaság fejlődése csak akkor lehet folyamatos, ha a globalizáció és a regionális érdekérvényesítés együtt jelenik meg, ha a gazdaságban résztvevő emberek globálisan és felelősséggel gondolkodnak és fejlesztenek. Ennek fontosságára mutatott rá a Rió de Janeirói értekezés is.

Rio de Janeiróban 1992-ben találkoztak a nem kormányzati szervezetek képviselői, és állásfoglalást fogadtak el. Ennek egy igen jelentős része a következő megállapítás:

„..... Emlékeztetjük a világ vezető politikusait és a tőkés társaságok, nagyvállalatok vezetőit, hogy államigazgatási hatáskörüket és (részvény)társasági felhatalmazásukat szuverén emberektől, a civil társadalomtól kapták, annak érdekében, hogy ezeket a kollektív emberi érdekek szolgálatába állítsák.” [19]

7.2. Tézisek

Mielőtt gondolataimat összegezném röviden szólok a tanulmányban követett gondolatsorról. A globalizáció egyik igen jellemző megnyilvánulása az elektronikus kapcsolati rendszer kiépítése, amely megváltoztatta az együttműködés rendszerét a világgazdaságban. Ennek kialakult formája az eGazdaság, amelyben a résztvevők együttműködése alapvetően eltér a hagyományos keretekhez mérten.

A világgazdaság az elmúlt (XX.) évszázadban igen jelentős változást élt meg. Az évszázad utolsó harmadában felgyorsuló változások olyan méreteket öltöttek, hogy az egész világgazdaságot, a korábban kialakult kapcsolatrendszert, az érdekviszonyokat, az érdekérvényesítés jellemzőit és a természetes személyek gondolkodásmódját is alapvetően átalakították. A világgazdaság multipolárisává változott. A változások vizsgálata során a tanulmányban arra törekedtem, hogy a fejlődés jellemző, meghatározó irányvonalában feltárható párhuzamokat, a fejlődés irányának jellemzőit és kockázatait bemutassam.

A XX. században a számítástechnika szinte észrevétlenül beopta magát a környezetünkbe, elterjedt az emberi együttélés segítőjeként (mobiltelefonok), de alapvetően a gazdasági együttműködés, a termelés és forgalmazás, valamint a pénzügyi folyamatok megvalósítása (és megváltoztatása) területén hozott jelentős módosulásokat.

A folyamat bemutatása a Bretton-Woods-ban létrejött nemzetközi monetáris rendszer áttekintésével indult, mivel itt jelent meg (majdnem) először tudatosan a nemzetközi együttműködés igénye és a kidolgozás során a szabályozottságot tekintették fontos, megvalósítandó célnak a nemzetközi pénzügyi gazdasági kapcsolatok lebonyolításában.

A számítógépek alkalmazása azonban e területet sem hagyta érintetlenül. A nemzetközi folyamatok kritikus kérdései a nemzetközi pénz-, és tőkepiacokon jelentek meg. A gazdasági globalizáció több folyamat együttmozgásából, a kölcsönhatások egymást segítő folyamataként jelent meg (a világkereskedelem növekedése, a fúziók, a stratégiai szövetségek kialakulása és működése, a regionális kapcsolatok és a pénzügyi piacok globalizációja), hatásai azonban messze túlmutattak egy-egy ország gazdasága egészén. Ez képezte azonban a pénzügyi folyamatok átalakulásának és felgyorsulásának alapját is.

Kialakult a pénzügyi globalizáció, amely a pénz-, a tőke-, a deviza-, és az értékpapírpiacok teljességgel összekapcsolódott működéseiként jelent meg. A termelőtőke globalizációját – amely a multinacionális és a transznacionális cégek megjelenésével és működésével értékelhető – követte a banktőke globalizációja is, amely a pénz-, és tőkepiacok kialakulását követően ezek nemzetköziesedését, europiacok, majd off-shore piacok létrejöttét és végül a xenopiacok kialakulását eredményezte. Ez utóbbi csak azért alakulhatott ki ilyen gyors folyamatban, mert a számítógépek használata a nemzetközi kapcsolatokat a pénzügyi folyamatokban lényegesen megváltoztatta. Előtérbe került az elektronikus aláírások alkalmazása, így a kriptogáriai eljárások is szerephez jutottak a biztonság megteremtése érdekében.

Létrejött a pénzügyi globalizációt segítő nemzetközi intézményrendszer is, egyes tagjainak bemutatása azt a célt szolgálta, hogy láthatóvá váljék a folyamat kialakulását és szabályozását biztosabbá tevő nemzetközi rendszerek tevékenysége.

Szó esett a spekuláció formáiról és lehetőségeiről. Ez azért jelentős kérdés, mert a világgazdaságban mindig vannak olyan természetes személyek és cégvezetők, cégek akik/amelyek megpróbálják a legkedvezőbb gazdasági feltételrendszert megkeresni abban az esetben is, ha az több más terület hozadékainak megszerzésére nem feltétlenül tiszta eszközökkel ad lehetőséget. (E területen tudatos az olyan magatartás, hogy ha nincs meg a megfelelő körülmény a feladatok megvalósításához, meg kell azt teremteni). A spekuláns rövid, közép, vagy hosszú távon jelentős kockázatokat vállalva próbál jelentősebb hozadékhoz jutni, ennek érdekében sajátos portfólió kialakítását végzi, ahol nagy segítséget jelent számára a számítógépes rendszer és egyáltalán a telekommunikáció alkalmazása, különösen ennek gyors folyamata.

Felmerül a kérdés, hogy szabályozható-e a spekuláció és ha igen, akkor milyen szinten, nemzeti, vagy nemzetközi megoldásokkal. A feltételek alapján ez nemzetközi szinten nem megvalósítható, mert minden esetben érdekek ütközését jelenti (bár ez a belföldi szabályozás esetében is hasonló, mégis lehet védelmi rendszabályokat érvényesíteni), de megállapodásokkal törekedni kell kedvező feltételek kidolgozására.

Az előbbiekhöz kapcsolódva, de attól nem elválasztva szólni kell az ember és a természet viszonyáról. Erre azért van szükség, mert az ember a természet része, a gazdaság és a természet között az ember teremti meg a kapcsolatot. Az evolúció és a rendszerszemlélet vizsgálata meggyőzhet bennünket arról, hogy igen szoros az ember által létrehozott gazdaság és a természet közötti kapcsolat.

A fejlődés folyamatát, amelyet az ember együtt alakít a természettel (vagy ez utóbbinak nem kellő figyelmet szentelve), szakaszolni lehet. Ezek a szakaszok folyamatára segítségével jeleníthetők meg. Az ábra alapján a XX. századi változások öt jelentős területre oszthatók, a környezeti feltételek, a műszaki fejlődés, a kommunikáció, a politikai feltételrendszer és a pénzügyi gazdasági folyamatok változásai. Ugyanilyen rendszerben alakulnak ki a kockázatok is amelyek vizsgálata hasonlóképpen folyamatábrával lehetséges.

A modern gazdasági folyamatok átalakulását jelzi az eGazdaság kialakulása és működtetése, amely nemzetközi számítógépes együttműködési rendszert feltételez. A tevékenységre kialakult eVállalatok (klaszterek) azért jelentenek kedvező megoldásokat, mert a kapacitások felhasználásával egyszerre több, esetleg szerveződő egységben részessé válhatnak az egyes cégek. E területen az elektronikus bankkapcsolatok, az elektronikus fizetőeszközök és az ePénz (pénztárca) megjelenése is fontos feltétel, amely a további együttműködés – az eKereskedelem minden változata - számára kedvezőbb pénzügyi feltételeket eredményez.

A dolgozat utolsó fejezete a tudatos emberi magatartás jelentőségét hivatott bemutatni. Az etikus viselkedés és az etikai befektetések és bankok környezettudatos magatartás kifejlesztését igénylik. Az ember, mint globális lény felelős környezete megóvásáért, nem hagyhatja figyelmen kívül azt a tényt, hogy a pénzügyi stratégia előtérbe kerülésével a XX. század második felében a profittermelés háttérbe szorította a környezet védelmét, de a kíméletét is. A természet elsivárosodott, a természeti erőforrások kiapadóban vannak. A szegénység és a mérhetetlen gazdagság közötti szakadék növekszik. A globalizáció ezeket a jelenségeket felgyorsította.

A tanulmány során **több lényeges megállapításra** jutottam, ezek a következők:

1.) A globalizáció és a regionalizálódás végigkíséri az emberiség fejlődési folyamatát. A folyamatok jellemzőiket tekintve ellentétesek, mivel a világgazdaság egészére kiterjedő feltételrendszerrel szemben egy-egy terület, vagy közösség által kidolgozott és érvényre juttatott jellemzőcsoport érvényesül. Léte és párhuzamossága abból adódik, hogy az érdekek érvényre juttatását eltérően biztosítják az eltérő méretű közösségek, régiók. Az érdekeltek a természetes személyek esetében nyilvánvalóak, a kisebb közösségek esetében megjelennek, de összegződten, mivel a hasonló fog hasonlóval szövetséget alkotni. Minél jelentősebbé válik egy közösség ismeretét, tőkésített tudását, méreteit illetően annál erőteljesebbé válhat érdekérvényesítő képessége, mert erőfölényt tud érvényesíteni a kisebb, kevésbé fejlett, kevesebb ismeretet felhalmozó közösségekkel szemben. A legerősebb közösségek integrációk formáját öltik. A zárt integrációk szabályozottsága és a megvalósítható fejlődés a leginkább erőteljes együttműködési formát jelentheti, ennek az érdekérvényesítő képessége is a legerőteljesebb. Fontos megjegyezni, hogy az ilyen regionális együttműködések a nemzetközi kapcsolatokban a protekcionizmus erősödését eredményezik.

A regionális együttműködés zárt integráció formáját jelentő megoldása az együttműködést minden lehetséges területre kiterjeszti a közösség tagjai esetében, azaz jelenti a társadalmi, gazdasági, politikai, hadászati és minden egyéb területet, amely jó szervezethez esetén gyors, erőteljes fejlődést eredményez tagjai számára, erősítve érdekérvényesítő képességüket. (Ilyennek tekinthető az Európai Unió is, de ilyen volt az Osztrák-Magyar Monarchia is).

Ennek következménye, hogy az egyes közösségek között rendszerint megállapodások jönnek létre (elkerülendő súlyosabb konfliktusok kialakulását), hogy hosszabb távon képessé tegyék a szövetségeket, közösségeket, integrációkat, régiókat egymás nézeteinek, érdekeinek a tiszteletben tartására. Súlyos esetben az egyes régiók, vagy integrációk saját érdeküket képessé válnak más régiókra, vagy csoportokra – azok kérése, igénye nélkül, vagy ezek ellenére - kiterjeszteni (ilyenek tekinthető a gyarmatosítás, de ilyen a határokon átívelő cégek gazdasági érdekérvényesítő képessége is – multinacionális vagy transznacionális formákban).

A globalizáció az egész világra kiterjedő, minden területen érvényre juttatott folyamatot jelent, amelyben a világgazdaság egyik erőcentruma kultúráját kiterjeszti a világgazdaság többi területeire. Jellemző, hogy a nemzeti és a nemzetközi kapcsolatok között elmosódottá válik az eltérés, az együttműködés a folyamat jellemzője. Ez komplex megvalósulási rendszer, amely az életminőség megváltozásával is jár.

A globalizáció folyamata részterületenként vizsgálható, ide a telekommunikáció, a termelőtőke és a pénztőke globális együttműködési rendszere tartozik. A **globalizáció** szóhasználatának jelzésére szolgál, hogy a gazdasági értelemben vett fizikai történések helye lényegtelen, a globalizáció az egyes termelői, szolgáltatói tevékenységek világgazdasági térhódítása. A fogalom mára közhely, nemcsak azt jelenti, hogy a tőke, a munkaerő, az áru és a szolgáltatások piaca globálissá vált hanem azt is, hogy ezek tovagyűrűző hatásai is világméretben jelennek meg.

A világméretű hatásokkal, érdekérvényesítéssel szembeni védelem egyik hatékony megoldása éppen a régiók működése, mivel ez egy-egy zárt közösség érdekeit hivatott biztosítani. Ez az oka a globalizáció és a regionalizálódás párhuzamos érvényesülésének, mivel a közösségek felismerték, hogy célszerű a saját gazdaság, kultúra, politika stb.. őrzése, miközben a fejlődés eredményeit törekszik megszerezni.

2.) A pénz és tőkepiacok nemzeti méretekben rendkívül szabályozottak, míg a nemzetközi szabályozás nehézségekbe ütközik. A nemzetközi pénzügyi élet szereplői (bankárok, spekulánsok, befektetők stb..) szerint a jelen időszakban a legjobb szabályozó a piac, ennek hatásai alapján hozzák meg döntéseiket a piaci szereplők. A pénztőkével bírók gyakorta igen rövid távon végeznek műveleteket, a hozadék megszerzését követően új üzletek után néznek.

A pénzügyi spekuláció azért nagy kockázatú, mert rendkívül jelentős a tőkeáttétel, gyors műveletek, jellemzően a nemzetközi kapcsolatrendszerben valósulnak meg. A világgazdaságban éppen ezért folyamatosan (24 órában) óriási pénztömeg áramlik, kihasználva a piaci árfolyameltéréseket. A tőkepiac a nemzeti bankok tőkeerejénél magasabb pénzáramlást képes produkálni, ez adott országban az árfolyamok és a kamatlábak erőteljes változását okozhatja, ami adott gazdaságban az egyensúly megbomlásához vezethet.

A pénz-, és tőkepiacon várakozások jelennek meg, ezek alapvetően meghatározóak a piac alakulását illetően. A globális gazdaságban nem érvényes a „láthatatlan kéz” szerepe, a piac nem tudja feloldania kialakult feszültségeket. Amennyiben a globalizáció a jelen ütemben tovább tart, a spekulációs tőke további növekedésével kell számolni. Ennek az az oka, hogy a legjövedelmezőbb a spekuláció (a maga kockázataival együtt), így a pénzzel kereskedés jelentősebb méreteket is elérhet. Ahol a spekuláció megjelenik, a forró pénzek mozgása a bankrendszereket meggyengíti, mivel az ellenlépések kapcsán kedvezőtlen műveleteket kell végezniük, ami nemcsak a bankok, hanem a gazdaságok gyengülését is eredményezi.

A XXI. század elején kedvezőtlenebb a helyzet, mint a korábbi időszakokban volt. A világ vezető tőzsdéin erőteljes a spekuláció, a derivatívákkal kereskedés általános és óriási mértékű (becslések szerint négyszázezer milliárd USD). A gondot tehát az okozza, hogy a tőke – forró tőke, vagy tőkemenekülés formáját öltve – hirtelen tőkekivonás formájában súlyos likviditási nehézségeket okozhat az egyes országok számára, akár fejlődő, akár fejlett országról is van szó. Amennyiben a spekuláció olyan országban történik, amely a világ pénzpiacainak vezetője, a hatás nemzetközi méretekben rendkívül súlyos lehet. A globalizáció a válságok tekintetében is gyors és összekapcsolt folyamatként működik, ennek közvetítésében a spekulatív pénzmozgások kiemelt szerephez juthatnak.

3.) A világgazdaságban gyakran jelennek meg gyors egymásutánban folyamatok, amelyek azonos célt szolgálnak. Ilyen volt a múlt század 70-es éveiben a termelés területén a fúziók megjelenése, majd a XX. század végén a bankszektorban az M&A (mergers & acquisitions) felgyorsulása. Ennek röviden az az oka, hogy a szolgáltatók működési kereteiben lényeges változások jelentek meg főként a gazdasági, de a technológiai, sőt a társadalmi területen is.

A globalizáció a gazdaságokban nemcsak nemzetközi együttműködés szintjén jelenik meg, hanem a cégek, bankok méretnövelése igényében is. A termelési tevékenység, a kereskedés és a pénzügyi globalizáció egyik jellemző megvalósítási lehetőségét a fúziók jelentik.

A globalizáció kapcsán megjelent igény, hogy a cégek „óriáscégekké” váljanak (megacégek, megabefektetések legyenek jellemzők), azért történt, mert így versenyelőnyhöz juthatnak. A nagyméretű cégek még jelentősebbé kívánnak válni, ez számukra a termelés, az értékesítés területén előnyt, egyben költségcsökkentést és eredménynövekedést hozhat.

Amiért a fúziót fontosnak tartják az egyes szervezetek – különösen a bankok - az, hogy a globális verseny élénkülése csak az univerzális nagybankok, nagycégek számára kedvező, ez pedig csak belső növekedéssel, vagy fúziók útján lehetséges. A belső növekedés lassú és nehézkes folyamat, az adózott eredmény adja a növekedés lehetőségét, így más cégek, bankok a versenyben megelőzhetik az óvatos partnert. A nemzetközi pénzügyi szolgáltató intézmények jelentős térnyerése a piacok globalizációját serkenti, azaz a két tényező generálja egymást.

Szólni kell egy másik jellemzőről is, amely fontossá vált a XX. század végén, ez pedig a recesszió hatása. A recesszió a kisebb bankok számára nehéz pénzügyi helyzetet eredményezhet, amelynek következménye, hogy a bankok keresik a megoldás lehetőségeit. Ennek egyik lehetséges formája a bankok összeolvadása.

A fúziók tehát a bankok méretnövelésének fontos eszközeként említhetők. A méretnövekedés nemcsak biztonságosabb működést jelent hanem adott régióban kedvezőbb pozíció elnyerését is. Ez azt jelenti, hogy átrendeződhet a bankok toplistája, amelyben jóval kedvezőbb helyet foglalhat el a fúzió útján megnövekedett bank. Módjában áll árfolyameltérés kihasználása és adómegettakarítás elérése is.

Ami még a fúziókhoz kapcsolódik, de az előkészítés periódusában erről kevesebb szó esik, az a szinergiák szerepe. A működés, pénzügy, piac, erőforrás, cégirányítás területén megjelenő szinergia felmérésére, becslésére a fúziók előkészítése kapcsán nem fordítanak jelentős figyelmet, ezért a megvalósulást követően a várt és a tényleges szinergia eltérése jelentős lehet. A globalizáció igényli a tőkék koncentrációját (és centralizációját is), ennek egyik lehetséges megoldásaként a fúziók jelennek meg.

4.) A modern kultúrkörnyezetben fontos a kockázatokat két nagy területre osztani, döntéshozatali kockázatokra, amelyek egyrészt a rossz döntés meghozatalának valószínűségét, másrészt az ebből adódó kár mértékének meghatározását jelentik, és pénzügyi kockázatokra, amelyek a hozam szórásában nyilvánulnak meg.

A globalizálódó gazdaságban a gazdaság egészében megjelenő kockázatok is összekapcsolódnak, globalizálódnak, hatásaik gyakorta (pl.: agrártevékenységek területén) hatványozódnak. Sok esetben megjelenik az integrációk, régiók között az együttműködés, de gyakori az interdependencia is. Ez a tevékenységek összekapcsolódásának következménye. A gazdasági élet változása, fejlődése a kockázatok változását, növekedését eredményezi.

A gazdasági és társadalmi fejlődéssel párhuzamosan tehát feltétlen kötelessége a kutatást-fejlesztést végzőknek, hogy a kockázati tényezőket is teljes rendszerükben feltárják, ezt a nyilvánosság számára hozzáférhetővé tegyék, és a szükséges változtatásokat ennek csökkentésére megtegyék.

A kockázatok változását, új kockázatok megjelenését különösen fontos vizsgálni az újonnan kialakult nemzetközi együttműködő rendszerben – a számítógépes együttműködés területén. Ennek hatásai különösen az e-gazdaság területén jelennek meg. Itt a megrendelés, a kereskedelem, a fizetések és a partnerekkel való együttműködés minden területén a számítógéphez kapcsolódóan jelennek meg kockázatok. Alapvetően az illetéktelen belépés a zárt rendszerbe, mivel ez okozza a rendszer kockázatait. Fontos, hogy az ügyfél adatainak védelme biztosított legyen, de szükséges a hitelesítő rendszer megfelelő működtetése is. A

bank és tőzsdei tevékenység során kiemelt jelentőségűek az említett kockázati elemek, mivel a tevékenységek alapja a bizalom.

Amennyiben a tevékenység kiszervezésére kerül sor (outsourcing), a kockázatot nemcsak a feladat megfelelő minőségű megvalósítása, hanem a partner kiválasztása is okozza.

Jól látszik, hogy a döntéseméleti és a pénzügyi kockázatok a gyakorlati életben meglehetősen összekapcsoltak, mivel a műveletek végzése során együttes megjelenésükkel kell számolni.

5.) Az ember globális lénynek tekinthető. A természet és a társadalom összekapcsolt működésében fontos szerephez jut tudatos magatartása, amely a fejlődést és a nem kellően megfontolt változtatásokat egyaránt eredményezheti, átalakítva ezzel környezetét. Az ember azonban a XX. században elfelejtett a természet törvényeire odafigyelni, ennek következtében sok helyen visszafordíthatatlan károsodás, környezetszennyezés jelent meg – általában fogalmazva felborult az egyensúlyi helyzet.

A természet törvényszerűségeihez hasonlóak a gazdaság törvényszerűségei, ennek oka, hogy az ember a természet törvényei alapján alakította a gazdaság folyamatainak jellemzőit.

Mivel az ember alakítja a gazdasági tevékenységet, a fejlődés folyamatát, ezért a gazdaság és a természet kapcsolatrendszerét érdemes áttekinteni. Ez teszi lehetővé, hogy a fenntartható fejlődés kérdésével foglalkozni lehessen. A gazdaság és a természet kapcsolatrendszere evolúció és rendszerszemlélet formájában gondolható át. A kettő együttes alkalmazása teszi lehetővé, hogy a környezet (gazdaság, társadalom, politika, természet) megértéséhez módszertanra leljünk.

Adott környezet folyamatosan változik és ez hat a kialakult rendszerre, azaz az éppen létrejött egyensúlyi helyzetet változtatja meg, új egyensúlyi helyzetet teremtve. A rendszer matematikai modellezésében jelentős korlátok működnek, mivel a rendszer állandóan változik, az egyensúlyi állapot felé tart, modellezni tehát csak az optimális feltételrendszert lehet. Az ember esetében a cél a profitmaximum elérése minél kisebb szellemi vagy fizikai erőfeszítés útján, ezért egy másik – általában a csendes tényező, a környezet – alakulását nem veszi figyelembe döntései során.

A fenntartható fejlődés alapvetően három területet jelent, a gazdasági fenntarthatóságot, amely a mai profit és versenyszemléletű társadalomban rendben lévőnek minősíthető, a társadalmi fenntarthatóságot, amely a jelenlegi jogi szabályozottsággal megfelelő és a környezeti fenntarthatóságot, amely esetben igen jelentős problémákkal kell számolni. (A jelenlegi ismeretszinten sok kutató értékelésében a nulla növekedés megfogalmazás helyettesíti a fenntarthatóságot).

A gazdasági életben fontos kérdésnél, a profittermelésnél a megfogalmazás – a profitmaximum elérése - nem megfelelő, ezért a megvalósítás sem lehet kedvező. A XX. században folyamatosan profitmaximumot kellett a cégeknek elérni, ez pedig csak a többi tényező rovására történhetett!

A fejlődés iránya a komplex rendszerek létrejötte, (ezt jelenti a globalizáció is ebben az értelmezésben) amely azonban optimummal bír, túlzott méretek esetében bekövetkezik a szétesés (pl.: nagy birodalmak kialakulása és vége). Ebben az esetben a problémát a környezet nem megfelelő kezelése jelenti, amely a fejlődés korlátozó tényezőjeként jelenik meg a mai ismeretek szintjén.

6.) Tudatosan hozott döntések, csak átgondolt, rendszerszemléletű gondolkodók esetében jelenhetnek meg. A rendszerszemléletű döntéshez azonban polihisztornak kellene lenni, szinte minden tudományágban alkotó módon kellene tudni résztvenni. Ez a mai, összetett, globalizált világban, ahol az ismeretek rendkívül specializáltak nem lehetséges. A döntések ilyen megjelenítése csak team-munkával lehetséges.

A létrehozott team sokféle tudományág résztvevőit tartalmazza, így az együttgondolkodás hoz kedvező eredményt. A munkacsoportban a szükséges ismeretekkel bírók értékelik a más tudományágokban létrehozott eredményeket, ez teszi lehetővé a kedvező döntések előkészítését.

A döntések során figyelemmel kell lenni az érdekek összhangjára, amely időtáv tekintetében rövid és hosszútávú megfontolásokat jelent. A rövidtávú gondolkodók az elérhető legmagasabb eredményt a lehető legrövidebb időszak alatt szeretnék megszerezni. Ez a hosszútávú, harmonikus fejlődés ellen hat, mivel a felgyorsított megoldások nem teszik lehetővé a rendszer elemeinek átgondolt, együttműködő, rendszerjellegű alkalmazását.

Fontos az egyén, a nemzet, a régió és a nemzetközi szintű érdekösszhang megteremtése is, amely tudatos, szerződésekkel körülhatárolt, rendszerjellegű együttműködést tesz szükségessé. A hosszútávú érdek a fejlesztések és a környezettudatosság együttes érvényre juttatását jelenti. Ez a fenntartható fejlődés lehetőségének két fontos területe, amely tudatos döntésekkel megvalósítható. Hosszú távon a világgazdaság fejlődési lehetősége csak átgondoltan, a nemzetközi együttműködést feltételezve (országok, régiók közötti szerződésekkel rögzítve a lehetőségeket) valósítható meg.

7.) Adott közösség fejlődését kulturáltságuk jelentős mértékben meghatározza. Ez abból adódik, hogy az innovációk kidolgozása és alkalmazása csak meghatározott képzettségi szinten történhet sikerrel. Amennyiben egy közösség jól képzett, kultúráját megtartó személyekből tevődik össze, képessé válik a felhalmozott tudásanyag aktív felhasználására, azaz továbbfejlesztésére. Ezzel fejlesztési előnyökhöz jutva a piaci lehetőségek jobb kihasználására nyílik mód.

Amennyiben a közösség kulturáltsága nemcsak a fejlesztésre és a pénzügyi lehetőségek maximális kiaknázására irányul, mód van arra, hogy környezettudatos magatartást tanúsítson, ami nemcsak a közösség felnőtt tagjai számára fontos, hanem a közösség felnövekvő tagjai esetében is kiemelt szerephez jut. Ezért szükséges az oktatási rendszer e téren való felhasználása. A tudatformálás módot ad hosszú távon a fenntartható fejlődésre, amely azt jelenti, hogy a jelenleg aktív korosztályok kedvező életlehetőségei anélkül biztosítható, hogy a jövő generációinak szükségletkielégítése veszélybe kerülne.

Az oktatási rendszer feladata, hogy felkészítse a felnövekvő korosztályokat egy új gondolkodásmódra, amely a természettel összehangoltan képessé teszi a fejlesztésekre a kutatókat.

8.) A fogyasztók a bizalom alapján döntenek. Ehhez arra van szükség, hogy megfelelő információellátás érvényesüljön. A környezettudatos (és saját egészségét védő) fogyasztó hajlandó a drágább terméket is megvásárolni, ha az környezetkímélő. Éppen ez az oka, hogy a fogyasztók szeretnének több információhoz jutni pénzük felhasználására vonatkozóan is.

Az etikai befektetés új, sajátos gondolkodásmódot jelöl, azt, hogy környezettudatos befektetésekkel hosszú távon a fenntartható fejlődést valósítjuk meg. Az etikai befektetés nem jelenti azt, hogy ez nem hatékony befektetés. Ezek olyan befektetési lehetőségek, ahol a befektetők a hagyományos beruházások közül választanak gazdasági és etikai megfontolások alapján. A befektetés hosszú távon mindenképpen kedvező hasznosságot eredményez. Vannak már országok ahol ilyen befektetésekkel foglalkozó alapok működnek.

Az etikai befektetések jelentős támogatást kaphatnak az állam részéről, amennyiben előírás vonatkozik arra, hogy a nagybefektetők hozzák nyilvánosságra, hogy milyen szociális, ökológiai, etikai stb... szempontokat juttattak érvényre a befektetési kapcsán. A kérdés olyan mértékben vált jelentőssé az utóbbi években, hogy az EU napirendjére is felkerült.

Az etikai befektetéseket segítik az etikai bankok, amelyek a megtakarítók pénzmozgatásával foglalkoznak. Amennyiben a megtakarítók figyelembe veszi a befektetéseknél a gazdasági szempontok mellett az ökológiai, etikai szempontokat is, ez hosszabb távon a globális pénzmozgásokat is megváltoztatja. Az etikai befektető nem spekuláns!

Az etikai bankok azért vállalnak fontos feladatot, mert a finanszírozási feladatok ellátása mellett a pénz-, és tőkepiac eddigi névtelenségét változtatják meg, átalakítják a befektetések jellemzőit. Az etikai befektetés, így az etikai bank által végzett finanszírozás hosszú távon kedvező hozadékot ad, miközben a környezet terhelése is csökken. Az etikai bank tevékenysége azonos a hagyományos banki feladatokkal, de szem előtt tartja az emberi, szociális, környezeti szempontokat is.

Az etikai bank olyan befektetések finanszírozásában érdekelt, amelyek nem környezetkárosítók ill. nem egészségkárosítók, amelyek felelősséggel valósulnak meg, figyelik a pénz felhasználását, és megfelelő eredményességgel zárulnak.

Munkám során arra törekedtem, hogy az alapvető összefüggéseket sikerüljön megismerni. A globalizálódó világgazdaságban minden elem folyamatos kölcsönhatásban alakítja egymást, amit Krug szavaival a következőképpen lehet megfogalmazni:

„Az egyetlen dolog ami állandó, az a változás: csak az átalakulás marad konstans.”

Hivatkozások:

- [1] David C. Korten: Tőkés társaságok világalma (Magyar Kapu 375. oldal)
- [2] Szentés Tamás Világgazdaságtan (KJK 2000. 47. oldal)
- [3] C.E Morrison ???
- [4] Cavett Robert: Mi mozgatja az embereket? (Internet)
- [5] Akio Morita: Egy új gazdasági rend felé (93. oldal)
- [6] David C. Korten: A tőkés társaságok világalma (150. oldal)
- [7] Stiglitz, Joseph E.: A globalizáció és visszésségei (Napvilág 2003. 253. oldal)
- [8] Dr. Major István: Lesz-e sas 2000-ben? (Natura 1979. 5. oldal)
- [9] Malthus Huxley Osborn: Three Essays on Population (15 – 16. oldal)
- [10] Churchman C.W. : Az általános rendszerelmélet (150. oldal)
- [11] Johnson, A. R. – Kast F. E. – Rosenzweig J.E.: A rendszerelmélet és a vállalat vezetés (308, 309. oldalak)
- [12] Jelentés a Római Klub számára (Statisztikai Kiadó Vállalat, Budapest, 1984)
- [13] Soros György. A globális kapitalizmus válsága (Scolar Kiadó Budapest 1999. 46. oldal)
- [14] Drábik János: Kamatokon vett kapitalizmus (Magyar Nemzet 1996. augusztus 3)
- [15] David C. Korten: Tőkés társaságok világalma (Kapu Kiadó 406. oldal)
- [16] David C. Korten: Tőkés társaságok világalma (150. oldal)
- [17] David C. Korten: Tőkés vállalatok világalma (150. oldal)
- [18] David C. Korten: Tőkés vállalatok világalma (186. oldal)
- [19] David C. Korten: Tőkés vállalatok világalma (406. oldal)

Felhasznált irodalom:

- 1.) Adams, M.S.- Lenzer, W.F.: Facets of FAST. (SAVE Intern. Proceedings 1997. 10-18. p)
- 2.) Almási Miklós: Üveggolyók, az ezredvég globális játszmái (Helikon 1998)
- 3.) Anthony Giddens: Elszabadult világ (PERFEKT 2000.)
- 4.) Barbara Ward – René Dubos: Csak egyetlen Föld van (KJK 1975)
- 5.) Bara Zoltán – Szabó Katalin: Gazdasági rendszerek, országok, intézmények (Bevezetés az összehasonlító gazdaságtanba – AULA 2000)
- 6.) Bauer András – Berács József: Marketing (AULA 1992)
- 7.) Beck, Ulrich: Ecological Politics in an Age of Risk (Cambridge: Polity Press 1995)
- 8.) Beck, Ulrich: Risk Society: Towards a New Modernity (London: Sage 1992)
- 9.) Bod Péter Ákos: A pénz világa – a világ pénze (KJK –Kerszöv 2000)
- 10.) Brealey – Myers: Modern vállalati pénzügyek (Panem 1999)
- 11.) 4.) Cavett Robert: Mi mozgatja az embereket? ([Http://www.pszfk.bgf.hu/ptszmott.htm](http://www.pszfk.bgf.hu/ptszmott.htm))
- 12.) David C. Korten: Tőkés társaságok világuralma (Kapu 1996)
- 13.) Davis, Worthington: Cooperative Values: Change and Continuity in Capital accumulation, The Case of The British Cooperative Bank (Journal of Business Ethics 1993)
- 14.) Dr. Décsi- Gyulaffyné dr.: Külgazdasági pénzügyek (PERFEKT 1996)
- 15.) Fogaras – Zala: Banküzemtan, bankmérlegek (SALDO 1996)
- 16.) Gellért Andor és mk.: Digitális pénzügyek (KJK – Kerszöv 2001)
- 17.) Grzegorz W. Kolodko: Globalizáció és a volt szocialista országok fejlődési tendenciái (Kossuth 2002)
- 18.) Gubcsi Lajos – Tarafás Imre: A láthatatlan pénz (KJK 1983)
- 19.) Günter Friedrichs – Adam Schaff: Mikroelektronika és társadalom – Áldás vagy átok (Statisztikai Kiadó Vállalat Budapest 1984)
- 20.) Gyulaffy Béláné dr.: Vállalkozások pénzügyei (Dunaújváros 2004)
- 21.) Gyulaffyné dr.: Pénzügyi ismeretek I. (PSZF 1998)
- 22.) Gyulaffyné dr. Tőzsdeelemzés (SALDO 2000.)
- 23.) Gyulaffy Béláné dr. – Laufer Tünde: Gazdasági fejlődés és környezetváltozás a globalizálódó világban (DUF Közlemények XXIV. 2003 – 108. oldal)
- 24.) Hans-Peter Martin - Harald Seumann: A globalizáció csapdája (PERFEKT 1998)
- 25.) Jürgen Lehner: Keine jager nur gehetzte (Wirtschaft 2/1998)
- 26.) Kemenes Judit: A tőzsdék integrációs folyamata Európában (Kézirat 2000.)
- 27.) Kiss László: Offshore cégek, adóparadicsomok (Oktatási segédanyag CO-NEX-TRAINING Bt.1993)
- 28.) Knight, Frank Hyneman: Risk, Uncertainty and Profit (Boston, MA: Houghton Mifflin 1921)
- 29.) László Ervin: Harmadik évezred – Veszélyek és esélyek (Új paradigma – 1998)
- 30.) Lucio, Velo: The World of tax havens ([Copyright@White Star, Italy](http://www.whitestar.it))
- 31.) Lőrincné Istvánffy Hajna: Nemzetközi pénzügyek (AULA 2000.)
- 32.) Dr. Major István: Lesz-e sas 2000-ben? (Natura 1979)
- 33.) Martin, Hans-Peter – Schumann, Harald: A globalizáció csapdája, támadás a demokrácia és a jólét ellen (Perfekt 1998)
- 34.) Dr. Mojzes Imre, Talyigás Judit (szerk.): Elektronikus kereskedelem (Budapest, 2000)

- 35.) Nicholas Dunbar: A talált pénz – a pénzpiacok természetrajza, egy pénzgyár tündöklése és bukása (PANEM Modern Gazdasági Könyvek – 2000.)
- 36.) Nikolaus Gerstmayer: Für Globalisierer und Globalisierungskritiker (Wirtschaftspolitik – Aussenwirtschaftsjahrbuch 2000. Juni / NR 21.)
- 37.) Pitti zoltán: Az offshore típusú vállalkozások a nemzetközi gyakorlatban és a hazai gazdasági környezetben (Európai tükor – Műhelytanulmányok, Budapest 2002)
- 38.) Dr. B. Szabó gábor: A magyar offshore (Cég és jog2000/6. 24-27. oldal)
- 39.) Seres Attila – Bohner Tamás: adóparadicsom (1994)
- 40.) Simai Mihály – Gál Péter: Új trendek és stratégiák a világgazdaságban (Akadémiai Kiadó 2000)
- 41.) Stiglitz, Joseph E.: A globalizáció és visszásságai (Napvilág 2003)
- 42.) Soros György: A globális kapitalizmus válsága - veszélyben a nyílt társadalom (Scolar Kiadó Budapest 1999.)
- 43.) Speiser: Ethical economics and the faith community
- 44.) Tobin, James: Pénz és gazdasági növekedés (KJK 1984)
- 45.) Went, Robert: Globalizáció – Neoliberális feladatok, radikális válaszok (Perfekt 2002)
- 46.) Werner, Klaus – Weiss, Hans: Márkacégek feketekönyve. A multik mesterkedései (Art Nouveau 2001)

Folyóirat és újságcikkek

Idegen nyelvű szakmai cikkek

- Berger A.N. – Demsetz, R.S. – Strahan, P.E.: The Consolidation of the Tinfancial Services Industry: Causes, Consequens and Implications for theFutures (Journal of Banking and Finance, Volume 23, 1999)
- Dombres, A.R.: Share Deals bei M&A Transaktionen auf dem Vormasch (Die Bank 1999/9)
- Leichtfuss, R., Ploey,W, Kestens J.: Bankfusionen: Die goldenen Regeln des Erfolgs (Die Bank 2000/6)
- Focarelli D., Panetta F., Saello C.: Why Do Banks Merge? (Banca d’Italia, Research Department, Roma 1999)
- Rhodes D.: Exploiting the Next Wawe of Banking Consolidation in Europe (The Boston Consulting Group 1999)
- Rieker M.: M&A Annual Review (American Banker Special Reports, 2002/2)
- Rogers G.: Global Merger Trends (Bank Director magazine, M&A Supplement 2001)
- Gaughan, P.A.: Mergers, Acquisitions and Corporate Restructurings (John Willey & Sons, Inc., New-York 1999)
- Huizinga, H.P., Nelissen, J.H.M., Vennet, Vanner R.: Efficiency Effects of Bank Mergers and Acquisitions in Europe (Working Paper Series, Tinberger Institute Discussion Paper 2001 – 088/3)
- Central European Mergers and Acquisition Survey (2000, 2001) (PricewaterhouseCoopers – www.pwc.com)
- Central & Eastern European Mergers and Acquisition Survey (2003 - www.pwc.com)
- UNCTAD World Investment Report (2002,2003,2004 – www.unctad.org/wir)

TV műsor:

- Bánó András: Adóparadicsomok, off-shore cégek, Brókerbotrány – MTV1 – Sorskérdések című gazdasági műsor 2003. szept. 21.

Népszabadság

- Domaniczky Tivadar: Fonnyadó magyar adóparadicsom – Népszabadság 2003. május 23.
- Fekete Gy. Attila: A zsákmány legalizálásának trükkjei – Népszabadság 2003. július 31.
- F.Szabó Emese: Álvbank ajánl magas kamatot – Népszabadság 2003. július 28.
- Peredi Ágnes – Dunai Péter: Kis magyar cég óriási gézüzlete – Népszabadság 2003. november 5.

Heti világgazdaság

- Csabai Károly – Vida László/Moszkva: Az Eural gázüzlete, Élő közvetítés (HVG 2003.)
- Csabai Károly: Tulajdonosváltások a Csepel Holdingnál, Másik kiserelésben – (HVG 2003. márc.)
- Makara Klára: Újraírt pénzmossási törvény, Súgjanak a jogászok – (HVG 2003. július)
- Rádi Antónia: Indulnak a Budalakk – büntetőügyek, Vigyázat mázolvá – (HVG 2002.)
- Vida László/Moszkva: A BP oroszországi terjeszkedése, Nagybevásárlás – (HVG 2003.)
- Földvári Zsuzsa: Terjeszkedik az Erste Bank. Utolsóként az Első - (HVG 1997/37.)
- Bankers Trust. Pénzáttörés (HVG 1997/17)
- Német bankfúzió. Bajor torta (HVG 1997/31)
- Svéd pénzügyi fúzió. Északi fény (HVG 1997/42)
- Amerikai óriásfúzió. Egy ernyő alatt (HVG 1998/15)
- Amerikai bankfúziók, Násztánc (HVG 1998/16)
- Deutsche Bank – Bankers Trust. Pénzes nász (HVG 1998/48)
- Olasz bankfúziók. Földindulás (HVG 1999/13)
- Spanyol bankfúzió. Egyesült erővel (HVG 1999/21)
- Lengyel bankfúzió. Vigaszdíj (HVG 1999/31)
- Európai bankfúziók. Erőkereső (HVG 1999/32)
- Bukaresti bankösszevonás. Nem vész el (HVG 1999/33)
- Spanyol bankfúzió. Beálltak a sorba (HVG 1999/44)
- Rekordveszteség az ABN Amro Bankban. Számítási technika (HVG 2000/02/12)
- Nemzetközi fúziómánia és árháború. Mindenki mindenki ellen (HVG 2000/6)
- Befektetési tanácsadók. Fúziós falatok (HVG 2000/8)
- A belga anya (HVG 2000/9)
- Deutsche – Dresdner házasság. Gazdag választék (HVG 2000/11)
- Fúziós láz a világgazdaságban. Nagyhalak és még nagyobbak (HVG 2000/17)
- Európai egyesült vállalatok (HVG 2000/17)
- Európai bankfúziók, Kis határforgalom (HVG 2000/32)
- Egyesül a K&H és az ABN Amro Bank. Zsákbamacska. (HVG 2000/33)
- Osztrák bankfúzió. Postai küldemény (HVG 2000/34)
- Csúszik az ABN-Amro – K&H fúzió. Hová álljanak a belgák? (HVG 2000/43)
- Fúziós lendület. Világ vállalatai, egyesüljetek! (HVG 2000/44)
- Magyar cégnászsabályzat. (HVG 2000/44)
- Beteljesülő osztrák bankfúzió. Névvége (HVG 2001/24)
- Baljós jelek. (HVG 2001/32)
- Az új évezred bankrendszere. Kard ki kard (HVG 2001/33)
- Határok nélkül (HVG 2004/35)
- Nyugati bankvilág (HVG 2004/35)

- Változó hitelminősítések. Eltérő értékrendek (HVG 2004/35)
- Rekorddöntők (HVG 2004/35)
- Bankokkal szembeni elvárások. Még röbbre (HVG 2004/35)
- A magyar bankrendszer az elmúlt másfél évben. Túlélőművészek (HVG 2004/35)

Egyéb szakmai folyóiratok

- Tanai Eszter: Alternatív jövőkép. A bankfúziók és az univerzalitás (Bank és tőzsde 2000. szeptember)
- Együtt könnyebb? (Bank és tőzsde 2000. Autusztus)
- Jobbágy Sándor: Mínusz+mínusz=plussz? K&H – ABN Amro fúziós tervek (Bank és tőzsde 2000. Szeptember)
- László Csaba: Univerzális bankok: van-e jövőjük? (Bank és tőzsde 2001. Június)
- Tóth Krisztina: Kettőről az egyre: összeolvadások és szinergia (Vezetéstudomány 1999/2)
- Molnár Márk: Vállalatfelvásárlások és összeolvadások (Vezetéstudomány 2000/7-8)
- Vállalatfelvásárlások és fúziók I. Bekebelezési praktikák (Cégvezetés 1998. Április)
- Fúziók és felvásárlások (Cégvezetés 2001 március)
- Átalakuló bankrendszer (Cégvezetés 2001 szeptember)
- Ábel I. – Miller, R.A.: A vállalatokat eladják ugye? (Közgazdasági Szemle XXXVIII. évf. 1992/1. 42. p)
- Várhegyi Éva: A magyar bankpiac szerkezete – koncentráció, szegmentáltság, jövedelmi polarizáció (Közgazdasági Szemle XLII. évf. 1995/3. 218-235. p)
- Vissi Ferenc: Stratégiai szövetségek, globális monopóliumok (Közgazdasági Szemle XLII. évf. 1995/11. 1052-1065. p.)
- Vissi Ferenc: Piaci intézményrendszer, versenypolitika, uniós csatlakozás (Közgazdasági Szemle XLIII. évf. 1996/9. 770-782. p.)
- Szanyi Miklós: Elmélet és gyakorlat a nemzetközi működőtőke-áramlás vizsgálatában (Közgazdasági Szemle XLIV. évf. 1997/6. 488-508. p.)
- Antalóczy Katalin, Sass Magdolna: Működőtőke-áramlások, befektetői motivációk és befektetésösztönzés a világgazdaságban és Magyarországon (Közgazdasági Szemle XLVII. évf. 2000/5. 473-496. p.)
- Streissler, Erich W.: Globalizáció, tőkepiacok és az állam szerepe (Közgazdasági Szemle XLVIII. évf. 2001/1. 1-17.p.)
- Lányi Kamilla: Vázlat a globalizációnak nevezett jelenségkör értelmezéséről (Közgazdasági Szemle XLVIII. évf. 2001/6. 498-519. p.)
- Várnegyi Éva: Külföldi tulajdon a magyar bankrendszerben (Közgazdasági Szemle XLVIII. évf. 2001/7-8. 581-598. p.)
- Kalotay Kálmán: Működőtőke – válságban? (Közgazdasági Szemle L. évf. 2003/1. szám 35-55. p.)
- Lányi Kamilla: Válság táplálta globalizáció I. – II. (külgazdaság XLIV. évf. 2000. április (4-24. p.) és május (4-35. p.)
- Veress József: Globalizáció: pro és kontra (Külgazdaság XLV. évf. 2001. január 27-43.p.)
- Paizs Attila – Seregdi László – Szakál Gyöngyvér: Pénzintézetek, egyesüljetek! (FigyelőNet 1995/8)
- Olvadási pontok. Bankfúziók nagyító alatt (FigyelőNet 1995/11)
- A remény diadala (FigyelőNet 2000/8)
- Egyesülő pénzintézetek. Mindent beleadnak (FigyelőNet 2001/7)
- M&A USA 2001 (FigyelőNet 2001/12)
- Befektetési bankok Európában – Borúra ború (FigyelőNet 2002/4)
- Mong Attila: Csúcsra járatás, bankszektor 2001 (FigyelőNet 2002/3)
- Postabank: a világ vezető magántőke befektetői is a pályázók között (FigyelőNet 2003/7)

- A kormány előtt az FHB és a Postabank privatizációja? (FigyelőNet/7)
- A fúzió után is marad a Postabank név (FigyelőNet 2003/9)
- Az Erstéé lett a Postabank – többszörös áron (FigyelőNet 2003/9)
- A Postabank elnyerése után erősödtek az Erste részvények (FigyelőNet 2003/9)
- Sikersztori – vélemények a Postabank privatizációjáról (FigyelőNet 2003/9)
- Nyert is, veszített is a Postabankon az Erste (FigyelőNet 2003/9)
- Szép Ildikó: Csillagászati áron: A Postabank privatizációja (FigyelőNet 2003/11)
- Lezárult a Postabank-tranzakció – fizetett az Erste (FigyelőNet 2003/12)
- Postabank – privatizáció után fúzió (FigyelőNet 2004/12)
- Rekordévet zártak a bankok (FigyelőNet 2004/4)
- Boldogtalanító „nemek”. Lamaradó európai bankszektor (FigyelőNet 2004/7)
- Európa hatodik legnagyobb bankja jöhet létre (FigyelőNet 2004/7)
- Határtalan pénz. Ágazatok az EU-ban: bankok (FigyelőNet 2004/8)
- Újraíródhat a bankok rangsora (FigyelőNet 2004/8)
- Kitettek magukért. Pénzügyi szektor 2003 (FigyelőNet 2004/10)
- Paizs Attila – Seregdi László – Szakál Gyöngyvér: Egyesülés, összeolvadás, bekebelezés. Nemzetközi példatár (FigyelőNet 2004)

Internet információs oldalak

- <http://www.londonstocexchange.co.uk>
- <http://www.bourse-de-paris.fr>
- <http://www.exchange.de>
- http://www.cegnet.hu/cv/0107/cv096_102.htm
- <http://www.eco.karrier.hu/cikkek/pemzevolucio.php?PHPSESSUD=07b9152977919408f62ec58444063b4>
(A pénz evolúciója)
- www.attac.org (de Brunhoff, Suzanne – Jetin, Bruno: The Tobin Tax and the Regulation If Capiat Movements)
- www.attac.org (Harribey, Jean-Marie: The Seven Mistakes of the Opponents to „the Tax”)
- www.cegnet.hu (Surányi Sándor: Globalizálódó világgazdaság. Régi és új kihívások)
- www.attac.org (Michalos, Alex C.: A Handful of Sand in the Wheels of Financial Speculation University of Northern British Columbia, March 2000.)
- www.attac.org. (Schmidt, Rodney: Taxing International Short Term Capital Flowes)
- www.attac.org. (Schmidt, Rodney: Feasibility of the Tobin Tax, 1995)
- www.attac.org. (Schmidt, Rodney: Is the Tobin Tax Ptacticable?)
- www.attac.org. (Dwyer, Prudence – Schermann, JeanPierre: Ten questionson teh timeless and feasabioity of a Tobin tax, here and now? 2001)
- www.mvm.hu/adatok/kereskedelem-kockazatkezeles.doc – Hornai Gábor: Kockázat és kockázatkezelés
- <http://informatika.bke.hu/project/telepiac.nsf> : Szabó Zoltán: Kockázatbecslés és kockázatmenedzsment
- www.europa.eu.int/comm/enterprise/csr/index.htm
- www.europa.eu.int/comm/employment_social/socdial/csr/csr_index.htm
- Panama off-shore Company ([Http://www.matapitti.com/](http://www.matapitti.com/))
- Odautazási információk (<http://www.expatsingapore.com/enjoying/islands.shtml>)
- Irodák, igazgatók, alapítási információk (<http://www.webcom.com/offshore/imspace.html>)
- Maritime International Limited (<http://milonline.com/mil-offaes.html>)
- Orosz off-shore pénzügyi szolgáltatók listája (http://izhevsk.weblis.ru/english/Business_and_economy/Companies/Financial_services/)
- Mexikói pénzügyi szolgáltatások (<http://www.wsic.com.mx>)
- www.uzletinegyed.hu

- www.complex.hui
- www.adozo.hu
- www.laveco.hu
- www.p-m.hu
- www.hvb.hu
- www.kereskedelmihibank.hu
- www.otp.hu
- www.erstebank.hu
- www.postabank.hui
- www.mnb.hu
- www.hetek.hu
- www.bankweb.hu
- www.ksh.hu
- www.gki-hu
- www.kopdat.hu
- www.ecostat.hu
- www.bronline.hu
- www.index.hu/uzletinegyed
- www.eandy.com
- www.economist.com
- www.unctad.org
- www.woelbank.org
- www.ilshungary.hu/összesített helyszín-ismertető
- www.p-m-hu/kettos adóztatás elkerüléséről szóló egyezmények

Folyóiratok

- Bank és tőzsde (hetilap számai)
- Cégvezetés (cégvezetők havilapja számai)
- United States Banker (1993)
- Banking World (1993)
- HVG (Rettegő IMF – 2001. aug. 25)

Törvények, rendeletek:

- 1994. évi XXIV. Törvény a pénzmosásról
- 74/1994 (V.10) korm. rend. A pénzmosásról szóló törvény végrehajtásáról
- 2003. évi XV. törvény A pénzmosás megelőzéséről és megakadályozásáról
- 7003/2003. (PK.8.) PM irányelvek a pénzmosás megelőzéséről és megakadályozásáról
- 7004/2003. (PK.8) PM irányelvek a pénzmosás megelőzéséről és megakadályozásáról
- Btk. (1978. évi IV. törvény – 303. § módosítása)
- 3/2002. Sz. PSZÁF ajánlás
- 2004. Évi XXII. Törvény a befektetők és a betétesek fokozott védelmével kapcsolatos egyes törvények módosításáról
- nemzetközi előírások (FATF, EU direktívák, Európa Tanács Konvenciója, Strasbourgi Konvenció, ENSZ konvenció illegális kábítószer és Pszichotrop anyagok kereskedelme ellen) stb. . .

MELLÉKLETEK

